

ERDÉLYI MAGYARSÁG

III. ÉVFOLYAM
1992. november

Erdély 1956

Drávaszögi
requiem

A regáti
megszállás
romjain

Becsapó(do)tt
erdélyi
románok

12

Nem először szólunk arról a különös jelenségről, melyben a kelet-európai, leginkább a balkáni nemzeti többségek szeretik érezni magukat: a nekik kiszolgáltatott kisebbség felől meghirdetett és törvényesített fenyegetettség állapotáról.

A lehetőségeket és az erőviszonyokat tekintve ez az állandó, mesterségesen fenntartott riadalmi lét nevetséges is lehetne, ha nem teremtené újból és újból, ötlet- és roham-szerűen nagyon is drámai körülményeket: a nemzeti kisebbségek továbbélésének és megmaradásának ellehetetlenülését. A mesterségesen (újra)teremtett fenyegetettségi hisztéria

többek között arra is használ a többségi nép vezetőinek szempontjából, hogy "adott politikai körülmények között" harmadrendű sürgősségi kérdéssé fokozzák vissza, és elveszék időtlen időkre a nemzeti kisebbség(ek) gondjait. Azaz, hogy türelemre intsek az áldozatot!

Igen, áldozatot, mert a türelmet, követeléseinek elodázását mindig a kisebbségtől követeli meg a többség. Mindig annak kell szaporodó gondjaival "alkalmasabb időre" várakoznia, akinek már lélegzetvételnyi időt is alig hagynak.

Az 1989-es bukaresti "tévéforradalom" után, az új román kormány előszeretettel alkalmazta a kiváratás taktikáját. Az 1990. február 10-i gyertyás-könyves, néma tüntetést "alkalmatlan akciónak" bélyegezték meg a vezető helyekre került volt kommunista politikusok, holott a magyarság csupán a legelemből jogaiért: az anyanyelvi

oktatásért vonult – szólta-nul...

De a nemzeti kisebbségeknek – valami sajátosan balkáni módon értelmezett "jogrend" értelmében – mindig meg kellett várnok, míg a saját "nagynemzeti" ügyekben végeznek előbb a többség politikusai. Csak-hogy ezek a "végzések" egytől egyig végzeteseknek bizonyultak a kisebbségek sorsában. A román diktatúra bukása utáni kitörő örömben mindenki számára ter-

Az áldozat türelme

mészertesnek tűnt a magyar oktatás létjoga, a magyar osztályok, iskolák, egyetemek visszaállítása. Ám akik akkor hittek a többségi hatalom ígéreteinek, és kívártak követeléseikkel, ma is vesztesként küszködnek az anyanyelvi oktatás minimalizált lehetőségével közepette. Vagy a minimális lehetőségek hiányával... Bosznia is kivárt: megvárta, míg Szlovénia, Horvátország, Szlavónia után sor kerül rá is a szerb nacionalista "rendteremtésben". És Romániában alkalmatlannak tekintették az emberi jogok megvitatására azokat a napokat (is), amikor a "megrendelt" részeg bányászok rendelkeztek dorongjaikkal a fővárosban...

Az 1992-es év augusztusában megrendezett magyar kongresszusokra is – a Balkánról ítélve – szintén alkalmatlan időben került sor, mivel "zavarta a romániai választási előkészületeket".

Érdekes módon a székelyföldi román katonai hadgyakorlatok e sajátos időszakban "a román választási demokráciát szolgálták..." De az erdélyi református püspök éhségstrájkja is alkalmatlan időben történt (szeptemberben), mert "zavarta a választási munkálatokat". Az éhségstrájk főlvetelének okai ellenben – törvénytelen bebörtönzések, a garázda gyilkosok felelőssége vonása – a legkevésbé sem zavarja a kormányhű pártokat "ez időben"...

A nacionalista hatalom mindig jogot formál az időpont megítélésére, ha az emberi és nemzetiségi jogok tárgyalására kerülne sor. Mert az idő malmai neki őrölnek, hiszen a már elfogadott, nemzetközileg jóváhagyott joggyakorlatát odázhatja el – nem ritkán örökre! – a türelemre intés, a várakoztatás taktikájával.

A nemzeti kisebbségek pedig nem csak időt veszítenek minden kivárással, de önnön felszámolásukra hagnak időt. Következésképpen az önmagukra utalt nemzeti-ségek számára nem létezik alkalmatlan időpont a létüket biztosító jogaik alkalmazásának kikövetelésére, és legfontosabb fegyverük ma, ha felismerik, hogy most, az ezredforduló küszöbén a történelem órája nekik (is) kegyeg. Az pedig köztudott, hogy az elmulasztott pillanatokot csak siratni, de visszapörgetni nem lehet...

Az áldozat türelme a hóhér munkáját könnyíti meg. Alkalmatlan időre várakozni – nem ismeretes a megmaradás módjai között!

**1956. december 13-i
344. számú ítélete (kivonat)**

[illegible]

HATÁROZAT:

Tirnavean Aristid Vid született 1933. július 15-én, Segesváron, Segervár körzetben, Brassó tartományban, János és Margit fia, foglalkozása volt diák, Kolozsvár tartomány, Kolozsvár város, Prof. Emil Racovita utca 11. szám alatti lakos vádlottat nyilvános lázítás bűnéért a Büntető Törvénykönyv 327. szakasz 3. bekezdése alapján, enyhítő körülmények figyelembevétele nélkül, 7 (hét) évi fogházra ítéli.

INDOKLÁS:

Tirnavean Aristid Vid vádlott 1956. október 23-án és 24-én este diákgyűlések szervezője volt, melyeknek során némely követelések kinyilvánításával a párt és a kormány iránt feszültséget és bizalmatlansági légkört teremtett a nevezett gyűlésre mozgósított, körülbelül 200 diák között, s tette ezt olyan pillanatban, amikor a Magyar Népköztársaságban zajló politikai események miatt amúgy is izgatott volt a közhangulat, tény, mely adott pillanatban veszélyt jelenthetett az állam biztonságára –; így módon a fent nevezett javasolta: az előadások óraszámának 26-30-ra való csökkentését és külföldi tudományos kirándulások szervezését, ahonnan szakdolgozatokat szerezzenek be; az egyetemi autonómia kérdését; a "mellék" tantárgyak, mint a marxizmus, orosz nyelv, pedagógia fakultatívak legyenek s ne kötelezőek; a tanügybe történő újraalkalmazását mindazoknak az íróknak, művészeknek, egyetemi oktatóknak, akiket annak ellenére, hogy szakmailag jól felkészültek, különböző okok miatt eltávolítottak az oktatásból; hogy valamennyi diáknak szakmai teljesítményük alapján adjanak ösztöndíjat, anélkül, hogy figyelembe vennék társadalmi származásukat.

Erdélyi Magyarság
Független politikai és művelődési szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: **KÖTELES PÁL**
III. évfolyam, 12. szám
1992. november
Megjelenik: negyedévenként

Mb. főszerkesztő: **MÁTYÁS B. FERENC**
Felelős szerkesztő: **JÓZSA PÉTER**
Olvasószerkesztő: **CZEGŐ ZOLTÁN**
Művészeti szerkesztő: **GERGELY ISTVÁN**

Szerkesztőbizottság:
BEKE GYÖRGY, FÜLÖP MIHÁLY
KULCSÁR ÁRPÁD, NEMESKÜRTY ISTVÁN
PÁSKÁNDI GÉZA (elnök),
POMOGÁTS BÉLA

Szerkesztőség:
H-1068 Budapest, Benczúr u. 15.
Levélcím: H-1376 Budapest, Pf.: 93.
Telefon: 142-2916, 142-8207,
Telefax: (36-1) 142-2916
Telex: 22-3317

Kiadja Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány
A kiadásért felel: **ATZÉL FERENC** ügyv. titkár
H-1068 Budapest, Benczúr u. 15.
Telefon: 142-1165
Szedés: Ciceró Kft.

HU ISSN 0865-6819
Nyomda: PRESS+PRINT Kft.
F.v.: TÓTH IMRE ügyvezető igazgató
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG, ÉS
NEM KÜLDÜNK VISSZA. AZ ALÁÍRT CIKKEK
MONDANIVALÓJA NEM FELTÉTLENÜL
EGYEZIK A SZERKESZTŐSÉG
VÉLEMÉNYÉVEL, ÉS A SZERZŐ
VISELI ÉRTÜK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ ÍRÁSOK
SZELLEMEIT ÉS TARTALMÁT NEM ÉRINTŐ
RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

Magyarországon terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a
Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR), 1900 Budapest XIII., Lehel utca 10/A.,
valamint postautalványon, és közvetlenül a
szerkesztőség címén.
Forintszámlánk: MHB 222-21489
Előfizetési díj egy évre: 312 Ft

Külföldiek számára előfizethető:
pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarságért
Alapítvány címen: H-1068 Budapest,
Benczúr u. 15., vagy a képviseleteken.
Devizaszámlánk: Magyar Hitelbank - Budapest
402-5372-941-31 és 407-5372-941-31.

Előfizetési díj:
20 USA-dollár légipostaköltséggel együtt.
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 64.
oldalon közöljük.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1993. JANUÁR
MÁSODIK FELÉBEN
JELENIK MEG

TARTALOMJEGYZÉK

- Az áldozat türelme
- Az 1956. XII. 13./344. számú ítélet

1956

- Pomogáts Béla: Harangszó a mélyből 2
- Lipcsey Ildikó: Románia, 1956-1958 3
- Dobai István: Nyilatkozat 7
- Tófalvi Zoltán: Magyarellenes megtorlások 9
- Fodor Sándor: Diverzió Kolozsváron 13
- Kelemen Kálmán: Isten büntetése a kommunizmus 14
- Gál Éva Emese: Nyugati kölcsönért - kegyelem 16
- Katona Szabó István: A megtévesztettek 17
- Páskándi Géza: Büntudat az alig-létezőért 20
- Robotos Imre: Moszkva tanulhatott volna Bukaresttől 24
- Gál Mária: A hatalmat ellenségei minősítik 26
- Takács Ferenc: Kései gyertyagyújtás 28

VALÓSÁG - MÉRLEG

- Nagy Pál: Hadjárát magyar tanodák ellen 30
- Beke György: Tiszaháton, Kárpátalján 32
- Kontra Ferenc: Drávaszögi requiem 35
- Enyedi Sándor: Kétszáz éves a kolozsvári színjátszás 37

SZÉPMÍVESSÉG

- Pomogáts Béla: Erdélyi Múza 38
- Székely János: Szamospart 38
- Jékely Zoltán: Messze földről, üresen érkezett postai
levelezőlapra 38
- Páskándi Géza: Gyanútlan zsoltár 39
- Hervay Gizella: Te vagy az élő, én a holt 40
- Czegő Zoltán: Címerem 40
- Csiki László: Menekültek, avagy A tagadó forma 40
- Vári Attila: Ajánlott (levél) 41
- Kenéz Ferenc: Szomorú-szép ének 41

VISSZAPILLANTÓ

- Merényi László: A regáti megszállás romjain 42
- Dési Zoltán: Becsapó(do)tt erdélyi románok 44
- Lázányi János László: Vasút szabta határok 47

FÓRUM

- Szigeti László: Mértéktartás (II.) 49
- Fogarassy László: Leigázva és kifosztva 53
- Pályázati felhívás 55
- Vasas Samu: Léleknyomorítás 56

FIGYELŐ

- Józsa Péter: Keleti vasfüggöny? 57
- Kovács Attila: Álmodok vagy igények? 58
- Székely János halálára 58

ERDÉLY TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA 59

HÍREK, POSTABONTÁS 61

ERDÉLYI MAGYARSÁG ANTOLÓGIA 64

- Az Erdélyi Magyar Kongresszus Nyilatkozata
- A magyar vasúthálózat tragédiája

E lapszámunkat Miriszlai Miklós alkotásai illusztrálják.

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

Harangszó a mélyből

A nemzetnek időnként az elhallgatás, a feledés és a rágalom áttörhetetlennek tetsző közei alól kell kiásnia múltját és emlékeit. Így volt ez régen is, hiszen ki beszélt Rákócziáról 1711 után, midőn a nagymajtényi síkon letörött a zászló, és a kuruc vezérek lengyel, francia és török földön bujdostak. És ki mert beszélni a szabadságharc hősiességéről, Kossuthról, Damjanichról, Bemről 1849 augusztusa után? Több mint egy évtizednek kellett eltelnie, amíg a hatvanas évek felemás "reformjai" következtében 1848 öröksége ismét szóba került. Igen, történelmünknek vannak néma évtizedei, midőn csak zárt, baráti közösségekben kap hangot az emlékezés, és kézből kézbe juthatnak el a titkos üzenetek. Ilyen bénító némaság borította igen sokáig, jóval hosszabb ideig, mint negyvennyolc emlékét, az ötvenhatos magyar forradalom és szabadságharc igaz történetét is.

Nemcsak az 1956-os magyar forradalom emlékét borította el az áthatolhatatlan feledés. Huszadik századi nemzeti történelmünk legtöbb tragédiája hasonló tilalom alá került: nem lehetett beszélni arról, hogy mi történt velünk az első és a második világháború után, hallgatni kellett Trianon előzményeiről és következményeiről, a szovjet táborokba került magyar katonák és polgárok végzetéről, a megszálló vörös hadsereg rémtetteiről, a Rákosi- és a Kádár-korszak kegyetlen tapasztalatairól, a szomszédos kománnyok elnyomó politikájának kiszolgáltatott magyarság vergődéséről. Szinte mindent, ami huszadik századi történelmünk során velünk megesett, sűrű és nehéz homály fedett. És valódi történelmünk bemutatása helyett áradtak felénk a hivatalos hazugságok: nemcsak ötvenhatról, hanem az egész korábbi történelmi korszakról, hosszú évtizedek eseményeiről, szenvedéseiről, tapasztalatairól.

Most aztán, mintha a tenger mélyéből törne a felszínre egy nem ismert, csak sejtett, mítikus atlantiszi világ, élénk tárnak történelmünk korábban elhallgatott és hazugságokkal elborított valóságos eseményei. Mindenekelőtt az ötvenhatos forradalom és szabadságharc igazi története, amelyről néhány rövid esztendő leforgása alatt is könyvek, tanulmányok, dokumentumkiadványok egész serege kíván képet adni. De ismerjük-e valóban ötvenhat igazi és teljes történetét? Tudunk-e arról, hogy kik voltak a barikádharcok névtelen hősei? Hogy milyen külpolitikai, nagyhatalmi megfontolások játszottak szerepet abban, hogy a nyugati világ végül is cserben hagyta a magyar szabadságharcot? Hogy mi történt a magyar vidéken, az északi gyárvárosokban, az Alföld és a Dunántúl falvaiban? És tudunk-e arról, hogy a magyar forradalom mit jelentett az idegen elnyomás alatt élő magyar milliók számára a szomszédos országokban: Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján, a Délvidéken?

A forradalom eseményeiről igen sok adatot, adalékot tárt fel a kutatás, újabban a vidéki városokban és falvakban lezajlott megmozdulásokról is, arról azonban, hogy a kisebbségi sorsba taszított magyarok miként fogadták a budapesti forradalom, majd az országosan kibontakozó nemzeti szabadságharc eseményeit, igen keveset tudunk. És még kevesebbet arról, hogy milyen megmozdulásokra került sor Kolozsváron, Temesváron, Ungváron, és milyen megtorlást kellett ezért a magyar forradalom lázától fellelkesült erdélyi, kárpátaljai, felvidéki magyaroknak elszenvedniük. Beszélt ugyan erről Páskándi Géza vagy Dávid Gyula, nemcsak egy-egy írásukban, hanem mindenekelőtt emberi sorsuk által: azokkal a megpróbáltatásokkal, amelyeket éppen a magyar forradalom iránt érzett szolidaritásuk következtében kellett elszenvedniük.

Azt jól tudjuk, hogy ötvenhat nemcsak Budapesté vagy Magyarországé volt, hanem az egész magyarságé, amely Kolozsváron, Kassán, Ungváron és persze Bécsben, Münchenben, Párizsban, Londonban, New Yorkban ott ült a rádiók előtt, kifejezte azonosulását a magyar forradalom eszményeivel, céljaival, és lehetőségei szerint tevőlegesen is támogatni kívánta a forradalom küzdelmeit. Akár személyes áldozatok árán, hiszen igen sokan – Erdélyben, a Kárpátalján – vállaltak személyes kockázatot, veszélyeztetettséget és végül áldozatot.

Ötvenhatban nemcsak Budapest vagy Magyarország népe forrt össze szinte hihetetlen nemzeti egységben egy csodálatos történelmi pillanatban, hanem az egész magyarság, amelyet addig átjárhatatlan határok és kegyetlen rendőri tilalmak választottak el egymástól. Trianonnak és később Párizsnak, majd a moszkvita zsarnokságnak ugyanis nemcsak a történelmi Magyarország feldarabolása és százezrek emigrációba űzése volt a következménye, hanem a magyarság szellemi és lelki egységének felbomlása is. Ez az egység: lélekben, reményekben, mindannyiunk óhajtásaiban, imáiban és rettegésében, virtuális értelemben, egy pillanatra létrejött. Történelmünk, mint rejtett harang a mélyben, megszólalt ismét, és mi valamennyien: Magyarországon, Erdélyben, az egész Kárpát-medencében, a nyugati szétszóródásban meghallottuk ezt a titkos üzenetet. 1956 ezért minden magyaré.

POMOGÁTS BÉLA

Románia, 1956–1958

Sztálin halála és az SZKP XX. kongresszusa után a Szovjetunióban és az úgynevezett népi demokratikus országokban kísérletet tettek a személyi kultusz felszámolására. Jugoszláviában Tito sem láncos kutya többé, Lengyelországban az elhunyt Bierut helyére a rehabilitált Gomulka került, Bulgáriában letűnt Cservenkov, Magyarországon Rákost a nem kevésbé rossz hírű Gerő váltotta fel. Egyedül Romániában nem változott semmi. Az 1953–1958 közötti időszakot több koncepciós per és amnesztia, módosítás a gazdaság- és szociálpolitikában, sikertelen desztalinizációs kísérlet az irodalomban, viták, majd néma csönd a reformnemzedék körében, és a nyíltra váltó asszimilációs nemzetiségi politika jellemezte.

“A trockisták és Berija romániai ügynökei”

1956. februárjában a XX. kongresszuson résztvevő Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceausescu, Chivu Stoicat, Mogyorós Sándort rémülettel töltötte el Hruscsov titkos beszéde a sztálinizmus bűneinek leleplezéséről. Hiszen ha a Szovjetunióban napvilágra kerültek ezek, akkor a román pártvezetés sincs biztonságban. Ez ad magyarázatot a főtitkár sajátos beszámolójára a Román Munkáspárt Központi Vezetősége előtt. 1. A sztálini rendszer Romániában is érezhető volt, de közel sem olyan mértékben, mint a Szovjetunióban, ahol a trockisták és Berija ügynökei sértették meg a lenini normákat. 2. A személyi kultusz megszűnt a Pauker–Luca–Georgescu-frakció félreállításával. 3. Hibás volt az osztályharc mesterséges szítása, de ezért is az említettek a felelősek. 4. Egyes állambiztonsági szervek megsértették a törvényességet, de a párt leleplezte őket. A főtitkárok személye szent és sérthetetlen, ennek jegyében Gheorghiu-Dej Sztálin nagy érdemének nevezte, hogy 1934–39 között megtisztította a párt sorait. Gheorghiu-Dej hozzáállása érthető volt a párttagságot, és az értelmiséget azonban felrázták az események, és hön óhajtották a változásokat.

“Az írók rendőri zaklatásnak vannak kitéve”

A kommunista párthoz ezer szállal kapcsolódó Alexandru Jar író – főműve a 204-es kilométerkő, egyike a kor tucatnyi sematikus, rossz regényének – állítólag Gheorghiu-Dej beugratására úgy látta jónak: a román párt is önkritikát kell gyakoroljon, és a párttaggyűlés elé tárta az eltelt évek hibáit: az adminisztratív módszerek alkalmazását, az intézményes terrort, hogy még az írók is rendőri zaklatásoknak voltak kitéve. Az írók bukaresti pártaktíva ülésén ezt követően nemcsak elutasították Jar beszámolóját, de Majtényi Erik, Szász János és Veronica Porumbacu kivételével a pártból való kizárását is megszavazták.

Alexandru Jar “gyom” lett, “amit ki kell irtani”. Kovács György irodalomtörténész szavaival, aki megra-

* Két évvel korábban Gheorghiu-Dej kifejezett kívánsága volt Patrascanuék likvidálása.

gadta az alkalmat, és tüzes hangú vádiratot tett közzé a romániai irodalom magyar képviselői ellen az Utunk június 14-i számában. Ilyen hangulatban került sor a Román Írószövetség első kongresszusára június 18–23 között. Minden esemény fölött a félelmetes Chisinevsochi szelleme lebegett – írta naplójába Huszár Sándor. Minden hozzászólás egy lépés volt visszafelé, a XX. kongresszus előtti időbe. Szó esett a burzsoázia népellenességéről, az irodalmi negativizmus veszélyeiről, az osztályharcos irodalom fontosságáról és – a kongresszuson résztvevő Bajor Andor, Kányádi Sándor, Huszár Sándor és Földes László mélyszégyenű megrettenésére – a romániai magyar írók között mutakozó nacionalizmus veszélyéről. A hasonló megrovások élénken éltek még bennük, az akkor még mindenható Nagy István kioktatásával együtt, aki szerint Bajor nagy bűnt követett el azzal, hogy egy pártaktivistát nevetségessé tett a környezetében mutakozó visszasságok miatt. Sőni Pál még rajta is túltett: *Bajor ezzel az írásával a szocialista rendszer elleni lázadásra szólít fel.* Egy ilyen bírálatot akkor nemcsak írói szilencium követhetett, hanem az a bizonyos rendőri eljárás, amelyet Jar is emlegetett.

“Újabb pártos fegyver”

A szokásos protokolláris kapcsolatok mellett 1956 nyarán Illyés Gyula, majd Tamási Áron romániai látogatása igazi szenzáció volt. A magyarságot a művelődés, az oktatás és az irodalmi élet terén is érték kellemes meglepetések. Székelykeresztúron, Nagyszalontán, Szatmáron, Segesváron a magyar múzeum ügye került napirendre. Bukarestben a Petőfi Ház restaurációs munkálatai felgyorsultak. Újjászületett a kolozsvári irodalmi kör, megjelent Kós Károly két műve. Az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó bejelentette: kiadásra kerülnek a két világháború közötti irodalom betiltott könyvei. Az 1953-ban arra való hivatkozással megszüntetett lapok, hogy megoldották a nemzetiségi kérdést, újraindultak. Így a Korunk, a Művelődés, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, az Ifjúság, a Napsugár, a Tanügyi Újság, a Matematikai és Fizikai lapok. Bár még tombolt a “proletkult”, Jancsó Elemér már közreadhatta tanul-

mányát Kuncz Aladáról, és Páskándi Géza Benczédi Sándort méltathatta, mint “vérbő Rabelaiat”.

A kommunista párt ideológusai ekkor még arról beszéltek, hogy az egyenjogúság biztosítása érdekében fontosnak tartják az anyanyelvű oktatást minden fokon. Ennek szellemében az Oktatásiügyi Minisztériumban Nemzetiségi Vezérfelügyelőséget hoztak létre. 15 tanuló esetén indíthattak V.-es, és 10 tanulóval VI.-os és VII.-es nemzetiségi osztályokat, melyeknek tanulói heti egy órában a magyar történelemmel is megismerkedhettek. Ígéret hangzott el a Bolyai Egyetem jelentősebb állami támogatásáról, magyar nyelvű kiadványokról. Itt új tantárgyként oktatták a magyar történelmet, irodalmat, néprajzot. A bukaresti Parhon egyetemen, tekintettel a hazai nemzetiségekre, magyar, török, tatár, cseh, lengyel nyelv és irodalom tanszékeket létesítettek.

“Magyarország, 1956. október 23.”

Kolozsváron október 27-én Mátyás király szülőházában tartott értelmiségi összejövetelen az ország súlyos gazdasági gondjai, a reformok és a vezetők felelőssége volt napirenden. A hosszúra nyúlt gyűlés memorandum készítésével zárult, megfogalmazói között volt Páskándi Géza is, akit fél évvel később az egyik cukrászdából vitt el a rendőrség – akkor kapta a hely a “botrányos” melléknevet –, és ítélték el az új magyar koncepciók perek alkalmával másokkal együtt hosszú börtönbüntetésre és kényszermunkára.

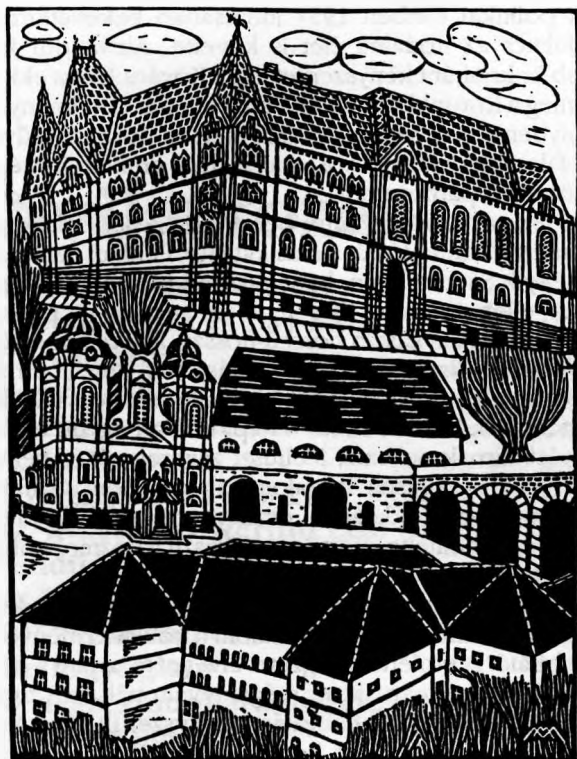
A másik nagy magyar egyetemi város, Marosvásárhely is megmozdult. Az orvosi egyetem, a színművészeti főiskola, a színház tanárai és diákjai 100 tagú bizottságot alakítottak egy hasonló népgyűlés céljából, amelyen mind a Rákosi-rendszer törvénysértéseit, mind a romániai magyarság elszenvedett sérelmeit számba vették. Románia más nagyvárosaiból, így Bukarestből is érkeztek hírek a magyar forradalommal való rokonszenv különböző megnyilvánulásairól.

A helyzet drámai volt. A román pártvezetés október 19-e óta ugyanis hivatalos látogatáson, Jugoszláviában tartózkodott. Onnan rendelték el biztosok kiküldését: Miron Constantinescut Kolozs, Fazekas Jánost Maros, Szenkovics Sándort Bihar, Muzsik Mihályt Nagybánya, Petre Luput Temes tartományokba. Ők teljhatalommal rendelkeztek a rend fenntartását és a forradalom továbbterjedésének megakadályozását illetően. Nicolae Ceausescu, a pártközpont részéről a Belügyminisztérium, a hadsereg és az ügyészség felügyelője, 1000 erdélyi magyar értelmiségi letartóztatására készült. Fazekas János közbenjárására, aki telefonon figyelmeztette a Belgrádban tartózkodó főtitkárt egy ilyen lépés kiszámíthatatlanságára Erdélyben, a megtorlást egyelőre elnapolták.

November 4-ig a legfelsőbb vezetés soraiban uralkodó pánik ellenére a sajtóban mérsékelt hangú tudósítások jelentek meg a magyarországi eseményekről. *“A történeteknek mélyek a gyökerei”* – írta az Előre október 30-i száma –, *a demokrácia és a törvényesség hiánya, a vezetés hibái, az életszínvonal csökkenése. Ezt használták ki a nép ellenségei...”*

“Budapesten fehérterror dúl”

Az 1956. november 4. utáni tudósítások örömmel jelentették be, hogy Magyarországon megszűnt az ellenforradalom veszélye, és Kádár János vezetésével megalakult a munkás-paraszt kormány. Az Előre különszá-

Temesvár

mában Petru Groza, Gheorghiu-Dej és Chivu Stoica tolmácsolták a román nép jókívánságait: *„A Román Népköztársaság munkásosztálya, az egész népünk szíve melegével köszönti a Magyar Népköztársaság forradalmi munkás-paraszt kormányának megalakulását, amely erőlyesen hozzájárult a reakció sötéteitől által kirobbantott bűnös akciók felszámolásához... A belső és a külső reakció által szervezett ellenforradalmi bandák vissza akarták adni a tőkéseknek a gyárat, a földesuraknak a földet, és vissza akarták vezetni Magyarországot az idegen imperializmus jármába...”*

A tudósítások másik csoportja arról adott számot, hogy Erdély nagyvárosaiban nagygyűlés keretében ítélték el a magyarországi ellenforradalmat, s fejezték ki hűségüket a román párt és kormány iránt. Nemcsak Miron Constantinescu, Valter Roman, Mihai Beniuc, Vasile Vaida csatlakozott a magyarországi események hivatalos elítéléséhez, hanem a Bolyai Egyetem tanárai is, akik újból hűségnyilatkozatot tettek: *„A Román Népköztársaság magyar dolgozói világosan látják, hogy a szocializmus felé baladó népi demokrácia rendszerétől függ nemcsak társadalmi-kulturális életük további kibontakozása, hanem fizikai létük is”. A fiatal írók Magyarországnak szóló üzenetükben kijelentették: a romániai magyar értelmiség mindenben a román kommunista párt mellett áll...*

„Testvéri segítségnyújtás”

A november 21-én Magyarországra érkező népes román delegáció és a magyar kormány együttesen ítélte el a Biztonsági Tanács „beavatkozását” Magyarország belügyeibe. Bejelentették: Románia 60 millió rubel hitelt nyújt a Kádár-kormány helyzetének megszilárdítása érdekében. A román kommunista párt egyaránt testvéri

segítségnyújtásként értékelte bűnrészességét Nagy Imre és társai elrablásában, a szovjet hatóságok kezére juttatásában, és bizonyára rossz néven vette, hogy nem méltányolták kellően a régi illegalisták felajánlkozását a Kádár-rendszer román fegyveres megsegítését illetően.

A magyarországi forradalomtól megrettent román pártvezetés a hasonló eseményeket elkerülendő egy sor reformra kényszerült. Megszüntették a beszolgáltatási rendszert. Elkerülték az új beruházásokat; csökkentették a pártapparátust és az adminisztrációs bürokráciát. A munkásságot a prémiumrendszer bevezetésével nyugtatták meg, és ígéretet tettek a kisipar támogatására, valamint a parasztság termelőkédvének növelése érdekében az állami felvásárlásokra. A bérminimum 15%-os emelését irányozták elő, és növelték a helyi tanácsok jogkörét a gazdasági tervek kijelölésében, a jövedelem elosztásában. A román pártvezetés ezzel valóban leszerelte a társadalmi elégedetlenséget.

„A nemzetiségi igények kielégítése a szocializmus építésének fontos, de csak egyik kérdése.”

Az SZKP Központi Bizottsága 1957. június 22–29-i ülésén elítélte Malenkov, Kaganovics és Molotov „frakciózó magatartását”. A Román Munkáspárt a 28-ával kezdődő és öt napig tartó ülésén felmentették Miron Constantinescut és Iosif Chisinevschit összes, a pártban viselt tisztsége alól. Hruscsov megbuktatásának sikertelen kísérlete ismét alkalmat adott a főtítkárnak arra, hogy ellenzékének újabb csoportjától szabaduljon meg, és személyi kultuszát ennek következtében még jobban felvirágoztassa. Miron Constantinescu ellen az egyik vádpont az volt, hogy 1956 nyarán–őszén tárgyalóasztalhoz ült a nacionalista magyarokkal Erdélyben.

Az 1957-ben Kolozsváron és Marosvásárhelyen tartott értelmiségi összejöveteleken a magyarság vezetői mindenekelőtt nacionalizmusuk miatt lettek elmarasztalva. Jordáky Lajos nyilatkozatban gyakorolt önkritikát; kortársai, Balogh Edgár, Takáts Lajos és mások, hatékonyan és önként segítettek ebben az önbírálatban. Azon túl,

hogy többen aláhúzták: a szocializmus jelenlegi szakaszában mennyire káros jelenség a nemzetiségi elkülönülés, a nemzetiségi szeparatizmus, amelyre hivatkozva (a Nagy Imre per és a szovjet csapatok kivonásának évében) megszüntették a Bolyai Egyetemet és több magyar felsőfokú és középiskolát, egyesek, így Nagy István is a tőle megszokott túlbuzgalommal lépett fel. Jordáky azt állította, hogy évekkal ezelőtt – bizonyára börtönéveire célzott – leszámolt nacionalizmusával. *“A tények azt bizonyítják, hogy ezt a leszámolást nem vitte következetesen véghez.”* Takáts emlékeztetett: Jordáky-nak számot kell adni azokról a téveszmékről is, amelyeket egyetemi előadásai csempészt be. Gáll Ernő szociáldemokrata múltját hánytorgatta fel. Emil Petrivici arra utalt, hogy *“Jordáky egészségtelen nemzeti gögbe burkolózott, kerülte a baráti kapcsolatok kiépítését a román értelmiséggel, az elszigetelődés vonalán haladt”*. Az a kijelentése, hogy *“valamennyi értelmiséginek egyesülnie kell a közösen vívott harcban”* – a közeljövővetítette előre. A múzeumok, egyesületek, iskolák egyesítését (!), a zárt erdélyi városok rendszerét, a minisztériumok, állami intézmények magyartalanítását és zsidótalanítását, bizonyos foglalkozások elzárását, illetve abban a magyarok arányának 10% alá szorítását (Erdélyben is), amire Gheorghiu-Dej mindenhol megkapta a jóváhagyást: a Szovjetunióból, Jugoszláviából, Magyarországról egyaránt.

“Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért”

A mindenható Rautu–Chisinevski–Beniuc idején, 1956-ban vette kezdetét az Utunk vitája a két világháború közötti magyar irodalomról, amelyet Szilágyi András október 5-i írása, Dsida Jenő elleni igaztalan, durva támadása robbantott ki. Szilágyi szerint Dsida költészete nemcsak öncélú költészet volt, de nacionalizmustól, irredentizmustól és antiszemitizmustól terhes. Elsőnek Páskándi Géza “védte meg” Dsidát, s a polémia során végre ki merték mondani, hogy a művek értékét nem a kiosztott érdemrendek szerint mérik. Méliusz József rámutatott, hogy milyen súlyos tévedés volt kiiktatni a

közelmúlt irodalmát, és reményt keltőnek nevezte, hogy *“a XX. kongresszus óta eltelt idő sodrában megleveledtek élők és meg nem említett halottak”*.

A politikai életben 1957 júniusában bekövetkezett fordulatot az irodalmi élet is követte. Alexandru Jart újabb önkritikára kényszerítették, s Kovács János ekkor írta meg a Korunkban Tordai Zádor ellenes tanulmányát, amelyben elmarasztalta Tordait, mert az Madách művének falanszterjelenete és a szocializmus embertelensége között vont párhuzamot...

1958 nyarán, a Nagy Imre-per előkészítésének időszakában egyik támadó írás a másikat érte. Például nemcsak Reményik Sándor ellen, hanem olyan kiemelkedő kortársak ellen is, mint Kiss Jenő és mások. A pontot minderre Földes László hosszú-hosszú *Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért* című írása tett, amelyben az egész kortárs romániai irodalom minden képviselőjét megtámadta. Tamási Áront a népi írókkal együtt ellenforradalmárnak nevezte; Méliuszt zavarosnak és békülékenynek a burzsoá irodalommal szemben; Gálfalvi Zsolt magyarságtudatának osztálytartalmát hiányolta; Deák Tamást elítélte, mert összetéveszti a kozmopolitizmust az egyetemes értékekkel.

A Földes írás olyan nyomasztó volt, hogy hét esztendeig nyögte a romániai magyar irodalom a következményeit. De a bírálót is utolérte a végzete: elvégezte, amire a párt kérte, 1958 augusztusában mégis leváltották az Utunk éléről, és évekre szóló hallgatásra kényszerült. (Érdekes adalék, de nem menti fel, hogy azzal vették rá ezen írás közlésére, hogy megmutatták az Igaz Szóban közlésre kerülő, ellene szóló cikk kefélenyomatát.)

“Barátságunk tiszta, igazi, felhőtlen barátság”

1958. február 20–28-a között Kádár János, Kállai Gyula, Apró Antal, Németh Károly, Szirmai István vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség érkezett Romániába. A látogatás célja mindenekelőtt az volt, hogy román partnereiknek az 1956 novemberében nyújtott segítséget megköszönjék, és két lényeges dologról győzzék meg őket: 1. a nyugati szomszéd ismét megbízható szomszéd lesz azzal, hogy a munkásosztály revizionista árulóival leszámol; 2. Románia területi egységét nem fenyegeti veszély, azaz: Magyarország lemond Erdélyről.

Érdekes felidézni az elhangzottakat. Kállai Gyula: *“Megmondjuk világosan: nekünk semmiféle területi igényünk nincs, azt tartjuk, hogy Magyarországnak van éppen elég földje és népe, hogy azon testvért egyetértésben a szomszéd népekkel, felépítse szocialista hazáját”*. Kádár János: *“A Román Népköztársaságban, ahol nincs elnyomás, a magyar nemzetiségűek szabadon fejleszthetik képességeiket... Nincs megkülönböztetés, nincs diszkrimináció, nincsen a magyar nemzetiségű román állampolgároknak semmi okuk a panaszra, szabad, demokratikus, a szocializmust építő hazában megbonthatatlan békében és barátságban élnek egymás mellett románok, magyarok és más nemzetiségűek”* – zárta felszólalását Marosvásárhelyen Kádár János.

Az elkövetkező 35 esztendőre, tehát az egész Kádár-korszak idejére a Román Kommunista Párt szabad kezét kapott a nemzetiségi politikában. A burkolt elnemzetlenítéstől kezdve az Endlössunggal (végső megoldás) bezárolag bármire.

Nyilatkozat

**Alulírott, Dobai István
(Dobai Bálint és Bay Sára
fia, születtem
Nagyváradon, 1924. május
21-én), a volt kolozsvári
R. 31. Katonai
Törvényszék 1568/1957.
sz. iratcsomó szerinti első
rendű vádlott, akit
az 1795. sz. ítélettel,
1957. november 5-én
életfogytiglani
kényszermunkára ítélték,
most, az ügyiratok*
előkerülése után, általános
tájékoztatásul kijelentem
a következőket:**

1. *Nem tudom* ki jelentett fel bennünket. Tevékenységünk az erdélyi magyarság vezető köreiből közismert volt. A nemzeti szolidaritás gyönyörű példája, hogy az állambiztonsági hatóság előtt *mindmáig* rejtve maradt. Ugyanis – mint ez letartóztatásom után és a vallatásokon végig bennem kialakult meggyőződés jelzi – csak négy személy (Komáromy, Bereczki, Gazda, Dobai) jelenthetett fel azzal, hogy "memorandumot akarnak juttatni az ENSZ-hez". Nem hozták az államvédelmi hatóság tudomására, hogy az ügy kiterjed az egész erdélyi magyar társadalomra, részes benne minden becsületes, tekintélyes erdélyi magyar vezető ember. Könnyű volt így valóságainkban csak az éppen letartóztatottakra szorítkozni, mert a vallatók csak az általuk ismert (vagy koholt) tények "bevallására" kényszeríthettek. A mi vádunk alapja írásban volt, azt kínzás nélkül is elismertük. Engem csak egyedül a Bánya Miklós nevének a bemondására kényszerítettek, arra is csak ördögi tréfából, mert – mint később kiderült – már akkor ő is letartóztatásban volt. Különben a vallatókat nem lehetett rászedni, becsapni, hiszen minden eszköz, a hajdani inkvizíció egész lélektani arzenálja rendelkezésükre állott. Aki a szeku átejtésével kérkedik, az hazudik, és magát teszi gyanússá. Egyetlen esetben lehetett sikere a tagadásnak: a tanú hiánya. Ezért sikerült nekem – így is Isten különös kegyelméből, egy hivatalos besűgő segítségének a felhasználásával – Márton Áron kimentése. (Úgy látszik, sokan imádkoztak érte!)

2. A román államvédelmi hatóság (és feltehetően a többi is) minden irata, jegyzőkönyve, dokumentuma annyira manipulált, hogy azokból a valóságot kihámozni nem lehet. Ezért ezeket történelmi forrásként használni *nem szabad!* Annál hasznosabbak viszont a hatóság szándékainak a megismerésére. A vádakra, vádlottakra vonatkozóan

csak ezek függvényében lehet valamit következtetni.

3. Az 1795/1957. sz. ítélethez csatolt, "Mióta az első magyar király" kezdetű elaborátumot – melyet "Az erdélyi kérdés", "Boldogok a békeségre igyekezők", vagy "Memorandum az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez az erdélyi kérdés megoldása tárgyában" címeken is emlegetnek – alulírott, Dobai István írtam, fogalmaztam, gépeltem, láttam el "Kolozsvár, 1957. február 8." keltezéssel és sok melléklettel. Sokak segítségét felhasználtam. Ezek között a legfontosabbak: Böszörményi Sándor (román közélet), Búza László (nemzetközi jog), Dobai Bálint (lakosságcsere-telepítés), Jordáky Lajos (független Erdély), Kertész Gábor (Wesselényi-elv), Komáromy József (kapcsolatok), László Dezső (politikai tájékoztatás), Ravasz László (erkölcsi elvek), Varga László (ötvenhatos forradalom) és Venczel József (számképesítés). Voltaképpen a második világháború utáni, erdélyi magyar közvéleményt rögzítő ügy, ahogyan az akkor a kolozsvári egyetemről felmérhető volt, az ún. Magyar Tanács tagjai megállapították, és politikájuk alapjává tették. Ezeket 1956–57-ben csak aktualizáltuk.

Bár az általános résszel általában mindenki egyetértett, a négyféle megoldási mód között a vélemények megoszlottak. (A szabadkőművesek tartózkodtak ugyan az állásfoglalástól, de közvetve, viselkedéseikből, vagy barátaik útján álláspontjuk kiismerhető volt. De velük szemben jó lesz az óvatosság.) Tehát:

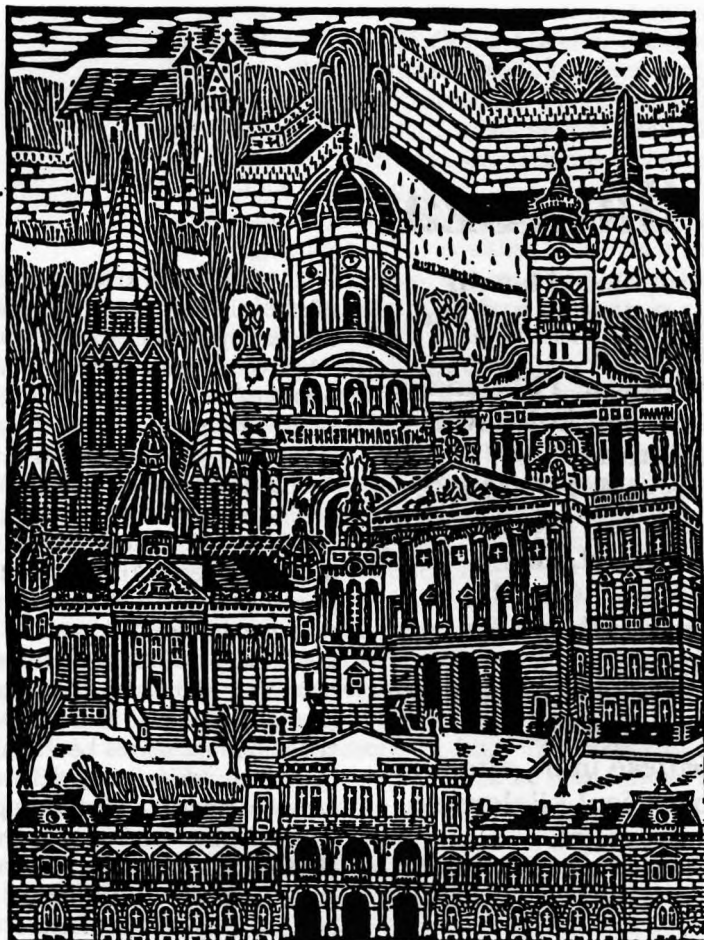
* (Az Erdélyi Magyarság Szerkesztősége a forrásértékű dokumentum kiadására szponzor jelentkezését várja!)

Erdélynek román uralom alatt hagyását szorgalmazta akkor a Magyar Népi Szövetség vezetősége, általában a kommunisták és a kollaboránsok. Csak azokkal a kommunistákkal vet-tük fel a kapcsolatot, akik ötvenhat-ban a magyarok oldalán állottak. Ezek közül senki sem volt a román uralom mellett.

Az ezeréves határok visszaállításá-mellett volt a szíve szerint minden magyar, különösen az idősebbek. Ezek közül "Hát, ha Magyarország nem lehet, akkor..." – előrebo-csátásával a nagy többség más megoldás mellett nyilatkozott. Akik minden érvelésnek ellenállva, kitartottak egész Erdély magyar uralma mellett: Dobry János, Józán Miklós, Lax Szal-vátor, Márton Áron, Vásárhelyi János és (a börtönben ide csatlakozott) Kertész Gábor.

A független Erdély pártján voltak általában a szociáldemokraták, de – mint később a börtönben mondta Lakatos István – sokakat csak a pártfegyelem vitt oda. Mindenesetre "Erdélyország" zászlóvivői voltak: Jordáky Lajos, Nagy Géza (bár 56-ban Románia-pártinak mondta magát – ki tudja, miért?), Pásztay Géza, Bruder Ferenc, és feltehetően Dáné Tibor, és sokan mások, különösen a kispolgárság köréből. Összes szá-muk sem érte el 1956-ban az erdélyi magyarság 10%-át.

Erdély területének Magyarország és Románia közötti méltányos meg-osztása és a lakosságcsere mellett voltak (mint legfontosabbak): László Dezső, Nagy József, Gazda Ferenc (Berecki megöltötte, hogy róla nyi-

Arad

latkozzam), Komáromy József, Varga László, Dobai István a csoportunkból, és – nyugodtan állíthatom – az előző csoportokban nem említett, minden számottevő ember Erdélyben: Búza László, Bánffy Miklós, Szász Pál, Tavasz Sándor, Nagy András, Kós Károly (!), Mikó Imre, Lakatos István, Bányai Miklós, Venczel József, Demény Dezső, Szabédi László, Makkai Endre, Sípos Endre, Maksay Albert, Szász István, Ersényes Samu, Szeghő Dénes, Nagy Miklós, Juhász István, Szövérdy Ferenc – akik hirtelen eszembe jutnak Kolozsvárról. Bármilyen különösnek hangzik, a föld-művesek (elsősorban a székelyek) általában ezen a párton voltak. Az erdélyi magyarság háromnegyede mondta: Mutassanak Magyarországon egy helyet, ahol otthont kapok, ahová házamat-földemet átcsereélhetem, már csomagolok is! – A legfurcsább az, hogy akik már átköltöztek, ellen-zik az átköltözést.

4. Most nem végeztünk felméré-seket, nem ismerem hát a véleményeket. De a letelt emberöltő alatti

események, tapasztalatok engednek némi következtetésre: Romániáról kiderült, hogy képtelen a kormány-zásra. Így még beválik Márton Áron jóslata, hogy a románok jórésze is a magyar adminisztráció mellett dön-tene. A független Erdély esélyeit az azóta létesített heterogén államok: Ciprus, Ceylon és elsősorban Libanon borzalmas tapasztalatai annyira leron-tották, hogy azt már komolyan csak a magyarok ellenségei pártolhatják. Gyakorlatilag csak a Wesselényi-elv szerinti megoldás látszik most alkal-mazhatónak, ha az – az erdélyi ma-gyarok tömeges elűldözése miatt – el nem készt. Sajnos, ami az ötvenes években sokak szemében kényszer-megoldásnak tűnt, azt most ugyan-csak vágyalomnak mondják.

Imádkozunk, hogy Isten szaba-dítsa meg népünket az idegen uralom alól, és adjon békességet!

Kelt Budapesten, 1991. július 15-én, a perlatok előkerülése alkalmá-val.

DOBAI ISTVÁN

Magyarellenesség megtorlások

Az erdélyi magyarság egyik "nagy romlása" 1956-ban kezdődött. Mintegy 60–70 000 embert hurcoltak, ítélték el, zártak börtönbe a magyarországi forradalom leverése után elindított megtorlási hullám nyomán Romániában. Kiemelkedő írókat, költőket, művészeket, tudományos kutatókat, a romániai magyarság szellemi és politikai vezetőit bebörtönözték vagy lehetetlenné tették. A halottak, ismeretlenül elhunytak számát ma sem ismerjük pontosan.

1956 évtizedeken át a legszigorúbb tabu-témák közé tartozott. Olyannyira megtiltották az események felemelítését, hogy a túlélők zöme még a családban sem mert beszélni a megélt és átélt szenvedésekről. Dr. Gazda Ferenc, a Román Tudományos Akadémia kolozsvári nyelvészeti intézetének egykori kutatója, annyi év távlatból is így emlékszik vissza a foglyok megtörését szolgáló kínzókamrára: *"Voltak benne mindenféle kínzóeszközök: két pár bak, egy méter, vagy valamivel magasabb, vasrudak (ranga), különböző hosszúságú és vastagságú korbácsok, vastag talpú bakancsok különböző méretben, bilincsek hosszabb-rövidebb láncsal, kötelek és egyéb dolgok, amikről nem is tudom, hogy mire használhatták.*

Álltam, mint a levágásra szánt bárány. A két pribék a csuklómnál összekötötte kötéllal a kezem, akkor leültettek a cementre, és összekötötték a lábam közvetlenül a bokám fölött. Ennek a kötélnak úgy két méter hosszú vége szabadon maradt. Utána arra kényszerítettek, hajoljak annyira közel a térdemhez, hogy két karommal át tudjam ölelni. Ezután a térdhajlás és a könyökökbe behajlított kar között átdugtak egy vasrudat, és így tettek fel a két bak közé. Gúzsba kötöttek, hogy megverjenek. A fejem a két bak között lefelé lógott, a sudár pribék fogta a lábamra kötött kötelet, és igyekezett úgy tartani, hogy a talpam és az ülepem a verést végrehajtó pribék keze ügyébe álljon. A verést végző smasszer lehúzta a nadrágomat, és vert a korbáccsal, amíg a vér ki nem serkent, a bőr el nem feketedett. Utána a talpamra mért nem tudom hányat a korbáccsal. Azt kérdezték az első verés után: aláírom-e a jegyzőkönyvet? (Azzal vádoltak, hogy a Fejér Miklóssal és Nagy Jenővel közösen írt, kisiskolásoknak szánt magyar nyelvtankönyvben tudatosan állítottam úgy össze a példaszavakat, mondatokat, hogy azok a rendszert becsméreljék. Ma már abszurditásnak tűnik az egész

állítás, de akkor emberéleteket követelt!) Kibájtam, jajgattam: ártatlan vagyok! Akkor vastag talpú bakancsot húztak a kékre-vörösre vert, dagadt lábamra, és a díjbírtkozó a vasrúddal, ahogy csak bírta, óriási ütésekkel mért a bakancs talpa közepére. Rettenetes volt, minden ütés az agyamba nyillallott. A szemem káprázott, egész testemben rázkódtam minden ütésre. Az első sorozatüteseket kiálltam, és visszautasítottam az aláírást. A másodikat nem bírtam egy bizonyos mennyiségű ütésnél tovább, és azt mondtam, aláírom a jegyzőkönyvet. Szidtak, káromkodtak, fasisztáztak, banditáztak. A verés után a köteleket leoldották, és az egyik pribék felvezetett a cellába. Ott cellatársam vizes rongyot tett a lábamra, fenekemre, és letörölte rólam a piszkot, izzadságot. Másnap kínna-bajjal a fegyőr levitt Tírleához, és a jegyzőkönyvet aláírtam.

Kérdezhet bárki, miért vállaltam a testi tortúrát, ha végül is aláírtam? Tudtam magamról, hogy hős nem vagyok. A fájdalom és szenvedés elviselésére talán több erőt éreztem magamban, mint amennyit kibírtam. A verés elviselése attól is függ, hogy hol érik az ütések az embert. Amikor a vasrúddal kezdtek verni, hirtelen rettenetes félelem fogott el: attól tartottam, hogy az ütés nem oda talál, ahová irányítják, és a célt tévesztett nagy ütések következtében nem balok meg, de örök életemre nyomorék maradhatok. Találkoztam a börtönben veréssel meggyomorított fegyencsel. De arra is gondoltam, mint utolsó mentségre, hogy a tör-

vényszéki tárgyaláson elmondom: kínzással, kegyetlen veréssel kényszerítettek a teljesen alaptalan vád beismerésére és a jegyzőkönyvek aláírására. Utólag beláttam, nagyot tévedtem, amikor feltételeztem azt, hogy a kommunista bírálókban van még valami törekvés a való tények kivizsgálására, az igazság érvényesítésére az ítélet kimondásában. Elfeledtem azt, hogy a szekuritáté feladata nem a büntett felderítése, hanem a letartóztatott bűnösségének bizonyítása minden áron és minden eszközzel, a vád beismeretése veréssel és minden módon. A Visinszkejféle büntetőjogi elmélet szerint a vádlott bíróság elé állítható és elítélhető tárgyat bizonyítékok hiányában is, ha a büntett elkövetését "beismerte"

Akinek van fogalma a Szoltsenyicin megrajzolta Gulág-szigetek pokláról, az is hitetlenkedve kapkodja a fejét a romániai megtorlások ismeretésekor. Sokszor a vádiratban egészen más szerepelt, mint a valóságos, a kihallgatások során elhangzott, rendszerint koncepciók vádaskodásokban. Néha a közvagyon elleni "kihágás" mögött súlyos politikai vádak, kiöltött "összeesküvések" álltak. Gazda Ferencet például arra akarták rávenni, hogy beismerje: a szavak egymás alá írásával rendszerellenes gondolatok megfogalmazására adott ötletet a tanulóknak. Valójában ezzel a váddal – úgymond – alapot akartak biztosítani a magyar és a többi nemzetiség kultúrája elleni intézkedések meghozatalára, az asszimiláció végrehajtása érdekében.

A magyar forradalom elsősorban az egyetemi és középiskolai ifjúság soraiban érezte a leginkább azonnali hatását, de spontán rokonszenvmegnyilvánulásokat, tiltakozásokat tartottak az egész értelmiség, a munkásság és parasztság különböző rétegeiben is.

Az egyetemisták szervezkedésére egy felülről jövő kezdeményezés szolgált ürügyet. A KISZ mellett elhatározták egy diákszövetség létrehozását. A program kidolgozásával a Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filológiai Karának diákvezetőit, Várhegyi Istvánt, Nagy Benedeket, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt bízták meg.

Az egyetemi önkormányzat bevezetését sürgető programot azonban azonnal nacionalistának, ellenforradalminak minősítették. A hatalom nagyon tartott a diákszerveződésektől, már október 23-ról 24-re virradó éjszaka letartóztatták a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola két hallgatóját, Balázs Imrét és Timován Videt. Egy forró hangulatú diákgyűlést hoztak fel a vád alapjaként. Nem sokkal később a temesvári, bukaresti diákmegmozdulásokat is szétverték, vezetőiket letartóztatták. Aurel Baghiu így emlékezik vissza a történetekre:

"Ötödéves hallgató voltam a temesvári Műegyetem mechanikai karán. Október 23-án a menzán voltunk, amikor a budapesti rádió bemondója drámai hangon bejelentette a bombaként ható hírt: 'Magyarországon kitört az antikommunista forradalom'. A hír mindnyájunkat felvillanyozott. Otthagytuk a menzát és az élt, százával tödültünk a rádiókészülék köré, ökölbe szorított kézzel, összeszorított foggal, mély csendben hallgatva a híreket. Azon az éjszakán Temesvárról és Aradról az összes megszálló orosz katonát alakulat elindult Magyarországra, a 'mészárlásra'. A diákság körében az izgalom egyre magasabb fokra hágott.

Üzenetek jutottak el hozzánk a munkásoktól is: 'Csak kezdjétek el, aztán a többiit hagyjátok ránk!' Tudatában voltunk annak, hogy semmilyen esélyünk nincs. Az elnyomó gépezetet riadókészültségbe helyezték. (Figyeljünk csak! Magyarországon még a forradalom győzelmének eufóriájában él a lakosság, Romániában már megkezdődött a véres leszámolás!)"

A temesvári egyetemisták 1956. október 30-ra gyűlést hívtak össze, erre meghívták a rektort, a dékánokat,

az akkori közoktatásügyi miniszter-helyettest, Coriolana Dragulescu professzort. Két kérdést akartak megvitatni:

1. A pontos magyarországi helyzet ismertetése.

2. Az egyetemi ifjúság gondjai.

Bár a fiatalok mind tudtak a nagygyűlésről, a hírheft szekuritáté fülébe nem jutott el semmi.

A memorandum a következőket tartalmazta:

1. A szovjet csapatok azonnali eltávolítása az országból.

2. Gazdasági kapcsolatok minden országgal, beleértve a kapitalista országokkal is.

3. Mindazon feltételek nyilvánosságra hozatala, amelyek között bármiféle gazdasági egyezményt köt az ország.

4. Sztálin személyi kultuszának tényleges felszámolása.

5. Az orosz nyelv törlése a felsőfokú oktatás kötelező tantárgyainak sorából.

6. A marxizmus-órák számának csökkentése.

7. Ösztöndíjat minden egyetemi hallgató számára.

8. A parasztokat sújtó kvóták eltörlése.

9. A munkások fizetésének emelése.

10. A munkásosztályt megnyomorító normák felülvizsgálata.

11. A fizetési adók eltörlése.

12. Egyetemi autonómia.

A magyarországi forradalom kitörése után minden gyűlést, gyűlekezést betiltottak. A temesvári diákok ennek ellenére megtartották megbeszélésüket. Azonnal megjelentek a szekuritáté ügynökei. Stefan Rozzinger tanársegéd mozgósította őket, akit később a tárgyaláson koronatanúként hallgattak ki. A körzetbe katonai alakulatokat, páncélosokat vezényeltek. A rohamsisakkal, feltűzött szuronnal ellátott egységek körbezárták a városnegyedeket.

Az egyetemisták felsorolták az elviselhetetlen panaszokat: az éhezést, a téli fagyoskodást, a tanulótermek, tankönyvek hiányát. Az egyik magyar diák felsorolta a magyar forradalom vívmányait. A fegyveres alakulatok körbevették az épületet, a bejáratnál megjelentek a belügyis csoportok, civilruhás szekusok. Egy óra múlva behatoltak az épületbe. Negrea ezredes, a temesvári szekuritáté főnöke, kurtán megparancsolta: *"Ettől a pillanattól kezdve senki nem kérdez semmit, senki sem szólhat egy szót sem!"* 2500 diák tiltako-

zása fogadta a parancsot. A résztvevőket teherautóra rakták, automata fegyverrel a kezükben katonai járőrök kísérték őket a szekuritátéra. Az egyetemistákat tankoszlop kíséretével szállították kihallgatásra. Éjszaka a hadsereg megszállta az összes egyetemi épületet, a diákothonokat, a Mezőgazdasági Főiskola kivételével.

Október 31-én a diákság tiltakozó menetoszlopban követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását. A temesvári katedrális táján azonban a hadsereg elállta az útjukat. A katonaság követelte: adják meg magukat. Hiába! A hadsereg a levegőbe lőtt, majd az akkori Sztálin-park kerítésének szorították a diákokat. Ököllel, puskatussal verték a tüntetőket, nyitott teherautóra rakták és elszállították őket Becskerekre. Hiába volt az orvostanhallgatók éhségstrájkja, 3000 diákot tartóztattak le. A temesvári Katonai Bíróság "gyilkossági kísérlet és az államrend elleni terrorcselekmény" vádjával előbb 25 évi börtönre, majd 8 évi kényszermunkára ítélte az elfogottakat. Bukaresti és iasi-i fiatalok is kerültek börtönbe. A diákmozgalmak kommunistaellenességét a hatalom mindenáron igyekezett minimalizálni. A román kommunista diktatúra már akkor elhintette az azóta oly sokszor elővett vizálykodás magvait: "A magyarok Erdélyt akarják elvenni!" Mindezt a Babes Tudományegyetem akkori rektora, Raluca Ripan akadémikusnő terjesztette a legnagyobb rosszindulattal. A magyar egyetemisták ellen hozott ítéletek egyébként jóval szigorúbbak voltak, mint román sorstársaik büntetése.

1956. november 18-án letartóztatták Várhegyi Istvánt, Nagy Benedeket, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt, valamint Páskándi Géza költőt. A hatalom mesterkedései megszabták a diákságot. A magyarok körében elterjedt a hír, hogy az anyaországi forradalom melletti tüntetés tulajdonképpen provokáció, mert a román diákok azt javasolták:

"a magyar egyetem diákjai menjenek a menet élén", hogy őket támadják meg a karhatalmisták.

1956. november 1-jén – halottak napján – a magyar diákok megemlékeztek az erdélyi szellemi élet nagy halottairól: Jósika Miklósról, Bölöni Farkas Sándorról, Dsida Jenőről, Reményik Sándorról. Bartis Ferenc, I. éves magyar szakos hallgató egy alkalmi versét szavalta el, s elhangzott egy Reményik Sándor vers is. A szekuritáté azonnal megkezdte a megemlékező csoport letartóztatását. Bartis Ferencet, Dávid Gyulát, Lakó Elemért, Varró Jánost, Vastag Lajost, Páll Lajost, Péterffy Irént 1957-ben, illetve 1959 februárjában "ellenforradalmi tüntetés" vádjával ítélték el. Egyre-másra gyártották a koncepciós pereket. Dobai Istvánt, a Bolyai Tudományegyetem jogi tanszékének egykori tanársegédét "hazaárulás" címén fogták perbe. Ő ugyanis a román–magyar kérdést, Erdély sorsát egy területrendezés és lakosságcsere révén próbálta végiggondolni. Ebbe a koncepciós perbe belekeverték László Dezső Kolozsvár-belvárosi esperes, egykori Magyar-párti országgyűlési képviselő, és dr. Dobri János teológiai tanár, egykori erdélyi cserkészparancsnok személyét is. Az 1957 szeptemberében lefolytatott tárgyaláson az ügyész őt (!) halálos ítéletet kért. Hasonló per áldozata lett az 1958-ban halálra ítélt és ki is végzett Szoboszlai Aladár és hat társa, valamint Sass Kálmán, érmihályfalvi lelkész! Az Erdővidék és Homoród-mente unitárius papságának felét – családjaikkal együtt! – monstre-perек során "szervezkedés és ellenséges elemek támogatása" vádjával több évi börtönre ítélték. A protestáns teológia unitárius karának három tanárát, valamint 15 református és unitárius teológiai hallgatót ítélték nehéz börtönre. Az 1957. március 15-i sepsiszentgyörgyi koszorúzás után középiskolások, kiskorúak tucatjait zárták börtönbe, ítélték el törvénytelenül. Nagyváradon, keresztelőkön résztvevő fiatalok ébredtek arra, hogy ők valójában egy "ellenforradalmi szervezet" tagjai. Az egyik fiatalnál egy német kukoricagránátot találtak, amellyel 1945 óta az egész család diót tört. Végül ez lett a perdöntő bizonyíték egy "terrorista összeesküvéshez", s az öt barát közül kettőt első fokon halálra ítélték!

A magyar értelmiség tízezreit távolították el állásukból, megindult a végső roham a kollektivizálásra. A Bolyai Tudományegyetemet "sovi-

niszta fészek"-nek nyilvánították, s 1959-ben bekövetkezett a legszörnyűbb tragédia: a két egyetem egyesítése. Szabédi László, kiváló költő öngyilkossággal tiltakozott ez ellen, őt követte Csendes Zoltán, prorektor. Az egyetem egyesítésére az első bejelentést 1959. február 18-a és 22-e között tartott diákszövetségi tanácskozáson az akkori pártfőtitkár, Gheorghe Gheorgiu-Dejtette. A végrehajtó hódér szerepére Nicolae Ceausescu vállalkozott. Az elnökség sorában ott ült *Románia jelenlegi (lapzártakor még – szerk. megjegyzése) elnöke, Ion Iliescu ts.* A február 26-i gyűlésen az egyesítés ellen szölt Balogh Edgár, Nagy István és Szabédi László. Ceausescu azt hangoztatta, hogy senki se ábrándozzék svájci, a középkorban kialakult formáról. Nem akar gettót, elszigetelődést a nemzetiségek számára. Mivel a szocializmus építésében nagy sikereket ért el az ország, tulajdonképpen nem is lehet külön román és magyar kultúráról beszélni, hanem csak egységes, a szocializmust építő nép kultúrájáról. Az előző két felszólalót rábeszéléssel, fenyegetéssel rávették, hogy később szót kérjenek, és javasolják a két egyetem egyesítését. Szabédi Lászlót kétnaponként este kilenctől éjfélig a szekuritáté épületében hallgatták ki. Élete feláldozásával tiltakozott a szörnyű büntetés ellen.

A hatalom mindvégig azt próbálta bizonygatni, hogy a Bolyai Tudományegyetem léte – úgymond – veszélyforrást jelent. A tanári elbocsátások és perek mindennaposakká váltak. Ilyen "vádpointok" alapján

ítéltek el embereket: idegen rádió hallgatása, vidéken nyelvjárás- és folklórgyűjtés közben sértő megjegyzéseket tettek a rendszerre. Az egyik tanársegédet azért ítéltek el, mert doktori dolgozatát Kós Károlyról, a "román nép ellenségéről" írta. Elbocsátották az egyetemről Saszet Géza tanársegédet, költőt, Keszi-Harmat Editet és Sándort. A Dobai István, Komáromy József, Dobri János, Gazda Ferenc és Kertész Márton ellen indított per egyenesen értelmiségellenes összeesküvéssé "nőtte ki" magát. A fő vádpontok között első helyen a magyar forradalommal – akkori jelzés szerint: ellenforradalommal – való szimpatizálás, az Irodalmi Újság olvasása és terjesztése, a marxizmus tagadása és hasonló, felnagyított vádpontok szerepeltek. Másodszor is letartóztatták Jordáky Lajos professzort, mert állítólag reakciós megjegyzéseket tett, és bírálta a rendszert. Letartóztatták Váradi Emma, Boros Zoltán diákokat. Vastag Lajos történész hallgatótól az egyik elnökségi tag azt akarta megtudni, hogy mi a véleménye Nagy Imréről. Amikor a hallgató elismerően beszélt róla, akkor azt kérdezte: ha 1956-ban, az október események idején Budapesten lett volna, akkor melyik oldalra, jobbra vagy balra lőtt volna-e? Se jobbra, se balra – válaszolta a kérdezett – "agyonlőttem volna magamat". Vastag Lajost ezért a hozzászólásért és más, kitalált bűneiért 12 évi börtönre ítélték.

Az 1956-os magyar forradalom hatása a megtorlások, bebörtönzések ellenére sem maradt visszhangtalan.

Forradalmi csoportosulások alakultak Nagyváradon, az Érmelléken, Szatmárnémetiben, Nagykárolyban, Nagybányán, Besztercén, Marosvásárhelyen. A Nyárad mentén főleg a papok fejezték ki elégedetlenségüket. Sepsiszentgyörgy, Brassó, Gyergyószentmiklós, Dés, Kézdivásárhely, Nagyenyed sem maradt ki a sorból. Ploiesti-ben és Bukarestben kiskatonák, cselédek, alkalmi munkások fejezték ki egyetértésüket a magyar forradalommal. A román hatalom szemében a magyar forradalommal való azonosulás és szimpatizálás az ország területi épségét veszélyeztette. *(Ma ugyanezek a vádak felnagyítva, útszéli szöveg kíséretében újra és újra elhangzanak!)* A nyilvános csoportosulás titkos összeesküvésnek, hazaárulásnak számított. A hatalom részéről nyilvánvaló félelem olyan méreteket öltött, hogy egyes házasságokban megpróbálták a román felet rávenni, hogy saját házastársát, gyerekeit feljelentse.

A rettegés nem is volt alaptalan, hiszen Erdélyben, a magyarok lakta települések szinte mindenikében szervezett vagy spontán megmozdulás volt kibontakozóban. A romániai magyarság teljes mértékben azonosult az 1956-os forradalom eszméivel. Természetesen kivételt képeznek a nemzetárulók, akik akkor és később is, egy tál lencséért elárulták saját sorsosaikat.

A brassói Orbán László létrehozta az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetségét. 1964-ben szabadult a börtönből. Programot fogadtak el, amelynek célja a nemzeti identitástudat erősítése, a vegyes házasságok számának csökkentése. Az EMISZ 5 fővádlottját egyenként 25 évi börtönre, 22 tagot 20 évi kényszermunkára, 14 személyt 18 évi nehéz börtönre, 40 személyt pedig 5–15 év közötti börtönbüntetésre ítélt a kolozsvári III-as számú, hírhedt katonai törvényszék. Közel 1500 személyt hurcoltak meg az EMISZ-szel fenntartott kapcsolatok miatt. Csíkdánfalván Puskás Attila biológianakár, később matematikus öccsét is letartóztatták. Az előbbi ellen a vád: nem jelentette az egyik diák rendszerellenes versét, amiről pedig tudomása volt. 20 évi szigorított börtönbüntetésre ítélték. Csíkszeredában ennek ürügyén letartóztatták és elítélték Kovács Dénes festőművészt, Ambrus Károly tanárt, Vorzsák János, Zsók László, Szőcs László és Sántha Imre diákokat.

A dési Szabó Attilát, Mátis Bélát, Fekete Józsefet, akik már 1949–1954

között raboskodtak a Duna-csatornánál, egyenként 25 évi kényszermunkára ítélték. Szamosújváron, Periprava-Grinden raboskodott Soós Ferenc, Halmay Pál, dr. Székely László, Bálint Péter, Farkas János, Kisgyörgy Olivér, Valkay István, Varró János, Fülöp G. Dénes, Páll Lajos, Böződi György, Lakó Elemér, Bánffy István, Ágoston István, Knall Klaus, Erich Bergel, Knall Hans, Opra Benedek, Fazekas Sándor, Lay György, Kacós Tibor, Veress Zoltán, Veress Sándor, Németh Zoltán, Fodor Pál, Mikó László, Szakács Zoltán, Szakács György, Dohi Árpád, Kiss Károly, Kovács Sándor, Fekete József, Szentmártoni Bálint, Anghy Csaba, Dani Péter, Szabó András, Szabó Márton, Vigh Gyula, Molnár Márton. A meghurcolt református lelkészek, Balaskó Vilmos, Csiha Kálmán dr., jelenlegi kolozsvári református püspök, Dobri János, Gudor Lajos, Fülöp G. Dénes, Horváth László, Kelemen István, Köblös Endre, László Dezső, Molnár Dezső, Antal Sándor, Fekete János, Lőrincz János, Szilágyi Sándor, Sárosataki János. A börtönben elhunyt Horváth László. Sass Kálmánt halálra ítélték, és ki is végezték.

A szamosújvári, 3000 férőhelyes börtönbe 10 000 embert zsúfoltak össze. *A politikai foglyok 80 százalék-a magyar volt!* A szamosújvári börtön "megsemmisítő részlegén" nagyon sok foglyot végeztek ki. Ma sem ismerjük a pontos adatokat. A föld alatti zsilávai börtönben éjjelnappal működtek a kivégző osztagok. A halálra ítélték közül sokan "Éljen 1956!"-os felkiáltással az ajkukon haltak meg. Emléküket csak a kegyelet őrzi. Szükség van minden adat begyűjtésére, az 1956-os romániai megtorlások tudományos igényű felmérésére, összegzésére, mert mindazt, ami Erdélyben, Romániában történt, a magyar forradalom szerves részeként kell tekintenünk.

TÓFALVI ZOLTÁN
(Marosvásárhely)

Diverzió Kolozsváron

Az első igazán vészjósló jel – számomra, aki Kolozsvárott éltem és élek – Gerő Ernő 1956. október 22-i rádiószózata volt. Döbbenet kellett megállapítanom, hogy a Budapesten élő Rákosi-utód annyit se ért a magyar fővárosban alakuló eseményekből, mint én, mint mi, határokon kívüli magyarok, akiknek pusztán a rádióból kapott értesülésekre kellett szorítkoznunk. Vagy ami még rosszabb: *nem is akarja* érteni. Akkor, az említett beszéd hallatán már a távolból is sejteni lehetett, hogy – amint a székelly mondja – “ebből még baj is lehet”.

Nemcsak fiatal és kevésbé fiatal magyar értelmiségiek követték nyomon aggódó reménységgel Budapest egész Magyarországra kiterjedő forradalmát, de a munkásság és a falvak népe is. És nem csupán mi, magyarok: a románság szeme is Budapesten volt, hiszen ők is nyögték a szocializmus “diadalait”. Temesváron a túlnyomó többségében román egyetemi ifjúság arra kényszerítette a párt központi bizottságának küldöttét – akit azért rendeltek oda, hogy felvilágosítsa őket a “magyar ellenforradalom” átkos mivoltáról –, hogy felállással adózzék a Budapesten hősi halált halt egyetemisták és fiatalok emlékének.

Kolozsváron is mozgolódtak a fiatalok. Nemcsak a Bolyai Tudományegyetem és más főiskolák magyar tagozatainak a hallgatói és a nagyobb középiskolások diákok – de a románok is. A Babes Tudományegyetem fiataljai például felszólították a bolyaistákat, tüntessenek együtt a magyar forradalom és Románia függetlensége mellett. A magyarul jól, vagy csak alig tudó románok is a budapesti rádiót hallgatták. Akik egyáltalán nem értették a magyar szót, a Szabad Európa, Amerika Hangja és a BBC adásaiból szerezhettek megbízható értesítéseket – anyanyelvükön.

A készülődő tüntetés, a várható megmozdulások hírére a város megtelt katonasággal. Ő – nem szovjet katonákkal. Román katonák járőröztek

sűrűn, félrajonként ötösével-hatosával.

Dolguk nem akadt. A városban úgy egyébként csend volt – talán túlságosan is nagy csend. Félttem. A fiatalokat féltettem, akikbe ezek a kiskatonák belepuskázhatnak, ha meglesz a román és a magyar fiatalok közös tüntetése.

A. R. román költőbarátommal találkoztam a főtéren – 28-án vagy 29-én délután lehetett. Elmondtam neki: Nagy Imre kijelentette, hogy egyetlen szomszéd állam iránt sincsenek kormányának területi igényei: az új magyar kormány jó barátságban akar élni minden szomszédjával – a Szovjetuniót is beleértve. A. R. bólogatott: hallotta valamelyik nyugati rádió román adásában Gafencu, az egykori román miniszterelnök nyilatkozatát, aki szerint az új Magyarországgal jó kapcsolatot kell létesítenie majd az eljövendő, demokratikus román kormánynak. Néztük a feltűzött szurony-nyal járőröző katonákat. “Mit gondolsz – kérdeztem –, belénk lőnének ezek a fiúk?” Legyintett: “Mint a tőrőbe. Ne legyenek illúzióid.” (Neki lett igaza: harminchárom évvel később Kolozsváron kiskatonák lőttek a diktátor ellen tüntető tömegbe. Parancsra, persze. Nem tudom, ki lőtt Temesváron, Bukarestben, a többi városban, de Kolozsváron – láttam.)

Mondom, félttem nagyon a tüntetéstől.

Nem lett belőle semmi.

A párt ugyanis kiadta a jelszót: “A magyarok Erdélyt akarják!”

A tüntetés kitűzött napjának reggelén valakik végigvizelték a Józsa Béla magyar egyetemi diákokthoz folyosóit. Zoe Bugnariu, a Babes egyetem tanárnője egy kávé mellett megkérdezte a Bolyain tanító Deheleanu Margit kolléganőjétől (még az illegalitás éveiből ismerték egymást, mindketten régi kommunisták voltak – tehát “jó elvtársak”): “Mi van a Bolyain? Mit csinálnak a diákjaitok?” “A Bolyain nyugalom van. Akárcsak nálatok” – válaszolta Deheleanuné. A kérdező kétkedően csóválta a fejét:

“Nem hiszem. A mieinknek megvan a maguk Erdélye...”

Noha a magyar egyetemisták–főiskolások se tüntettek, némi csend után – 1957 tavasza felé – megkezdődött a retorzió. Nevetséges, vagy éppen koholt vádak alapján magyar diákok tucatjait tartóztatták le, vagy exmatrikulálták, Kolozsváron és Marosvásárhelyen – megfélemlítésül. Számos tantestületi tagot is hosszú börtönökre ítélték. Bukarestben és Temesváron – románokat is. Akkor ítélték el – többek között – Páll Lajost, a kiváló költőt és festőművészt, akkor kapott 6 évet Páskándi Géza. De Páskándi legalább írt egy remek, forradalom-ihlette verset.

A román kommunista diktatúra azonban nemcsak a kíméletlen retorzió szükségességének a tanulságát vonta le a magyar 56-ból. Azt is belátta, hogy nem elég a népet éhbéért újabb és újabb munkaverse-nyekbe hajszolni: nyújtani is kell neki valamit. Valami népszerűt. Valamit – ami pénzbe se kerül, és több kenyeret és nagyobb szabadságot se biztosít. És – nyújtott. Felkorbácsolta a többségiek nacionalista érzelmeit.

“A magyarok Erdélyt akarják!” – ez a román diktatúra kedvenc refrénje – 1956 óta. Ezt dobta be végső *mentsvárként* a diktatúra derékhadja az 1989 decemberi romániai események után, és ezt emlegeti a demokrácia kiteljesedését követően a népnek (nem is egészen eredménytelenül) – ma is.

FODOR SÁNDOR
(Kolozsvár)

Isten büntetése a kommunizmus

Kelemen Kálmán
1938-ban született,
Marosvásárhelyt végezte
iskoláit, ott is érettségizett
1955-ben, az egykor híres
református Kollégiumban,
mely akkor a *Iosif*
Rangbet nevet viselte.
Hatan voltak testvérek,
apja tanítói végzettséggel
oktatott, a családban
vallásos életvitel folyt.
Kálmán felvételi vizsga
nélkül, úgynevezett
érdemdiplomával (szín
jeles) jutott be a bukaresti
műegyetemre, onnan
került Kolozsvárra
a *Bolyai*
Tudományegyetem
bölcseész karára.
Az 1956-os magyarországi
forradalom hullámai
elérték Kolozsvárt, illetve
Kelemen Kálmánt is.
Erről, börtönéveiről,
kényszerlakhelyéről
nyilatkozik.

– Apám Csíksomlyón végzett, kántor-tanító volt, 1940-ben Maros-Torda megye tanfelügyelője. A tanári diplomát az én börtönéveim alatt szerezte meg. Szüleim igényesek voltak, elvárták tőlünk, hogy olyan komolyan vegyük a tanulást, mint az egész életet, érthető tehát, hogy engem minden érdekelt, a matematika éppúgy, mint az irodalom. Bukarestben kezdtem az egyetemi életet. Több oka volt annak, hogy az atomfizikát elhagytam a román fővárossal együtt, és bölcsészkarra íratkoztam Kolozsváron. Tizenhét éves voltam, hosszabb időre sosem voltam távol a szereteten alapuló családtól. És láttam, hogyan tartóztatják le ok nélkül a magyar diákokat... És azt is láttam, hogy kora reggel ott feküdtek a hullák az üzletek előtt, lőtt sebbel. És nem volt a cipőjükben fűző... Ha valaki be akar törni egy üzletbe, nem indul papucsban... Fogdából vihették ki őket, így szabadultak meg tőlük, *betörés közben*... És hát közelebb akartam lenni a családomhoz. Kolozsvár (Bukarestből nézve) szinte szomszéd volt Marosvásárhellyel. Félévkor sikerült átmennem, letettem a vizsgákat. Tavasz volt, s már érződött a levegőben, hogy készült valami Erdélyben is. Sztálin halála után, a XX. kongresszuson "felszínre kerültek" a halál- és koncentrációs táborok dolgai, amelyekről addig nem is volt szabad beszélni. A tanárok is arra biztattak, hogy tessék önállóan gondolkodni, "alkotó módon hozzászólni a jelenségekhez". Mi ezt néhányan komolyan vettük, és kezdtük fölülvizsgálni a marxizmusból tanultakat. És kaptunk szórványos tájékoztatást is mindarról, ami Magyarországon, Lengyelországban történik, tudtunk a *Petőfi Kör* tevékenységéről, kezdett kibontakozni a szabadabb gondolkodás. Ehhez hozzájárult az is, hogy meglátogathattak a debreceni diákok, csereutazásra is sor kerülhetett. Eljött az ősz, másodéves voltam, jártam a kórusba, színjátzó is voltam, bensőséges hangulat kezdett kialakulni.

Aztán jött egy párthatározat, hogy hozzák létre a kommunista diákszövetséget. Annak kari elnökségébe választották be *Koczka Györgyöt*, *Várhegyi Istvánt*, *Gyöngyösi Gábort*, *Nagy Benedeket* és engem. Gyöngyösit kivéve, ezt a "bizalmat" mind *leültük*... Nagy hatással volt a diákság hangulatára *Rajk László* rehabilitálása. Mi következik most? – kérdeztük egymástól. *Nagy Kálmán*, a *Kalevala* későbbi híres fordítója részt vett a temetésen. Utána behívták a szekuritátéra, az állambiztonságra. Aztán nagyon szótlan lett. Majd később öngyilkos... Mi akkor hozzáfogtunk a diákszövetség működési tervének elkészítéséhez, és ennek keretében elkészítettük az egyetemi reformtervet is, melyben szerepelt az egyetemi önkormányzat, az ösztöndíjrendszer megváltoztatása, a kollégiumi rendszer újjászervezése. Az egyetemi tanárok részére mentelmi jogot követeltünk, hogy a továbbiakban ne tartóztathassák le őket olyan könnyen, mint Jordákyt, Csögöröt és másokat. Szabad utazási lehetőséget kértünk az ifjúsági csoportok számára, szabad kapcsolatot külföldi egyetemekkel és diákokkal, egyetemi szenátust, mely az egyetem belső életében lett volna hivatott dönteni. Sok vitánk volt. Gyöngyösi nem mindenben értett egyet velünk. Később ezt érdemének hozták föl, és nem tartóztatták le.

Közben Magyarországon zajlott október. Örültünk, hogy kimennek a szovjetek, hogy bomlik a Varsói Szerződés. Akkor este kerítettünk két liter bort, és egy osztályteremben néhányan megünnepeltük az eseményt. De az oroszok visszatértek... Akkor olvastam Togliattinak, az Olasz Kommunista Párt titkárnak a cikkét: "*A SZU nem engedhette meg, hogy rést üssenek a magyarok a nyugati határon*..." Nem sokkal ezután egyetemi pártbizottság elé vittek négyünket, ránk olvasták, hogy igen messze mentünk a megfogalmazásokban... Hazafelé elmondtam Csehi Gyula professzornak: a Szovjetunió birodalmi kérdést csinált a magyar forradalomból. Mikor a katonai bíróság elé állítottak, kértem Csehi tanúkihallgatását. Nem is jött el... Mi meg egyeztünk négyen, hogy módosítjuk a reformtervezetet másnap, de reggel fél nyolckor letartóztattak. 18 éves, egy hónapos, hat napos voltam akkor, azon a november 18-án. Ha hamarabb kapnak el, a kiskorúak börtönébe kerülök. Ezt elkerültették velem... Azzal az ürüggyel jöttek

értünk, hogy előző este randalíroztunk egy kollégánknál. Bevittek a milíciára (rendőrségre), ahol Ion Moraru nevű tiszt förmedt rám: – "Vártad az amerikaiakat, ugye? Na, vidd le a banditát!" – mondta. Odalenn vártak: – "Üresítsd csak ki a zsebeidet...!" Véletlenül nálam volt egy levevente puskába járó töltényhüvely. Erre üvölténi kezdett: – "Mit képzeltetek ti, magyarok?" – Már tisztában voltam a helyzetemmel: ez úgy utálja a magyarokat, ahogy az hagyományos. Kérdezett szexuális kapcsolatomról, aztán így folytatta: – "Miért világítottatok november elsején a temetőben?" Elmondtam, hogy mi vállaltuk a sírok rendbetételét, és nemcsak a magyar jelesekét. És a mi csoportunk nem is himnusozott a temetőben, nem tűztünk kokárdát. Gyertya mellett áldoztunk egy csöndes percet a halottaknak rendre. Akkor elélem telt néhány fényképet, és megkérdezte: "Bartis veletek volt?" A felvételen ott állt mellettem, mondhattam, hogy nem? Bartis ezt a *Rácsok mögött Romániában* című, kétes igazságú könyvében úgy írja, hogy "feljelentéseket és nyilatkozatokat tettek elem". A közelmúltban számon kértem tőle a nevem említését is. Ő nyomdahiába hivatkozott... És írja: "*Kidolgoztam az egyetemi reformtervezetet, referensem volt Kelemen Kálmán és Szabédi László egyetemi tanár...*" Holott a reformtervezetet mi négyen dolgoztuk ki...

Az ítélet után fölajánlották nekem az együttműködést, megkérdezték: "Akarja szolgálni a köztársaságot?" Mondtam, ezen még gondolkodnom kell... "Vidd le a banditát...!" Másnap: "Akarja?" "Igen, de szabad lábon..." "Vidd le a banditát!" Három évet kaptam. Mindent tudtak rólam, azt is, hogy gyászszalagot viseltem, mert debreceni barátomat, Fazekas Misit kilőtték, meghalt. És hogy egy percnyi néma fölállást vezényeltem osztályfelelősként a magyar forradalom halottaiért...

Levittek a szekuritáté pincéjébe, előzetesen fekete szemüveget tettek a szememre, semmit sem láttam. Vaságy, pokróc, priccs. Mikor vallatóra vittek, a kulcs csörgésekor állva a fal felé kellett fordulni, hátal az ömek. Akkor tették föl a szemüveget. Főnt kezdetben szelíden beszéltek, de áthallatszott valahonnan a verés, a fájdalmas üvöltés. Lehet, hogy az igények szerint szalagról játszották be a háttérzajt, a kínzások hangjait, hadd lássam, vannak nekik más módszereik is... Máskor betettek hozzám

éjjel egy félig agyonvert, véres foglyot. Eltűnődtem fájdalmamban: mit művelhettem, hogy ekkora apparátust mozgósítanak? Hamar megértettem, hogy az "önálló kommunista gondolkodásba" mindez beletartozik... Mint az is, hogy egy román egyetemi tanár "szökni próbált", és lelőtték... Én estétől reggelig álltam a zuhany csöpögése alatt...

1957 márciusig tartott így a szekuritátén. Aztán jött a per a katonai bíróság előtt. Arra adtak egy paszulykonzervet és egy pár cipőpertlit. A vád: rokonszenv a magyar forradalommal, fölbújítás, többpártrendszer javaslása, s hogy "mindez lázadáshoz vezethetett volna"... A híres szamosújvári börtönbe vittek. Eleinte nem vertek, de az ablakot nem volt szabad megközelíteni. Napközben a priccsel sem. Ott indult el bennem a lelki lavina, hiszen vallásos, szereteten alapuló családban nevelkedtem, bár kamaszként ateista lettem. Aztán összekerültem egy kitűnő papi csapattal. Ők 1956. augusztus 13-án búcsút akartak szervezni. 1948-ban a görögkatolikus egyházat hatalmi szóval egyesítették az ortodox román egyházzal. Ők nem mentek bele.

1958 nyarán hoztak ránk egy hat hónapos kiéheztetést. Írtózatoss volt, lefogytunk, kisárgultunk. Rengeteg rabot hoztak, hárman aludtunk egy ágyban, sokan a földön. És akkor már vertek. Nagyon. Már érződött, hogy valami borulni fog. Százan egy cellában, koszt szinte semmi, ürülékes cseber odabenn, az ivóvíz sós, tisztálkodás nincs. Előző este imádkoztunk, Páduai Szent Antal ünnepére készülve. Kitört a lázadás, és valami elképzelhetetlen veréssorozat. Megtizedeltek: minden tizediket félholtra verték. Én jelentkeztem. Meztelenre vetkőztettek, sétáltak rajtunk, a fenekünkben keresték a fegyvert, valósággal szétapostak bennünket, az ajtó résein belőttek közénk, rendszerezéssé váltak a halálsikolyok... Ez így folyt 1959. november 17-ig, a szabadulásomig. Közben megtanultam angolul, németül, olaszul; verseket írtam fejben. Naponta elmélkedtem, bőjtre volt alkalom, élvezeteg életet nem éltem, és néha a kínban mosolyogtam. Azt hitték, megtébolyodtam. Pedig csak erőt vett rajtam a hit meg az a gondolat, hogy amíg csak élek, harcolni fogok a kommunizmus nevű rém ellen... 1959 tavasza grippe-járványt hozott. Hulltak a rabok... Évente fölszántották a sírokat, másokat temettek ugyanoda... Novemberben közölték velem, hogy

két évi kényszerlakhelyre visznek a Barágánba, a Regátba. Menet Bukarestben megengedték, hogy értesísem szüleimet, hol találunk. Abban a faluban szászok, macedónok, magyarok, románok éltek, akik nem akarták a kollektív gazdaságot elfogadni. Engem senki nem akart vállalni, végül a falu bikatartója beengedett az istállóba.

De szabad voltam! És jöhettek apámék... Ők segítettek étellel, pénzzel, míg megtanultam dolgozni. Havonta jelentkezni kellett a milícián, titokban elmehettem fürdeni a közeli termálfürdőhöz... De valahol mondhattam valamit, igazságot is, mert a kiszabott két évet letöltve, újabb két év kényszerlakhelyet mértek rám! Így 3 plusz 4 évet kaptam. Fundatán, a faluban is el akarták érni, hogy besúgó legyek. Mondtam: ha államellenes összeesküvést észlelek ebben a faluban, becsület szavamra jelenteni fogom! "De azért írja alá...!" Nem írtam. Így hát maradt a plusz négy év. Aztán hazakerültem Marosvásárhelyre, 26 éves koromban beíratkoztam a műegyetemre, mérnök lettem és családapám... Egy alkalommal ugyanaz a vallató tiszt, a kolozsvári Moraru hivatott, ugyancsak a szekuritátéra. Bocsánatot akart kérni azért, amit átéltem, ami nekem az ifjúságomba került. És akkor az egyik kollégája azt kérdezte tőlem: "Mondja, mit érzett, mikor vallatták?" Azt válaszoltam: – Isten büntetését, mert meg kellett büntetni a fasizmust, és az Isten a még kegyetlenebb kommunizmussal végeztette el...

(LEJEGYZTE: CZ. Z.)

Nyugati kölcsönért – kegyelem

Salamon Lászlóval, a Romániában alakult Volt Politikai Foglyok Szövetségének gyergyószentmiklósi fiókjának titkárával beszélgetett *Gál Éva Emese*. Az Erdélyi Figyelő 9–10-es számában megjelent interjúból azokat a részleteket közöljük, amelyek szorosan kapcsolódnak a magyarországi forradalomhoz. Miért, hogyan ítélték el, börtönözték be?

– Börtönbe jutásom, úgymond, véletlenek sorozatának is fölfogható. 1956 októberében rokoni látogatáson voltam Budapesten. Ott ért a forradalom kitörése. A Lenin körúton hömpölygött a tüntető tömeg, szabadságharcosok tízezrei árasztották el a magyar főváros utcáit, mert nem bírták tovább elviselni a Rákosi-rendszer politikáját. – Gyertek velünk! Gyertek velünk! – kiabálták az emberek. Úgy éreztem, a felhívás nekem is szól... Mentem, sodródtam a tömeggel egy remélt szabadság felé. Az örömmámor november 4-én vérbe fulladt. Hazaérkezésem után, 1957. július 3-án letartóztattak. Ezt megelőzően irodájába rendelt Tőke Ferenc, volt szekus, bankigazgató Gyergyószentmiklóson, majd néptanácsi osztályfőnök, s elém tett kinyitva egy könyvet: – Kit ismeresz fel ezen a képen? – kérdezte. A fénykép egy ávós tiszt letartóztatási jelenetét ábrázolta, s az asszisztáló tömeg sorai-ban jól kivehetően megláttam magam. – Ez én vagyok – mondtam. – Köszönöm, csak ennyit akartam tudni – volt a válasz. A könyv az Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben című kiadvány második kötete volt.

– Hogyan tartóztatták le? Mi volt ön ellen a hivatalos vád?

– Vegyük sorjában. Július 3-án munkahelyemen fölkeresett Péterffy István és Szegedi Béla szekuritációs hadnagy, a szülői házhoz vittek, ahol házkutatást tartottak a marosvásárhelyi szekuritáté megbízásából. Ezután magukkal vittek Marosvásárhelyre, mondván, hogy csak egy nyilatkozatot kell írnom, s aztán hazatérhetek. Ott hat hónapig vallattak, a vallatást Bartos Carol kapitány és Bihari Imre őrnagy végezték. Sötét folyosókon vezettek a vallatósobákba, fekete szemüveggel, hogy ne lássak embert. Lelki traumák egész sorát kellett kiállnom. Végre elérkezett a tárgyalás napja, 1958. január 10-e. A koncepciós perek sorozatának egyike volt, ahol az alperes csak veszíthet. És kimondták az ítéletet: a kolozsvári 3-as számú Katonai Törvényszék a nép nevében egyhangúlag tíz év nehéz börtönre ítéli Salamon Lászlót, az összes anyagi javai elkobzásával, a "magyar népi demokratikus állami rendszer megdöntésére irányuló megmozdulásban való aktív részvétel miatt".

– Mit érez ítélethirdetéskor egy ártatlan vádlott?

– Nehéz leírni azt a lelkiállapotot. Úgy tűnt, az ítélet nem nekem szól, hanem valaki másnak, nem akartam, nem tudtam elhinni, hogy ez megtörténhet velem. Ahogy tisztulni kezdtek gondolataim, egyre pontosabban éreztem, hogy kiszolgáltattja vagyok valami nagy és ember-telen gépezetnek.

– Beszélne-e a börtönben eltöltött évekről?

– A büntetésből 5 évet, 5 hónapot és 7 napot ültem le, ennek egy részét Szamosújvár vasrácsos ablakai mögötti zsúfolt cellákban, s a börtönhöz tartozó asztalosműhelyekben. A hírhedt Coiciu volt a börtönparancsnok, és megemlíteném még Bunea vagy Somlea őrmestereket is, akik a legcsekélyebb vétséget 25 botütéssel sújtották. Innen marhavagonokkal szállítottak szülővárosom, Gyer-

gyószentmiklóson keresztül a Braila környéki Stoinesti-re, ahol juhakol volt az otthonunk. De a "kádermozgatás" a börtönben is alapelv volt: nem sokáig tartottak egy munkatáborban, Sălcia következett, Luciu Giurgeni, majd Piatra Frecatei, ahol 1500 fogolytársammal töltést készítettünk a Duna áradása ellen. Ásó, csákány, lapát, talicska, napi 2 x 5 köbméter földásás és 30 deka kenyér. Itt becéztek minket a társadalom leprásainak, itt osztották 200 literes fahordókból munkánk bérét, a moslékot. A gyötrő éhség miatti rossz közérzetet tetézte az utak mentén sebtében fölállított névtelen fakesztek látványa, egykori fogolytársaink emlékei. Mi, fiatalok rendszeresen besegítettünk idősebb rabtársainknak, mert képtelenek voltak kiasni a napi normát, s aki nem teljesítette, annak nadrágletolás következett a Corpul de Gardá-nál, és katonaszíjjal meztelen testre mért ütlegek sora.(...)

– Szokott-e visszagondolni fogolytársaira? Szövődtek-e ott azóta is tartó barátságok?

– Sok társamra emlékszem. Nicolae Fulga, volt repülő tábornok és Ioan Corbu idősebbek voltak, nekik segítettünk sokat az ásásban. Fogolytársam volt Páskándi Géza, drámaíró, együtt szabadultunk a pokolból 1963. február 10-én. Kimpián György, gyergyószentmiklósi fogolytársam azóta is jó barátom. Jól emlékszem Lakó Elemérre, a Bolyai Tudományegyetem tanárára, Nagy Sándorra és Velicsek Andrásra Marosvásárhelyről, akiket életfogytiglanra ítélték, s akik ellen a vád merő koholmány volt, Csiha Kálmán református lelkipásztorra Nagyváradról, aki beleöszült a lelki megrázkódtatásokba, Gavril Ciobotarura Vaslából, és sorolhatnám még, sorolhatnám... De inkább megemlítem, hogy az ártatlanul meghurcolt emberek sorsáért nemcsak a szekuritáté vonható felelősségre, de vétek terheli Isten és ember előtt a "tanúkat" is, akik a "munkásosztály kivívott érdekeit" védendő, hamis tanúskodással, koholt nyilatkozatokkal hozzájárultak a letartóztatásokhoz és ítéletekhez.

– És szabadulása után?

– Engedje meg nekem, hogy idézzek sorstársam, Orbán László újság-cikkéből, mert betéve tudom:

"És akkor sem a szocialista embe-riesség kegyelmezett meg nekünk, politikai foglyoknak..., hanem a nemzetközi politikai helyzet, a Gheorghe Gheorghiu-Dej kezdeményezte nyugati kölcsönök politikája...

A megtévesztettek

Mikor 1956 október közepén visszatértem Kolozsvárra, egészen megváltozott hangulatú város fogadott. Valami várakozó feszültség érződött a levegőben. Magyarországi élményeimhez képest, ahol már részt vettem a Petőfi Kör szabad vitáin, az Írószövetség nevezetes ülésén, ez a hangulat fojtott volt, és a megnyilatkozások óvatosak, de észrevehető volt az addigi "vonalasok" és a hűséges pártszolgák idegessége.

Különösen Tamási Áron látogatása töltött el bizakodással mindenkit, mert Áron nyíltan megfogalmazta, hogy új korszak, hatalmas tisztulás van kibontakozóban. Az Írószövetségnél csak szűkebb körben tartottak fogadást, egyeseket meg sem hívtak, Nagy István pedig tüntetően távol maradt. Szemmel láthatóan Tamásit nem kívánták a közönség elé engedni. De a hír, hogy a Bolyai Egyetemen valóságos rokonszenvtüntetés bontakozott ki Tamási mellett, elterjedt a városban. Csak Marosvásárhelyt engedték nyilvánosan közönség előtt fellépni, de Hajdú Győző ebből is román-magyar barátkozási esetet fabrikált a maga pecsenyéjét sütyögtetve. Ott voltam a Székely Színház irodalmi estjén, olyan tömeget sem azelött, sem azután nem láttam a színházban. Tamási a Harmat és vér című novelláját olvasta fel, egy székely havasi történetet, amelynek szövege félreérthetetlen székely helytállást sugallt, s azt jelképezte, hogy az emberre támadó fenevaddal meg kell harcolni, és azt el kell pusztítani.

Az események ezután hihetetlen gyorsasággal peregtek. De az újságok eleinte jóformán semmit nem közöltek. Egész nap a rádiót lestük, és az utcán cseréltük ki egymás közt a híreket. Október 23 utáni délelőtt bementem az Utunk szerkesztőségébe, ahol egész nagy íróvárosaságot találtam. Akkor hozta valaki a hírt Gerő elmozdításáról és Nagy Imre kormányelnökké történt kinevezéséről. De nem mindenki volt örömteli véleményű. Szilágyi András azt fejtette, hogy ez a Nagy Imre valami

csodadoktorféle, s ebbe a beteg belehalhat. Leginkább az döbrentett meg, hogy legtöbbször azt tartották megnyugtatónak, hogy a szovjet hadsereg nem vonult ki. Asztalos István külön vitába is bonyolódott, mert gondterhelten mondta, hogy mindent el tudna viselni, de azt nem, hogy még egyszer visszatérjenek a kapitalisták. Próbáltam megnyugtatrni magyarországi tapasztalataimra hivatkozva, hogy nem erről van szó, csak annak kell félnie, aki bűnököt, gazemberséget követett el.

Másnap egy nyilatkozat-tervezetet fogalmaztam, melynek lényege az volt, hogy az erdélyi magyar fiatal írók rokonszenvvel támogatják a magyarországi tisztító forradalmat, kifejezve szolidaritásukat, együttérzésüket, de az Utunkosok ezt nem fogadták valami biztatón. Hornyák Jóska magyarázta meg, hogy miért. Elmondta, hogy parázs vitájuk volt Sónivel, aki akkor főszerkesztő volt, s aki élesen kikelt minden rokonszenv megnyilatkozás ellen. Azt hajtogatta: várni kell, mert még nem lehet tudni, valójában mi történt.

A napi sajtóban, románban és magyarban is egyaránt jelentek meg az eseményeket hamisan, félrevezetően tálaló anyagok, melyek ellentétben álltak mind a budapesti rádióban, mind a nyugati adókban elhangzottakkal. Természetesen senki nem hitte el az ilyen szövegeket: "A nemzetközi proletárszolidaritás szövege most is szívünkben és öntudatunkban – írta a kolozsvári Igazság névtelen vezércikk-írója 1956. okt. 26-i számában –, amikor arról értesültünk, hogy a szomszédos és testvéri Magyar Népköztársaságban ellenforradalmi elemek kezdetek a munkásosztály áldozatos harcok árán szerzett vívmányára, a népi állambatalomra. Magyarország munkásosztálya a kommunisták vezetésével, forradalmi hagyományához híven, megfelelő választ ad az ellenforradalom gyújtogató, fosztogató bandáinak... A magyar és román dolgozók, akik a román-ma-

gyar testvériséget építve – a két ország közötti baráti kapcsolatok elmélyítésén is munkálkodnak, most mélyszéles felháborodással ítélik el a békés életre tört ellenforradalmi provokátorokat". Minden mondat megtévesztő hazugság volt.

Ugyancsak megtévesztő hazugság volt az a rövid közlemény is, melyet az Igazság ugyanezen számában "Diákélet" címmel közöltek, s mely azt állította, hogy a Bolyai Egyetemen és a Babes Egyetemen tartott gyűléseken a diákok "építő szellemben" kifejezték a kolozsvári román és magyar diákságnak azt az elhatározását, hogy "fejleszti barátságát", míg a Képzőművészeti Intézetben "néhány zavarkelő és zavaros fejű elem, gyűlést kezdeményezett azzal az ürüggyel, hogy itt a diákságot érintő kérdéseket tárgyalják meg. Ezek a demagóg és kalandor elemek a Diákszövetség, valamint a diákság kérdésének megoldásához vezető természetes utak megkerülésével, saját maguk köréből ún. "bizottságot" alakítottak, amely azonban nem képviseli a kolozsvári diákságot és annak érdekeit". A továbbiakban ezt a megnyilatkozást a "nacionalista és sovénisista elemek", a dolgozó nép ellenségei mesterkedéseinek tulajdonította. A közleményt a Diákszövetség Kolozsvár Városi Szervező Bizottsága adta ki, melyről tudni lehetett, hogy kit képviselt, és kik hozták létre. (Ekkor már megsemmisítették az önálló magyar diákszervezeteket, és román diákok vezérlése alá helyezték a Bolyai Egyetem diákságát is.)

Hirtelen megint fontossá vált a román-magyar testvériség és barátság hangoztatása, s az RNK Akadémiája kolozsvári fiókja tevékenységét ismertető cikk azt hangsúlyozta, hogy *"ma már nem ritka jelenség az, hogy a román kultúra képviselőinek fáj, ha a magyar vagy német tudomány, irodalom, művészet kincsét, emléket veszendőbe mennének, elfelejtődnének – és viszont. Egyformán gondja mindenkinek, hogy népetnek ifjúsága megőrizze, majd fiatnak és unokáinak továbbadja közös életünk, munkánk és harcunk formálta kultúránk múltjának emlékeit, jelenének gyümölcseit"*. Ezt írta az Igazság következő napi, október 27-i vezércikke, s csak a beavatottak tudták, hogy központi vezérlés érvényesül, sőt személyesen Miron Constantinescu jött Kolozsvárra, hogy levelezényelje a magyar értelmiség és különösen az egyetem állásfoglalását.

Sebtiben összehívták a Kolozsváron tartózkodó magyar írókat is azzal a céllal, hogy állást kell foglalni a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan. Ez egy szombati napon, 1956. október 27-én történt, amikor az aznapi lapok hivatalos közleményként hozták, hogy Nagy Imre vezetésével új kormány alakult. Joggal gondolhattuk, hogy e kormány támogatására kívánnak tőlünk nyilatkozatot. A hirtelen összetoborzott gyűlésen aztán kiderült, hogy egészen másról van szó: a magyarországi "ellenforradalmi lázadás" ellen kell nyilatkozni. Olyan erőteljes volt a felháborodás és a hangzavar, hogy Kacsó Sándor elsírta magát, és kö-

nyörgött, hogy őrizzük meg nyugalunkat e nehéz időben. A már előkészített nyilatkozatot, mely drámai színekkel ecsetelte az ellenforradalom gáztetteit, a nagy többség felháborodottan elutasította. A szervezők, kiknek fő irányítója Tompa István (magát írónak minősítő, de akkor tartományi propaganda titkár) volt, hogy megmentse a gyűlést, és valamit kicsikarjon, azt javasolta, hogy küldjenek ki egy bizottságot a nyilatkozat megszövegezésére. Kiss Jenő költő és a fiatal írók javaslatára engem jelöltek ki erre a feladatra. Már menünk is kellett a pártszékházba, de néhány szót válthattam Kiss Jenővel, s abban egyeztünk meg, hogy ne minősítsük az eseményeket "ellenforradalomnak", hiszen akörül folyt a vita az ülésen is. Hangsúlyozzuk, hogy az események az előző vezetés gáztettei és törvénytelenégei miatt következtek be a magyar nép jogos felháborodása következményeként.

Tompa Istvánon kívül egy ismeretlen személy, magyarul nehezen beszélő és fogalmazó bukaresti küldött volt a tárgyaló partnerünk, aki meghallva álláspontunkat, türelmetlenül ránk szolt: *"De hát maguk nem tudják, hogy szervezett ellenforradalom van, melyet az imperialisták és horthy-fasiszták készítettek elő?"*

Ebből rájöttem, a Román Munkáspárt már eldöntötte, hogy ott ellenforradalom van, és hiába érveltem, hogy az új kormányban kommunisták is vannak, s nemcsak Nagy Imre, hanem Kádár János is, az illető rám csördített: *"Maga ezt honnan tudja?"* A kérdés annyira provokatív volt, hogy felismertem, informálták őt arról, hogy néhány héttel előbb Magyarországon jártam. Egyből rávágtam, hogy a rádióból, de arról óvatosan hallgattam, hogy a Szabad Európa mondta be aznap reggel.

Akkor elküldtek, és többet nem hívtak. Nem tudom, ki vette át a "tisztemet". Aztán olvastam a Scintea cikkét az Igazság 1956. október 30-i számában, mely leírta, hogy az amerikai kongresszus dollármilliókat utal ki *"felforgató tevékenység kifejtésére a népi demokratikus országok törvényes kormányai ellen"*. Hogy *"e bűnös célok megvalósítására az imperialista körök megfelelő elemeket toboroznak. A budapesti zendülés alkalmával ismét felütötték fejüket a horthysták, szélasisták, a volt nyilas-keresztések, és a fasiszták, a magyar nép leggonoszabb ellenségeit..."*

Aztán egyre dagadtak a rágalmak a romániai magyar sajtóban, tömeg-

gyűlésekről számoltak be előbb marosvásárhelyi, majd kolozsvári újságokban, táviratözönök a megszokott módon az RMP Központi Vezetőségének és személyesen Gheorghiu-Dejhez, mind csupa tiltakozás "a fasiszta hóhérok" rémtettei ellen, és töretlen hűségnyilatkozatok az RMP iránt – még november 4-e előtt.

Azután újabb kampány kezdődött, és még szélesebben ömlöttek a nyilatkozatok, szervezett beszédek a "munkás-paraszt kormány" támogatására és a Román Munkáspárt bölcs, előrelátó politikájának igazolására. Mert ezután az lett a főmotívum Romániában a propagandagépezet számára, hogy íme, míg a magyar nép félrevezetett tömegei az ellenforradalom útjára sodródtak a múlt bűnös mulasztásai miatt, a Román Munkáspárt előrelátó, bölcs vezetői megóvták a román népet ilyen veszedelmektől.

Ezt olvastam 1956. november 6-án a kolozsvári Igazságban, mely közölte *"a Magyar Autonóm Tartományban élő íróknak és a marosvásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak"* nyilatkozatát *"Lelkiismeretünk parancsszava"* címmel. Eszerint: *"A kétség és reménység, a fájdalom és megdöbbenés váltakozó hangulatában, pártunknak már kezdetben világos értékelése alapján jutottunk el ahhoz a felismeréshez, hogy Magyarország dolgozó népének az ország politikai és gazdasági életében meglévő hibák felszámolására irányuló törekvéseit megnyergelte a sötét reakció, s a szocialista demokracizmust szolgáló tiszta szándékot, jóhiszemű tömegek félrevezetésével elborította az ellenforradalom szennyes áradata. De már az első pillanatokban világos volt számunkra – állította a marosvásárhelyi írók nyilatkozata –, hogy az ellenforradalmat előkészítő s fellobbantó bandák nem azonosíthatók a szocializmus ügyéhez hűséges magyar néppel".* S a továbbiak részletezték a "klerikális reakció, a Horthy-fasiszta kegyetlenkedés, a kommunista üldözés és népüldözés" visszatérésének veszélyeit. A hosszú nyilatkozat végén külön hangsúlyt kapott a közlő szerkesztőség megjegyzése, hogy ezt november 2-án szövegezték meg, és közölték a Vörös Zászló című vásárhelyi lapban.

Az aláírók névsora megdöbbenő: dr. Antalffy Endre, Gagyai László, Gálfalvi Zoltán, Hajdú Győző, Hajdú Zoltán, Kemény János, Kovács György, Metz István, Molter Károly,

Marosvásárhely

Nagy Pál, Oláh Tibor, Papp Ferenc, Sütő András, Szabó Lajos, Tomcsa Sándor, Tompa László, Balázs Lajos, dr. Kocziány László és dr. Szász Béla.

Mindannyiukat személyesen ismertem, és ismertem felfogásukat is. Egyeseken nem csodálkoztam, hűséges kiszolgálók és előimádkozók voltak már évek óta, más magatartás nem volt várható tőlük. De a többiek? Minderre később kaptam magyarázatot. Ugyanaz a lapszám (Igazság, 1956. november 6.) közölte a kolozsvári nyilatkozatot is *"Felzárkózunk a Román Munkáspárt oldalán"* címmel.

Egy szinte teljesen ismeretlen szöveg, alig néhány mondat maradt abból a fogalmazványból, melyet előző héten letárgyaltak és végül elfogadtak egy újabb gyűlésen. Akkor még a "forradalmi munkás-paraszt-kormány" nem létezett, így a szövegben sem lehetett benne. Utólagos beírások, módosítások tömege szerepelt a szövegben, melynek dátuma 1956. november 5. Az aláírók: Asztalos István, Balogh Edgár, Bartalis

József, Csehi Gyula, Földes László, Horváth Imre, Horváth István, Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Létay Lajos, Marosi Péter, Salamon László, Szabó Gyula, Szabédi László, Szentirmai Jenő, Tamás Gáspár s az én nevem is: Szabó István. Soha nem tudtam meg, hogy kik "dolgozták át" a szöveget, s kik írták alá a neveket, és mikor? Hiszen Horváth Imre Váradról egyetlen gyűlésen sem volt jelen, míg mások, akik jelen voltak, nem szerepeltek. Tiltakozni kellett volna! Dehát akkor már ki mert tiltakozni, és hol közöltek volna le ilyen tiltakozást?

November közepén Erdély szerte megkezdődtek a letartóztatások, és különösen a diákság köréből, a Bolyai Egyetemről, a Képzőművészeti Főiskoláról hurcoltak el jónéhányat. Valóságos pánik tört ki Kolozsvárt, főleg az értelmiség körében.

Bizonyára a közvélemény megnyugtatóására hívták össze az írókat az Utunk szerkesztőségébe, ahol Fazekas János központi bizottsági titkár ismertette a letartóztatások okait. Azzal a sajátos jogfelfogással magya-

rázkodott, melyet azután minden tisztogatásnál és szankció-osztogatásnál is hangoztattak: *"nem az elkövetett bűnök indokolják, hanem az, hogy mit követhettek volna el mindazok, akiket letartóztattak, ha nálunk is kitört volna az ellenforradalom"*. Amikor szóba hoztam, hogy ilyen vétségekért még 1945-ben és máskor is legfeljebb kizárással büntettek diákokat (még a háború idején is), Fazekas letorkolt, hogy én nem vagyok törvénybíró, nem az én feladatom megítélni, ki milyen büntetést érdemel.

Ekkor derült ki, az ő elbeszéléséből, a marosvásárhelyi nyilatkozat története, melyet – amint maga mesélte – hosszas vita után ő erőszakolt ki a marosvásárhelyi írók nagy részéből. Azt fejtegette, hogy egyeseknek, akik ki akarják húzni magukat a munkásosztály ügye melletti harcból, számolniuk kell azzal, hogy az ellenséget segítik. Ilyeneknek csak fapuskát lehet adni a kezükbe, mert a munkásosztály ellen fordulnak. S felsorolta a neveket, kiknek adott volna fapuskát: Kemény János, Molter Károly, Nagy Pál, Oláh Tibor, Sütő András. Ezekre a nevekre emlékszem.

De azt is hozzátette: végül sikerült mindenkit, még a gépirónót is meggyőzni, hogy alá kell írni. Bizonyára a szelíd, meggyőző szavak mellett keményebb figyelmeztetés is elhangzott az "ingadozók" meggyőzésére. Ezt igazolták a további események.

KATONA SZABÓ ISTVÁN

(Részlet A megtévesztettek című, készülő önéletrajzból.)

Bűntudat az alig-létezőért...

Mindenki egyért, egy mindenkiért... Ez csak Krisztus életére érvényes. Különben megtorló logika.

Azért hiszem, lírai biztonságérzetemet részint épp az *obligát bűntudatosság korai* rengették meg. Ha Petőfi, Ady, mások beszélhetnek "a nép nevében", nem logikus-e, hogy a nép bűntudatát is felvállalják, ne csupán büszkeségérzetét? Függetlenül attól, mennyire indokolt akár az önérzet, rátartóság vagy az esdeklő térdepelés? Hiszen mindkettőt vállalni még a múlandóbb életű "közpolgárok" dolga is. Senki sem mondhatja: vállalom Árpádot, Mátyást, Bethlent, Rákóczit, Károlyi Gáspárt, Pázmányt, Zrínyit, a Kolozsvári testvéreket, Eötvös Lorándot, Bartók Bélát, Szentgyörgyi Albertet és Vigner Jenőt, Tamási Áront és Karinthy Frigyeszt – etc., de nem vállalom: ikszet, ipszilont, zét. Mert utóbbiak nem magyarok, vagy "nem jó magyarok", pontosabban: *nem alkalmasak arra, hogy méltóságtudatomat erősítsék*. Igen: ez így nem volna "fair játék", azt hiszem.

De megvallom, ennél gyakorta én sokkal önzőbb voltam. Úgy éreztem, rétegek, csoportok, egyének bűneit még a *lírai költő bagyományos attitűdjével* sem szabad elvállalnom. Mintha az ő bűnük a sajátom volna. Mivel "a párt nevében" – párton kívüli ambíciósként – már szóltam így magam is, *egyre inkább* úgy éreztem: a lírai költőnek nincs joga nemzete nevében szólani (mint régebb tették), hacsak határhelyzetben nem, mert akkor logikusan magára kell vállalnia azt is, amit nem kéne. Sőt, amit a nemzetnek sem kéne, csupán az uralmi kisebbség erőlteti rá. Ilyen az indokolatlan, vagy részint megalapozott, *osztható* bűntudat is. Így már az ötvenes években megszólalt verseimben az ironikus, önironikus hang. Az anti-vátesz gesztusok és abszurdoid, sőt a parodisztikus formák felé. A "*lírai bős – a költő*" tézis, az egyszerűsítő értelmezés babérjait akarva-akaratlan tépáztam meg. Persze nem tudtam egészen szabadulni. A *bűntudat ellentét lázadásnak* tanúi önmagam előtt olyan verseim, töredékeim, amelyek először a *Holdbumeráng* (1966) és a még 69-ben beadott, de csak 1972-ben megjelent *Tű Foka* című könyveimben láttak napvilágot. Ám születésük dátuma – kerete – *az ötvenhatos idők*. Vagy épp a börtöneim (1957–63).

Itt van mindjárt ez az elszigetelt, "függőben maradt" sor:

DE ÉN NEM ETTEM DÓZSA GYÖRGY HÚSÁBÓL!

Más szóval: alvezére, de még kortársa sem voltam. Nemcsak, hogy nem veszem át az önmagát minden érdemessel rokonító Ady-magatartást ("Dózsa György unokája", "Esze Tamás komája" stb.), amely persze másoknál is megvan, hanem: hangsúlyozott az *elkülönülésem*. Nyilván ennek oka jobbadán az: semmiképp se akartam az *epigonság* látszatát, s józanul számot is vettem: mire képes Ady nem mindennapi küldetéstudata, s mit az enyém. Elvégre egy "klasszifikált zseni" nyomában (is) indultam el a magam eleinte inkább faliújságra való zsengeivel. *Szocreálos dörgedelem volt az*. Jórészt üresen kongó, sete és suta. Valami nagy érdekházasság lakodalmán afféle vőfély-rigmusok. Van egy jó székely kifejezés: "*tavaszi legényke*" – ilyesféle voltam én a Történelem Bálján.

Meg aztán ne feledjük, Ady maga tanácsolja el saját nyomából epigonjait. Előbb távolról – tanáccsal – kezdi: a fiatal költők ne Petőfi "gigászi bércein" vérezzenek el, menjenek tanulni az ugyancsak lángelme Csokonaihoz. Mintha ezzel azt is mondta volna: el mögülem, menjete Babitsék nyomában! Én vad modern vagyok, ők a szelidebbek. A zseni itt a *követheletlenség* maszkját veszi fel.

Nos mindezt, amikor még igen tudatlan voltam – félénkségem okán – megsejtettem. Ady ijesztő csúcs volt, lenyűgöző, szinte megközelíthetetlen. A szabadságot, illetve a csavargást pedig már igen korán szerettem. Hát ki kell kerülni a csúcsokat – úgy jutni messzibbre, mint a csúcs.

A dölyföm is a csavargást írta elő. Ha itt nem – megyek oda. Így fonódott össze félénkség és rátartóság. Továbbállni, mint a büszke vándor, akinek ott épp nem nyitnak ajtót. De zokszó, káromkodás nélkül. Úgy tenni, mintha "jobb is volna így". Szinte: "én akartam így". Pedig – dehogyan.

Hát akkor hogyan lázadtam volna az ellen, hogy nyakamba varrják a ki tudja hányadízigleni bűnöket? Visszamenőleg a honfoglalásig. *Retroaktív* – visszamenő hatályú – lelkipurdalás?

E korszakom mentegődzéssel kezdődik. Ez is ötvenhat körül, *Hruscsovék* közben. Ugyancsak a *Tű Fokából* e gyermekie hangba pólyált lázadás-előzmény.

*Futkostam a sírdombokon,
mezítláb, a talpam alatt,
mint mákszemek, úgy hulltak el,
zizge zajú kisbogarok.
Nem tudtam én akkor, ottan,
hogy alattam mind halott van,
nem tudtam, hogy halottakon
önmagamot táncoltatom.*

*Sírról-sírra egyre szálltam,
tapicskoltam a halálban,
jaj, anyácskám én nem tudtam,
hogyan alagút van,
s halott van az alagútban.*

(Kolozsvár)

Ezek közül 56–57-ben soknak még címet sem volt időm adni, azért aztán később megszámoztam őket, amikor a sárga papírlapokat újra kézbe vettem. (Szűk baráti köröm őrzött meg néhányat, megint mások ruhás- és könyvesládák mélyén, pókhálók évgyűrűivel valami-képp elkerülték a "kutatók" figyelmét.) Persze e praktikus számozás némelyeknek "modernkedésként" tűnhetett fel.

A fenti vers jobboldali halántékán a 178-as számot viseli "büszkén", vagyis ez áll hiányzó címe helyett. Ez valahogy "stílszerű" is volt akkori életemben. A sietség, üzöttség megannyi áldását és átkát kifejezte. Ahogy a "befejezetlen vers", a töredék is... Persze – Arannyal szólva – "akarta a fene"!

De mintha a bűntudatot mégis etetni kéne, olyan bestia, s *mert sikeres is a bűntudat*, meg keletje-divatja van, és a lírai hálás talaj – mégsem mondtam le egészen róla. Szerelmes verseimbe száműztem. Férfibűntudattá változtattam (anyám s a nők iránt). Fejemet "kócolt bűnös bokor"-nak neveztem, és így tovább. Ne feledjük: az ember sokáig a felnőtté válással küszködik, még húsz év körül is. A bűntudat így a férfiasság jele is. Hát "depolítottáltam", desztilláltam a bűntudatot magamban. Átvittem a lélek más területére...

Ám belevegyült – már a börtönben, 57 után – az a *realisabb* szempont: lebukásommal mennyi bajt okoztam a kintieknek: Szüleimnek, kebelbarátainak...

S miután kijöttem, letöltve hat év büntetésemet (1963 február) – a bűntudat "bűvös köre" folytatódhatott. Immár azért volt mély lelkifurdalásom, amiért '56 nyers élményét, s börtöneimet csak jelképekben, parabolákban – sokszor antedatálva írom meg, mint erről eddig is szóltam már.

Ez a "rejtjeles", "kódolandó" írásmód nyilván a börtönben is sajátom.

A részleges elhallgatás.

A kolozsvári, szamosújvári cellában, s a Duna-delta kényszermunka telepein az új foglyokat mindig arról faggattuk: kint közben mi történt? Így tudtuk meg Nagy Imréék kivégzését is. Majd azt: senki sem tudja, hová temették őket. Ez a "temetetlenység", "temethetetlenység" aztán néhányszor visszatérő motívum lett, függetlenül attól, hogy a *Magyar Antigone-komplexus* akkor nem jutott eszembe. És Kanizsai Dorottya sem. Akkor írtam – fejben – a *Temetőbogarak* című versemet. Később "apróbb korrekciókkal" felvettem 1966-os *Holdbume-ráng* című kötetembe, amely a bukaresti Irodalmi Kiadónál jelent meg.

A vers predikatív, szónokias, ami nem csupán tárgya miatt adódik, hanem: így jobban emlékezetünkbe véshető, tagoltsága, ismétlődései által...

*Nézd, hogy sűrögnek! Hogy vonják, cibálják
a tetemet az elhulló halottat.
Örök, kegyetlen
szomszú szorgalommal,
nem énekelve s nem mondva ígét,
temet ez a szörnyű fekete nép.*

*Ki lökte őket kínzó küldetésre?
Milyen átok vagy titkolt elhívás van
bogár-szívükben, hogy a pusztulásban
cél't leljenek és soha semmi másban?!*

*Nézd, hogy futkosnak? S nem szomorú ez.
Ha másnak sajtós, jaj, nekem vigaszt ad
e nyüzsgő gyász,
mert engem nem igazgat
A BALGA ISTEN ÉPP OLY BALGA PAPJA.*

(Ezt a sort kiugratom, mert itt megállok. Visszaulok a "kéziratjavító" korszak tényeire. "Egy balga isten" – így hangzott az eredetiben. Ez a "tágasító" javítás azért kellett, hogy belőle a régóta kurzusban lévő antiklerikalizmus, ateizmus csendüljön ki. A megjelenés, saját egzisztenciám érdekében. A *balga isten* azt jelenti: az egyetlen isten balga. Az *Egy balga isten* azt: van, lehet egy igazi is. De folytatom.)

*S ha éltél eddig
fülledt izgalomban,
hogy lelsz-e lényt,
akiben irgalom van
és eltemet,
most boldogan nyugodj meg.
Van férge földnek,
rovára rögöknek,
kik fantasztái valami öröknek,
s földetlenül nem hagynak, ne rettenj,
mert nem marad itt senki temetetlen!*

Nem kis mértékben a fentihez hasonló korrekciók vezettek aztán arra, hogy újabb bűntudatom támadjon. Immár *vallásom, a református vallás tránt*. Sok pap jóbarátom iránt. S mindez majd a reformációról szóló történelmi drámákban próbál enyhülést lelteni. Lassan megteremtettem az *egyház történet és a mai kor-analógiát*. Részint: a lehető legelőnytelenebbet a magam számára. Hiszen mindkét fél tiltakozni szokott, ha saját halálos ellenségéhez bármiben is hasonlítanak. Eszem, logikám despotizmusának mégsem tudtam parancsolni.

Olvasmányaim és tapasztalataim is ösztönöztek. Bizonyos hasonlóságokat a történelmi folyamatokban általában is láttam. Másrészt: ez mégiscsak *járható út* volt – a közölhetőséget illetően – hát egyre jobban kezdtem kitaposni.

Miután a tömlőcből kijöttem, a temetés-motívum egy novellámban újra felbukkan. "*Senkit nem fognak többé eltemetni.*" Ez a címe. Az *Úvegek* című kötetben (1968) jelenik meg. "Újjászületésem" – kiszabadulásom után, egyik őszön írtam. Októberben vagy novemberben. Avas kisvárosi környezetben, polgári miliőben teszek egy abszurd ötletet: mától fogva nem temetnek el senkit. Talán büntetesként? Ez a motívum aztán visszatér a "*Leibnitz koporsója*" című, soha meg nem jelent groteszkemben, és a *Pornokrácia*-ban, melyet 89–90-ben írtam s jelentettem meg. Utóbbiban síratóasszonyok bolyonganak, nem tudják, kit is kell elsíratni. Ki volt a hős, ki az áruló. De a legvaskosabb büntudat-kötet: saját ifjúságom hajdani lelkesedése az "új világ" iránt. (Erről régebb is írtam.) S a változásaim...

Igen, mindez már a Vendégség s történelmi drámáim előjátéka, 1964–65 körül.

A *Vendégség* hőse, Dávid Ferenc, unitárius püspök, nagy hitvalló: ő, akárcsak Luther, vallást vált, többször is. Mint ahogy Szervét Mihály is, akiről verset írtam 1964 őszén. Nem véletlenül Illyés nagy "genfi versének" tizedik évfordulóján születik. A "genfi költemény" nemzedékek nevelője volt. Példáját követni szerettem volna. Az enyém minden szempontból zaklatottabb s ziláltabb forma is. És persze szónoki, már a címe is: *Prédikáció*. Az Illyésé nagy vers. Az enyém plakátszerű. (Megjelent: *Holdbumeráng*, 1966.)

De 64-ben mégiscsak sokmindent kimondok – jobb híján – magamnak parancsba adva. "*Változhat-e Hitté az Iszony?*" – kérdezem. Aztán: "*Szorongsz Keresztény Hal: hering!*" A már említett történelmi analógián s a "korrekciókon", változásaimon érzett büntudat tehát egyre messzebb vezet. Sőt furcsamód – magam se tudva, mit jósolok – "próféciaikba" torkolt. (Nem is egyszer.)

KERESZTÉNY VAGY: HA BÉKE LESZ – BOCSÁSS MEG.

Az élő Gyertya bocsássa meg a Hamvadtt Máglyát. s a legvégén jön az imperatívusz:

A Máglyához, az egy – szépségét – oltó háborúkhöz te, Gyertya, te, Gyertya, ne adjál többé lángot!

Ma már rájöttem: minden büntudat óhatatlanul szereti a prófeciát. Logikus, hogy miért. Szabadulni akarok a lelkipurdalástól – ezért.

Két dolgot teszek: a múltba nézek, keresem az analógiát, "hisz más is követett el hasonlót". Mondta: az ember enyhítő körülményt kereső állat. S a másik: prófeciába menekül: "lesz, lehet még ilyen", zsarolja a jelent. József Attila is megsejtette ezt, de ő feltételes módban tette: "Bár lennétek ily bűnösök mindnyájan, hogy ne maradjak egész egyedül". Én nem tettem feltételes módba: lesznek még bűnösök és lesz még megbocsátás. Sziámi ikrek ők. A bűnösök és a megbocsátók. Szövedményes egy büntudat! A fránya...

Tehát ama analógiát előbb nem a történelmi drámában és esszében, hanem versekben teremtettem meg. És egy *korai novellában*, melynek vázlatát átdolgoztam 63 után. Eredetileg *Albericus* volt a címe. Végül: *A Hítfejtő* címen jelent meg, de csak 1973-ban, a *Vegyztisztító becsülete* novellái közt. Ez már annyira világosan feltárta analógiám "szerkezetét", hogy korábban véle meg sem próbálkoztam. S ezen kívül kellett hozzá a *bítes drámák bátorisége*. Ha ez hamarabb jelenik meg, mint mondjuk a *Vendégség*, a *Tornyot választok*, vagy pláne a Szervétusz-vers – az Úristen se mossa le rólam, hogy "antiklerikális és ateista" indítékú dolgokat írok. Notórius: még a bolsevik pokoljárás sem volt neki elég, hogy kiábránduljon a marxizmusból. Ifjú korában jól hatott a mákony.

Tettem hát mindezt, miközben valóban nagyon szorongtam – szoltam erről sokszor..., nékem épp a fentiek miatt *minden oldaltól tartanom kellett*. Persze nem egyformán! Én ilyen értelemben már az egypártrendszerben megéltem a többpártrendszert, kicsinyben. A valóban történelmi változáskor a pesti írószövetségben azt mondtam: vigyázni, az egyetlen pártos helyett nehogy több pártos irodalom szülessék! Nem, az egyfejű vagy hétfejű sárkány dilemmáját nem akartam.

Mindenesetre a *Prédikáció* című vers munkásságomban azért is jelentős, mert a "mit lehet – úgymond – feledni, megbocsátani" (ha már meg nem történté tenni nincs reá mód) igazából csak ma időszerű kérdését felvetni: *Hát jó... Feledje a Gyertya a Máglyát, (hisz az ő bűne is: lángot ő is adott)...*

Bár túl mindezen: a 63–65-ös korszak a későbbi történelmi drámák előjátéka kisebb írásaimban. Ott már a parabolát, mesejátékot a *történelmi tény*s az *ellenőrizhető analógia* váltja fel.

De meg kell vallanom azt is: nem véletlen, hogy

Nagyváradi

egyik vagy másik börtönversemet elfeledtem. Vagy csak félig-meddig. Netán akarva-akaratlan igyekeztem elfelejteni, s nem vettem fel a kötetekbe. Korántsem csak a *minőségi* szempont volt a fő, noha nem mindegyik jó vers, sőt talán nem is versek, csak *versszerűek* voltak. Például a *"Nem igaz"* című – "fejben írott" vers, amelyet egy volt rabtársam (V. L.) memorizált, s a Romániai Magyar Szóban 1991 májusában közölt:

*Nem igaz, hogy a rács szabadság...
hanem...*

És felsorolom – Illyés "zsarnokság versének" fullasztó hangját követve – miben van: a tudatban, gondolatban, hogy: "azt hiszed, házad épül s végül bitorló börtönöd lesz", hogy tudod: "a rabok kint maradtak", hogy: "a z boldog, aki tudatlan". Ebben a *felismerésben* van a rabság, amely nem enged szabaddá lenni. Ez már filozófiai dimenzió. S így fejeződik be:

*Nem is a rács, nem a falakban,
vágyukkal vésett nőalakba,
hanem szép eszünk tengelyében,
e körül forgunk este, délben,*

*s ez a bolyongás el sose ül.
Rabság helyett nem a szabadság,
hanem a szebbnek tűnő rabság
csalogat minket már egyedül,
s a hitelenség tengelyére,
mint könnyű légy a lágy fogóra
ráragadunk s nincs olyan óra,
hogy ne donognánk – jövőtlenül...*

Igen, az "Egy mondat a zsarnokságról" folytatása – általam – ez a valami, talán némi polémia is.

E maximalista, s egyben catoista vers semmi enyhét nem kínál. (Catoizmus: rögeszme-tengelyű filozófia; valójában ilyen valamennyi.)

Nem véletlen, hogy már csak a magam pszichéje okán is kihagytam ezt az "utánzó verset". Küzdöttem depresszió, paranoia ellen.

Ahogy – láttuk – a bűntudat ellen. Az olyasmiken érzett bűntudat ellen, melyeknek igazán súlyos *tényoka* – *alig létező*. Az én életemben, erdélyi életemben legalábbis. Tabula rasát kell teremteni valamiképp, gondoltam. Erkölcsi tabula rasát. Hisz a történelem egy nagy "folttisztító tevékenység" írtam egykor. Lady Macbeth, Ágnes asszony, Raszkolnyikov... vérfoltokat látnak.

S akkor végül a hetvenes-nyolcvanas években kimondtam, leírtam, *gyónjon a gyóntató is. Jöjjön a bűntudat újrafelosztása*. Egy versben még az Inkvizíciót is megkövettem, darabot akartam belőle facsarítani. A világváltozások kezdete: a *Könnyű lélek* birtoklásáért harcot kezdünk. A terhes lelket nekünk adták. Átrakunk terheinkből.

Hát kijöttem: kvázi ez volt a *reneszánszom*. Újjászületés. Mi sem természetesebb: pettyesre, "pепitára"... szeptőlőre sikeredett. A zebra csíkosat szül. A foltos hiéna foltos kölyköket.

Ez volnék én? Nézzük hát – a születést. Az eredendőt. Talán inkább patyolatos históriát ígér.

PÁSKÁNDI GÉZA

(Részlet a szerző Torony a mélyben című önéletrajzi vallomásaiból)

Moszkva tanulhatott volna Bukaresttől

**1956 szeptemberét
Budapestén éltem át.
A Szabad nép meghívására
Bukarestből érkeztem,
mint a romániai országos
magyar napilap
főszerkesztője. (Romániai
Magyar Szó, illetve Előre).
S ha most, 1992-ben
visszaidézem személyes
megrendüléseimet,
mintha egy távoli, kietlen
bolygóról szálltam volna
alá... 1956. október 23-án,
a forradalom kezdetén
már újra fényévnyi
távolságban voltam
Budapesttől;
visszaérkeztem
Bukarestbe, a makulátlan
marxizmus-leninizmus
erődítményébe.**

A világpolitika szeizmográfjai már szeptemberben jelezték, hogy "a Föld fog sarkaiból kidőlni" (egészen más előjellel, mint azt az Internacionálé dallama harsogta). Budapestén szemem láttára mozogtak a "sarkok", hogy kilebbenjenek átkos egyensúlyukból, ám Bukarestben vaspántokkal erősítették a tömlőcajtókat, amelyek mögé ádáz eretneket – a sarkot ostromló hitetleneket – zsúfolták. A két főváros ég és föld, tűz és víz, narkotikum és eszmélés.

Visszatérésem Bukarestbe megpecsételte sorsomat. Hívtak a Román Munkáspárt központja *agitprop* osztályára. *Paul Nicolescu Mizil, Leonta Rautu* (akik már rég eltűntek a román vérpolitika sülyesztőjében), a nagyhatalmú vezérhangadók tájékoztatást kértek a magyarországi állapotokról. A kézenfekvő igazságot mondtam: feszült légkörben a személyi kultusz, az önkényuralom és a törvénysértések következtek.

– *Ellenforradalom! Nem?*

– Alig hiszem – mondtam. – Illetékes magyar államférfiak, szerkesztők, írók állítása szerint a magyar nép megtisztulási vágya elsöpri az álprófétákat. Ez jó dolog.

– *Személyes tapasztalatai alapján érvényesnek tartja ezt a diagnózist?*

– Tényszerűnek ítélem. Így van. Miért volna másképp? Az év elején a szovjet párt XX. kongresszusa állást foglalt a személyi kultusz, a törvénysértések megszüntetéséért.

– *Az egészen más. Ott maga a párt lépett fel a kedvezőtlen jelenségek ellen, Budapestén viszont a pártosság ellenfelei a szocializmus létének jogosultságát is elvitatják. Az ellenforradalmi erők már befészkeltek magukat a sajtóba, sőt a pártba is... Nem észlelte?*

– Nyugtalanosságot észleltem. Valóban az a hír járja lépten-nyomon, hogy a személyi kultusz, az önkényuralom megkérdőjelezi a szocializmust. Főtitkári tisztjéből leváltották Rákosi Mátyás... Nagy lépést tettek a megtisztulás felé...

Észnél voltam? Ebben a márvány-

palotában kimondtam a kimondhatatlant. Ott, ahol a román párt főtitkárának (*Gh. Gheorghiu-Dej*) személyi kultuszát, a törvénysértéseket az állampolitika rangjára emelték. Mint ha elhagyott volna életösztönöm...

Rohantak az események. Mint ismeretes: a budapesti egyetemisták és ifjúsági szervezetek szolidaritási nagygyűlést hirdettek a tiltakozó lennyel dolgozókkal. A belügyminisztérium előbb betiltotta, majd engedélyezte, tudván, hogy a felvonulást tilalma ellenére is megtartják.

A vihar elháríthatatlan volt. A tömegfelvonulás forradalommal lobbant, majd kitört a szabadságharc.

– *Ellenforradalom!* – süvöltöttek a bukaresti márványpalotában. – *Megmondtuk előre. Számítottunk rá! Tudtuk, hogy az eszmei káosz csak ide vezethetett. Magyarország a szocialista tábor leggyengébb láncszeme... Leváltani a főtitkárt a személyi kultusz ürügyén? Törvénysértések? No és! Proletárdiktatúra van, nem? Igazolódott marxista előrelátásunk. A nemzetközi imperializmus akcióba lépett itt, a szomszédunkban! Vigyázat! Ébernek kell lennünk, nehogy átszüremkedjék a ragály...*

A román párt közölte Moszkvával: kész haderőt küldeni Budapestre az ellenforradalom leverésére. A járást ismerik, voltak már ott... A szovjet pártvezetés nem volt hajlandó átengedni a megtisztelő internacionalista kezdeményt. Majd ők! Csínjával elvégzik. Megtették.

A márványpalotában fellelegezték, bár a politikai biztérta magasra csapott.

Déva

A román hírügynökség (Agerpress) kilószámra ontotta a "tényanyagot" az "ellenforradalom" gaztetteiről. A hűvös szobákban merészen működött a marxista képzelőerő. Mindent tudtak. Azt is, ami nem történt meg... Tiltakozó üléseket szerveztek országszerte, különösen Marosvásárhelyen. Táviratok, levelek, határozatok, szónoklatok özönlöttek. A valóság és a ráció teljes mellőzésével. A moszkvai *Pravda* tanulhatott volna Bukaresttől.

Törtült az arányvesztés. Kísérletet tettem az elszabadult, felelőtlen ordibálás megfékezésére.

Meghibbantam? Lehet.

Hagyatkozhatnék emlékezetemre, de nem szükséges. Lapozgatok A szocializmus védelmében című vörös könyvben (1957), amelyben gyűjteményesen, összefoglalóan megtalálhatók az elhangzott szónoklatok – név szerinti megjelöléssel –, a központba küldött levelek és táviratok hiteles szövegei a magyar "ellenfor-

radalom" ellen, s a román pártvezetők bölcsességének szentelt hálaimák.

Szemelgetek az elképesztően kezdetleges koholmányokból, a dagályos és bombasztikus torzításokból. "A z ellenforradalmárok a himnusz hangjaira fosztogatnak, és emberek százait gyilkolják... A bankárok és földesurak érdekében KÉTI tábla amerikai csokoládéért, EGY csomag angol kekszért és rágógumiért készek eladni a szabadságot, a nemzeti függetlenséget és a szocializmus ügyét." A groteszk, gyermekded szövegezésen mosolyogni lehetne, ha nem volnának mögötte iszonyatok. Továbbá: "... amíg százak és ezrek (!) holtestei lógtak a fákra felakasztva, addig a magyar fasizmus elvetemültjei raboltak és fosztogattak, és békés otthonokban tivornyáztak... Az ellenforradalmárok FÉNYES kardjukat döfik pólyás csecsemők RÓZSASZÍN búsába..." (A Simó Géza bútorgyár dolgozóinak tiltakozása, 1956. november 2.)

Az úgynevezett Magyar Autonóm Tartomány (akkor névlegesen még létezett) írói is levelet intéztek a pártközponthoz *Lelekiismeretünk parancsszava* címmel. Itt olvashatók az ilyen jelzőképek: "az ellenforradalom szennyes áradata; a megnyergelt sötét reakció teljes polgári restauráció; a Vatikán ügynökeinek hazug ájtatossága, Horty-fasiszta kegyetlenkedés; lincselés; a garázdálkodó nyilasok réme kísért Magyarországot felett..."

Egy vezető pártfunkcionárius szónoklatából: "A nyugatról pénzelt és az amerikai kémiszervezetekkel szoros kapcsolatban álló magyarországi ellenforradalmi bandák arra szövetkeztek, hogy visszaállítsák a többpárt-rendszert... Lámpavasra fejjel lefelé fölakasztott magyar kommunisták holtestet... Csecsemőhullákat függessztve az erkélyekre... stb."

Az otromba stílusparódiákat vonakodtam leadni az 1956. november 3-i számban. Övni kívántam volna a lapot a hiteltelen szövegek szégyenétől. Megérdemelt büntetésem nem maradt el. A főtitkár feltűnő tapintattal mindössze az "ellenforradalom cinikusának és bérencének" nevezett.

S eztán mi történt?

Kirúgtak és kizártak. Nem bezártak. Tíz esztendőn át a nagyváradi lakáshivatalban dolgoztam.

Elégedett lehettem. Mások – sok ezren – nagyobb, jóval nagyobb árat fizettek a magyar szabadságért.

Romániában is...

ROBOTOS IMRE

A hatalmat ellenségei minősítik

1956 őszén Kolozsváron sem múltak el visszhangtalanul a magyarországi véres események. De nem történt semmi eget rengető. A hatalom azonban tudta, hogy könnyen megtörténhet. Nem volt nehéz az agyakba, szívekbe látni, s kitalálni, hogy Kolozsvár diáksága, értelmisége, habár még kimondatlanul, de ugyanazt érzi, gondolja, mint a határ nyugati oldalán harcolók: minél előbb kiszabadulni az értelmetlen hidegháborús gyűlölet, a személyiség- és szellemgyilkos vörös hatalom szorításából, az osztálydiktatúra eszelős tobzódásából, s megteremteni egy emberibb arcú, demokratikus szocializmust.

A hatalom szeme Budapestre, és egyáltalán nem véletlenül, mindekelőtt Kolozsvárra, Erdély, s az erdélyi szellemiség fővárosára irányult. Gheorghiu-Dej és kiszolgálói attól féltek, hogy a magyar forradalmat Erdélyen keresztül fogják Romániába becsempészni, s ha nem is sikerül fegyveres konfliktust kirobbantani, eszméi megfertőzik a haladón, vagy egyáltalán gondolkodó értelmiséget. Ezért, a diktatúrák jellegzetes módszereivel, egész kellék-tárának felhasználásával, elkezdték a tisztogatást.

1956 novemberében a Várhegyi István névvel fémjelzett Bolyai-perrel indult a koncepciós perek évekig tartó hulláma. Dávid Gyula, aki Páskándi Gézával együtt közvetlenül Várhegyiek után került a vádlottak padjára, így emlékezik vissza a történetekre:

„A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusa utáni nyitás fejleménye volt az a diákmozgalom, amely 1956 őszén kezdődött, és amely tulajdonképpen egy új Diákszövetség megszervezéséhez, programjának kialakításához kapcsolódik. Az események forgatagában ezek a valóban felülről kezdeményezett, abszolút legális szerveződések beletorkoltak az 1956-os események visszhangjába. Ebből a diákszövetségi szerveződésből állt össze az első csoport már október 23-a estéjén a Képzőművészeti Főiskolán tartott diákgyűlés után (Balázs Imre és Timován Vid hallgatók), majd a Bolyairól – Várhegyi István, Kelemen Kálmán, Nagy Benedek, Koczka György –, akiket már ötvenhat novemberében letartóztattak. Ez a letartóztatás és per volt az első jele annak, hogy a hatalom itt a forradalmi hangulat komolyabb megfékezésére törekszik. Ugyancsak október 23-hoz kötődik az a „temető-ügy”, amely a személyemhez is kapcsolódik.

Lényegében nagyon egyszerű volt, és eredetileg semmi köze október 23-hoz, illetve az „ellenforradalmi szolidarizáló tüntetéshez”, ahogyan

később minősítették. A lényeg a következő: 1956 őszén kerültem tanszégeként a Bolyai Egyetem magyar tanszékére, ahol azt a feladatot kaptam, hogy az épp távollévő Jancsó Elemér helyett megtartsam a XVIII. századról szóló előadásokat. A feladat teljesen új volt számomra, ezért próbáltam mindenféle látogatással időt nyerni. Így került sor, még október 23-a előtt, egy temetői kirándulásra. Nagyon sok írósról volt gondozatlan. Én akkor úgy éreztem, hogy ezeknek az íróknak az eljövendő magyar tanárok a hozzátartozói, gondolzza sírjukat ezentúl a mindenkori magyar szak.

A közbejött 23-a rendkívül feszültté tette a hangulatot az egyetemen is. Egyrészt azért, mert ifjúságunknak megvoltak a maga elképzelései a Diákszövetség kapcsán, ami sokmindenben nem csupán a Diákszövetség programját érintette. Másrészt tudatában voltunk annak, hogy abban a helyzetben, amelyben 1956 őszén Románia volt, sok, a magyar forradalomban megfogalmazódott követelés, itt nálunk, még nem érett meg. Nem utolsó sorban a helyzetet rendkívül bonyolította a román-magyar viszony. 23-a után mindenki érezte, hogy valamit tenni kellene, de vigyázva, mert adottak a provokáció lehetőségei. A Babes Egyetem rektora pl. összehívta diák- és tanszemélyzetét, és bevetette a bűvös szót: Erdély. Vagyis a magyar forradalomnak területi követelései vannak Romániával szemben, a román diákság óvakodjon ettől az irredenta mozgalmától. A diverzió elérte hatását, a román diákság passzív maradt. (A temesvári, bukaresti és Iasi-i diáksággal azonban nem sikerült elhitetni a mendemondát.)

A temetőgondozást mindenképpen ellenére folytattuk. November 1-jén a szokáshoz híven kimentünk a sírokhoz. Persze nem lehetett akkor nem gondolni a magyar forradalom áldozataira, viszont nem fogalmazódott meg, hogy szolidarizáló tüntetés lenne. Ennek ellenére a temető tele volt

havi fixért sétálgató civil titkosrendőrrel, hiszen a szeku már jó előre tüntetésnek minősítette a temetői kivonulási szándékot. Két nap múlva tudtam meg, hogy voltak öntevékeny diákcsoportok, akik szintén kivonultak a temetőbe, sőt Bartis Ferenc egy alkalmi versét és egy Reményik verset is elszaval. Ennyi a történet, a pusztá, meztelen tény, ez minősült később – mint mondtam – “ellenforradalmi tüntetésnek”.

A Bolyai-pert még szabad lábon éltem meg. Hallottam, hogy a vádlottakat a temetői eseményekről is kérdezték. Én teljes lelki nyugalommal mondtam, csodálkozom, hogy másokat kérdeznek olyasmikről, amiről én tudnám a legpontosabb felvilágosítást adni. Nos, két hét után megkérdeztek, három hónapon keresztül. Ekkor adták tudomra, hogy ott lényegében nem az történt, ami, hanem egészen más. Én naívan azt hittem, egyenrangú félként állunk szemben a kihallgató tiszttel, és meg tudom neki magyarázni, hogy '56 nem volt ellenforradalom. Ezekben a beszélgetésekben ők aztán bőven találtak okot, amiért engem “temetőügytől” függetlenül is elítéljenek 7 évre.

Később az odabenti beszélgetésekből alakultak ki az erdélyi '56 tágabb dimenziói. Itt tudtam meg, hogy voltak román fiatalok, akik kiálltak a magyar forradalom mellett, ezért a börtönbüntetést is elszenveték. Ugyancsak itt láttam meg, milyen skálán is mozgott az emberek véleménye és cselekvőképessége '56 őszén, hogy az a börtönviselt nemzedék, akinek életében '56 valamilyen formában sorsdöntőnek bizonyult, s amelyet ma lelkes hangvételű publicisztikai írásokban úgy próbálnak bemutatni, mint a kommunizmusellenes harc első diadalmas csapatát, bizony nagyon heterogén volt. Hogy megértsük, mi is történt valójában, ahhoz ezekről a nagyon is különböző rétegződésekről nem szabad megfeledkeznünk. Már csak azért sem, mert egy rendszernek, hata-

lomnak az erejét minősíti az, hogy kiket tekint ellenségnek, forradalmárnak.

Kik voltak 1956-ban a román hatalom ellenségei? Mindenekelőtt a régi politikai-társadalmi erők évek óta rácsok mögött tartott képviselői, az a réteg, amely valóban reális és erős vezetőerő volt, hiszen pártjaik hagyománya és emléke még teljes mértékben élt. A tulajdonképpeni '56-sok is nagyon sokszínűek voltak: azok, akik “forradalmi, államellenes cselekedetet hajtottunk végre”, vagyis azok, akik Temesváron az utcára vonultak, akik Kolozsváron diákszövetségi programot állítottak össze, és azok, akik félszavakban, gesztusokban együttérzésüket fejezték ki a magyarországi forradalommal.

Ezen kívül két, nagyon furcsa és szánalomra méltó kategória került az '56-sok közé. A határátlépők, akiknek semmiféle politikai vétükük nem volt, csupán október 23-a után úgy érezték, hogy neki lehet indulni a határnak. Sokan a feleségük elől, mások az elsikkasztott pénzzel, mások hiányuk elől menekültek, de a véletlen egybeesés forradalmárokat faragott belőlük. Ők voltak a legszínesebb, legbizonytalanabb rétege az '56-osoknak. A szánalomra méltó jelzőt nem nekik szántam, hanem azoknak az ártatlan, egyszerű embereknek, akik pusztán naívságukért vagy emberségükért kerültek a rácsok mögé. Egyeseket úgy nevezünk: “pártunk és kormányunk levelező tagjai”. Ők ugyanis elégedetlenségüket megírták az első titkárhoz, a KB-hoz, Grozához címzett levelükben. Ezek a levelek természetesen az illetékes belügyi szervek postaládájában kötöttek ki, s a levelezők arra ébredtek, hogy elővették őket azért, amit odaszórtólódtak.

Úgyisintén spontán, ártatlan kategória volt az, melynek tagjai üldözötteknek adtak menedéket, s úgy kerültek be, hogy fogalmuk sem volt, mibe keveredtek. Találkoztam mőcvidéki román paraszttal, akihez este, zuhogó esőben beállított valaki. Szállást, ételt adott neki, s az reggel továbbment. Mint ellenséges elemek bujtatója, a házigazda 15 év börtönt kapott.

Amikor '56-ról beszélünk, látnunk kell ezt a rendkívül bonyolult összetételű társadalmat. Nagyon kis réteg volt, amely rendelkezett valamelyes politikai öntudattal, egyáltalán fogalma volt arról, hogy ebben az országban mi van, és azzal mit kellene

kezdeni. Épp e rétegződésből kifolyólag világnézetileg igen nagy eltérés és konfrontáció lehetősége adódott. Ám odabent politikai viták, a szó késhegyre menő értelmében, kevésbé voltak. A közös sors, a közös rács háttérbe szorították az ellentéteket. Nem is igyekeztünk, a benti ember-séges légkör érdekében, élezni őket. Voltak helyzetek, amikor vitára került sor, de olyan ellentétek, amelyek ezt az egységes társadalmat atomjaira bontották volna, nem voltak. Meg kell jegyezni azt is, hogy nagyon kevés olyan alkalom adódott, amikor valakinek az etnikai hovatartozása egyáltalán szóba került volna.

Olyanszerű volt börtönvilágunk, mint a '89-ig tartó kinti nagy börtön. Amíg tudtuk, ki a közös ellenség, addig tudtunk egységesek lenni. Abban a pillanatban, amikor az egy ellenség eltűnt, nagyobb hangsúlyt kaptak a diverziók, ellentétek. Azok viszont, akik a közös rács mögött együtt voltunk, megtanultuk, hogy meg kell értenünk és értetnünk, mindenki a maga többségével, hogy Kelet-Közép-Európának, e “félnemzetecskék szégyenkalodájá”-nak nincs más kiútja, mint a közös kilábalás.

Minden nemzedéknek meg kell járnia a maga útját. Úgy tartják, más kárán tanul az okos. Én azt hiszem, az okos a saját kárán tanul, a buta a sajátján sem. Nagy baj, ha újra és újra beleesünk ugyanabba a gödörbe.

GÁL MÁRIA
(Kolozsvár)

Kései gyertyagyújtás

Ebben az évben negyedik alkalommal ünnepeljük szabadon 1956-ot. Lobognak majd a lángok a temetőben, lesznek koszorúzások, beszédek, lyukas zászlók, és a sajtóban, a televízióban, a rádióban méltatják a vérbe fojtott forradalom "történelmi jelentőségét". Talán éppen azok, akik három évtizednél több ideig szórták a sarat az "ellenforradalom" mártírjaira. Legyintsünk egyet, ha sóhajtva is: egy kicsi nép – amelynek mindig a fejére ütöttek, ha nagyot akart – ne legyen telhetetlen. 1956-ra emlékezve nekem Erdélyben járnak a gondolataim.

Én hiszek Péter keserves katarziséban, és hiszek Pál fordulásában is. És éppen ezért felháborít, ha egyesek a mai 30–40 éves karrieristák közül kommunisztáznak, és ujjal mutogatnak olyanokra is, akikre nem kellene. Nem erény a büntelenség, ha kíméletesebb sorsunk megkímélt a bűnre vezető alkalmaktól. Számomra Király Károly és mások "fordulása" – még Ceausescu idejében – tiszteletre méltóbb és hitelesebb, mint egyes képmutatók hujjogása, akik liberálisá átmázolva magukat, valójában ugyanazt művelik most, mint kommunista szüleik hajdanában. Ők persze nem részesei a múlt bűneinek. Legfeljebb haszonélvezői szüleik bűneinek. Jó lenne, ha egyszer ők is eljutnának oda, hogy könnyű legyen az álmuk.

Miközben a kijelölt, szolgálatos írástudók nyilatkoztak, megbélyegeztek és "énekeltek", az erdélyi magyarság tömegeit nem lehetett becsapni. 1956-ban nem folyt vér a nagyváradi, kolozsvári, marosvásárhelyi utcákon, de az erdélyi magyarok szíve együtt dobogott a magyar forradalmárokéval. Nagyváradon, a külvárosokban sokan kitették ablakaikba a rádiókészülékeiket, hogy mindenki hallgathassa a forradalmi rádió adását. András Gusztáv történelemtanár november 4-e után felállította osztálya diákjait, hogy egy percnyi némasággal emlékezzenek a leverett forradalomra. Kolozsváron és Marosvásárhelyen az egyetemi hallgatók nyíltan tüntettek, követelésekkel fordultak a hatalomhoz. De szinte alig-alig volt Erdélyben olyan magyarlakta helység, amelynek ne lett volna meg később a maga 56-os áldozata.

1955-ig a román kommunista hatalomnak még nem futotta az idejéből arra, hogy a kisebbségi kérdéssel (értsd: erőszakos asszimilálással) külön is foglalkozzék. Energiáját teljesen lekötötte az "osztályharc". Először el kellett "törölni" a múltat, és ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy az ártatlan emberek százazreit zsúfolták össze a börtönökben és a lágerekben "tekintet nélkül nemzetiségi hova-

tartozásukra". Elhurcolták a volt politikai pártok, a volt "elnyomó" osztályok tagjait, a magyar kisebbség Erdélyben maradt régi vezetőit, és mindazokat, akik nem vették figyelembe a régi román közmondást: "a lehajtott fejet nem vágja a kard". A börtönfalak és a szögesdrótok mögött irtózatossá, auschwitz-i állapotok uralkodtak. Az "osztályharc" egyik leg-hatékonyabb eszköze a hírhedt "közigazgatási törvény" volt, amelynek értelmében bárkit el lehetett hurcolni vizsgálat és bírósági ítélet nélkül, és fogva lehetett tartani akár évekig is. Lelkiismeretlen kommunista aktivisták és fél, vagy egészen analfabéta párttitkárok állították össze minden faluban a deportálandók, vagy a lágerbe hurcolandók névsorát. Az elhurcoltak ezreit (tízezreit) verték agyon a Duna-csatornánál a kommunista kispríbékek és a gyilkosságért elítélt bűnözők (a "politikaik" fölé helyezett "brigádosok"). Közben "reprezentáns" költőink fújták a harci trombitát, uszítottak az osztályharcra, lelkesedtek az új világért.

1955-ben a "vége lett a sztalinizmusnak" szele Romániába is eljutott. A hatalom szusszant egyet, és szemforgatva megrendezte a "csatormások" perét. A brigádosokat (közjogi bűnözőket) az "emberiesség ellen elkövetett bűntettek" miatt halálra ítélték és kivégezték, és szemszúrásból elítéltek velük néhány kommunista bűnözőt is. Ezek rövid időn belül kegyelmet kaptak, és továbbra is bizalmi állásokat töltöttek be.

1956-ban a magyar forradalom

úgy jött a román kommunista hatalomnak, mint éhezőnek a manna. Az iszonyatos embermorzsoló gépezet felgyorsult, kapacitását növelték. A már elítélt politikaiakat, mivel munkára már nem lehetett használni őket, a börtönökben gyűjtötték össze, az újonnan elítéltek nagy részét pedig a lágerrek felé irányították. Az új politikai perek célja az volt, hogy megfélemlítsék a társadalmat, nehogy valaki is valami romániai '56-ra gondoljon.

Fordulat következett be a Román Munkáspárt nemzetiiségi politikájában is. Ürügyként használva fel a magyar forradalommal való együttérzést, a magyarok ezreit tartóztatták le és állították bíróság elé. Magányos embereket is elítéltek, de jobban szerették a csoportokat, az "összesküvéseket". Az első pereket Kolozsváron "rendezték". Néhány ismertebb nevű áldozat: Páskándi Géza, az akkor még első kötetes költő, Lakó Elemér, Dávid Gyula, Varró János egyetemi tanárok.

Nagyváradon a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezetének pere volt a legnevezetesebb. Alakulásakor 13–14 éves diákok voltak a tagjai. Az öt-száznál több letartóztatott közül 59 fiatalembert ítélték el, a legidősebb 21 éves volt közöttük. Két magyartanárt is "bedolgoztak" közéjük, András Ágostont és Kun Józsefet, akiknek minden bűnük az volt, hogy tisztességesen és lelkesen tanítottak. Húsz, illetve huszonöt évet kaptak. Több magyartanárt eltiltottak a tanítástól, másokat vidékre helyeztek, a helyükön maradt megfélemlítettek azután néhány évig a "romániai magyar nyelvű irodalmat" "magyar nyelvű román irodalomként" tanították.

A tulajdonképpeni Erdélyben az Erdélyi Magyar Ifjak Szervezetének pere szedte a legtöbb áldozatot. A fiatalokkal együtt nagyon sok idős embert is elítéltek, értelmiségieket, főleg papokat és tanárokat. Legtöbbjüket provokálták, és mivel nem jelentették fel a provokálót (becsületes emberek voltak, jóhiszeműek, hogyan tehették volna?), bevágták őket az EMISZ-be. Nem számított ritkaságnak egész családok megsemmisítése sem. Például Nyitrai Mózes unitárius papnak a felesége és a fia is börtönbe került. Sas Kálmán mihályfalvi református lelkész (néhány társával együtt?) halálra ítélték és kivégezték. Fiát, az akkor 16 éves Sas Bélát szintén elítélték, családja többi tagját szétszórta.

Mit követtek el az elítéltek? Biztos

Nagyvárad

vagyok benne, hogy még a kivégzett Sas Kálmán és társai sem cseledek semmi olyant, amiért ma Romániában elítélnék őket. Pedig tudom, hogy milyen a mai romániai igazságszolgáltatás, tudom, kiket büntettek meg a marosvásárhelyi pogromért. A teljes igazságot a perekről talán sohasem fogjuk megtudni. A hajdani elítéltek dossziéi ma is titkosak, de még ha hozzáférhetőek is lennének, akkor sem bizonyítanának semmit, hiszen a Securitate hóhérai veréssel és egyéb kínzásokkal olyan vallomásokat csikarhattak ki a letartóztatottaktól, amilyeneket éppen csak akartak. A zárt tárgyalásokon bemutatott "tények" és "bizonyítékok" származásuk szegényesek voltak minden perben. És nevetségesek. Hogyan lehet azt minősíteni, hogy irredenta dalnak nevezik a Szózatot? Ma az akkori "bizonyítékok" csak az akkori vallató szervek és bírák ostobaságáról és gyalázatoságáról tanúskodnának. De az ilyesmi sohasem zavarta az elvtársakat. A hetvenes években néhány kolozsvári volt elítéltet hajdani dossziéik alapján egy új bírósági komédián felmentettek a vádak alól. Miután 1958-ban

ugyanazon dossziék alapján 15 évi börtönre ítélték őket. Miután 6 évet le is töltöttek a tizenötéből.

A romániai magyar '56-os elítéltekről még a hajdani, ma még élő politikai foglyok is keveset tudnak. Mindenki annyit, amennyit abban a börtönben, lágerben megtudott, amelyekben éppen megfordult. A halálra ítélteteket mindig szigorúan elkülönítették a többiektől, ezért róluk még a volt elítéltek sem tudnak semmit. A kivégzések a zsilavai börtönben történtek. A halálra ítélteteket "nulla" jelzésű cellákban tartották fogva. Közölték velük, hogy fellebezésüket elutasították, de azt nem, hogy mikor fogják kivégezni őket. Halálukra várva semmiféle kedvezmény nem illette meg őket. Talán nem is tudták, hogy meghalnak, mikor feltették a fejükre a vakító szemüveget, és egy Iamandi nevű őrmester karon fogva vezetni kezdte őket. Máskor is előfordult már ilyesmi. És talán akkor sem gondoltak a halálra, mikor egy helyen, amelyet Őszibarackok völgyének neveznek, a Iamandi nevezetű hóhér egyszerűen halántékukra lötte őket. Legalábbis szeretném, ha a haláluk ennyire könnyű lett volna...

Itt, Pesten, októberben ünnepélyesen fogunk megemlékezni 1956-ról. Erdélyi mártúrajairól azonban, akiket kivégeztek, vagy akiket a börtönben elpusztítottak, senki sem fog megemlékezni. Sírjuk sincs, nevük sincs. Szeretném, ha legalább ez az írás egy gyertya lenne elképzelt, közös sírjukon.

TAKÁCS FERENC

Hadjárat magyar tanodák ellen

A kincses város, Kolozsvár közismerten vátrás-fasiszta polgármestere egy interjúban kijelentette: Romániában nincsenek többé magyar iskolák. Őszerinte akadnak még elvétve osztályok, melyekben anyanyelvükön, magyarul is tanulhatnak a diákok, de ez a fogalom, hogy "magyar iskola" – nem létezik... A fájdalmas fogatkozás, a kényszerű beszűkülés jelei nap mint nap sokasodnak, nem csak a Szamos mentén: szerte az ország magyarok, kisebbségek lakta tájain.

Kolozsvárt az általánosnál is bőszebb lendülettel lépett porondra a magyarság immár "törvényesített" üldözése. A művelődési és oktatási intézményeink megsemmisítését célzó (egyébként régen beindított) hadjárat során mára sikerült teljesen felszámolni (egyebek mellett) a patinás Farkas utca történelmi nevezetessége, az egykori Református Kollégium falai között folyó magyar nyelvű oktatás utolsó maradványait is. Apáczai Csere János hajdani iskoláját, melynek jeles növendékei közé tartozott annak idején Szabó Dezső és Kós Károly is, ma Gheorghe Sincal liceumnak nevezik.

Az erdélyi magyar értelmiség jelenkori nemzedékeinek legjobbjai közül sokan végezték tanulmányaikat az 1948-as tanügyi reform során a 2-es számú fiúliceum má átkeresztelt Kollégiumban. Megszűnt ugyan az iskola felekezeti jellege, de a benne honos jó szellemet, nemes hagyományokat nem lehetett egyik napról a másikra megsemmisíteni. Ezért maradhatott ezekben a nehéz időkben is az erdélyi, a kolozsvári magyar nevelés egyik fellelvára...

Hosszú ideje nem jártam mezőszőlőfalumban, ám nemrég elmentem valamikor elemi iskolám udvarára: négy felejthetetlen esztendő izgalmainak, játékainak színterére. És a szó szoros értelmében letaglózott a látvány. Elhagyott, omladozó épület, bevert ablakok, pusztuló tetőzet, szemét és piszok mindenfelé. Az én hajdani iskolám nem létezik többé, megszűnt benne az élet. Baglyok és egerek tanyája lett a tudás egykori hajléka ebben a kihalt, előregedett kis erdélyi faluban, Mezőkölpenyben. Mint a tiszteletes úrtól megtudtam, jelenleg tíz egynéhány magyar gyermek tanul a kéttagozatos elemi iskola I-IV. osztályában, ott, ahol valamikor, az "én időmben", százhusz-százharminc növendéke is volt a helybeli református felekezeti iskolának, két tanerő keze alatt. Ezekben az elmúlt esztendőkből körülbelül felére apadt szülőfalum magyar lakossága. A tör-

ténelem hidege sepiert végig a mezőszőlő tájakon is.

El nem felejthető a közösség – kicsiny sereg – ragaszkodása iskolájához. Az egyházra, a falu népére hárult a felekezeti iskolák fenntartásának minden terhe. Jöttek és mentek a román inspektorok, vizsgálták a tanítók és tanítványaik román nyelvtudását, küldözgették az oktatókat tanfolyamokra, nyelvvizsgákra, de államszegélyben ritkán részesítették őket. Az eltervezett asszimiláció legfőbb akadályát látták – nem minden alap nélkül – a felekezeti iskolák pusztaságában. 1920 októberében a Patria című kolozsvári lap nyíltan megírta: "Az új iskolai évnél az a nehéz feladata is van, hogy bátran és erőteljesen hozzá kell fogni a népünk számára életfontosságú nagy kérdések megoldásához. Nevezetesen: azok a heterogén elemek, amelyek Nagyrománia területének annyi részét beszegélyezik, a nemzeti érzés, gondolkodás és beszéd egységes tömegébe asszimilálандók". Nem újkeletű tehát a szélsőséges nacionalizmus megszállottainak rögeszméje az egységes – "heterogén" elemektől mentes – országról. Tájainkon minden időkben az iskola (elsősorban a felekezeti iskola) állhatta útját leginkább az ilyenfajta gőzös elképzelések megvalósításának.

Amikor az első világháború után Erdélyben bevezették a román közigazgatást, az összes iskolák 72 százaléka volt felekezeti és községi jellegű. 1920-ban 1184 magyar felekezeti iskola működött ezen a területen –, hogy aztán 1928-ban számuk már csak 818-at tegyen ki. Húsz év alatt hozzávetőlegesen 600 magyar felekezeti iskolát szüntettek meg, zártak be az egymás nyomába lépő román kormányok. Bizonyos Prie Octavian 1923-ban e sokatmondó címmel írt cikket a kolozsvári Tara Noastra című újságban: "Prea multe scoli unguresti in Ardeal". (Vagyis: Túl sok a magyar iskola Erdélyben.)

Anghelescu közoktatási miniszter hírhedt intézkedései következtében

Sepsiszentgyörgy

sorra zárták be a magyar felekezeti iskolákat Erdély városaiban és falvaiban. 1923–24-ben a Székelyföldön, más vidékeken a magyar tanulók ezreit kényszerítették (többek között fondorlatos névelemzés alapján) állami román iskolákba, minek következtében sok helyütt elnéptelenedtek a magyar tanintézetek. Ekkor szűnt meg a magyar oktatás mintegy harminc mezővárosi faluban (Gyórt, Nagysomkút, Sárd, Cege, Mezőújfal, Szamosardó stb.), mert ezekben a kis magyar szórványokban már nem volt elegendő iskoláskorú gyermek. De Háromszék megyében is 15 magyar felekezeti iskolát szüntettek meg egy miniszteri rendelettel (Eresztvény, Maksa, Dálnok, Kovászna, Páké, Barátos, Cőfalva, Bita, Sepsiszentgyörgy stb.). A sáromberki, magyarzsombori,

válaszúti iskolát minden indoklás nélkül "tanítási célokra alkalmatlannak" minősítették. Akadtak egészen meghökkentő kifogások is: a marosújvári, baróti, dicsőszentmártoni iskolák bezárását azzal magyarázták, hogy ott a fiúk és lányok együtt tanulnak. Olykor csupán ennyit mondtak: "A kíváncsnak nem felel meg".

A színmagyar lakosságú Udvarhely megyében az 1919–20-as tanévben még 39 református felekezeti iskola volt, de 1928-ban már csak 15. A Székelyföld egészét tekintve a református felekezeti iskolák száma 1922-től 1937-ig 153-ról 101-re csökkent; a katolikusoknál 128-ról 92-re. Az unitárius egyház 45 iskolája közül 21 szűnt meg.

1948 nyarán a kibontakozó kom-

munista–nacionalista diktatúra államosította a felekezeti iskolákat. Eltűntek – "átalakultak" – a hajdani nagymúltú kollégiumok, gimnáziumok is Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Nagyenyeden, Szatmáron, Zilahon, Sepsiszentgyörgyön, mindenütt. Az erdélyi magyar katolikusok felejthetetlen emlékü püspöke, Márton Áron ekkor fogalmazott ilyenképpen: "Nem veheti senki rossz néven, ha iskoláinkat és nevelő intézeteinket nemzedékek buzgósága, takarékosága, önfeláldozó munkája, hite és szeretete építette, fejlesztette, és a legnehezebb körülmények között is megtartotta századokon keresztül mind a mai napig".

Ma, az "eredeti demokrácia" tündöklésének idején iskoláinkat, anyanyelvi oktatásunk helyzetét tekintve, sok szempontból hátrább vagyunk, mint voltunk a húszas–harmintas években. Gondoljunk csak a kolozsvári polgármester szavaira. Az a tény például, hogy a sokszáz éves marosvásárhelyi Kollégium még mindig nem lehet az itt élő magyarság saját oktatási intézménye, mindennél meggyőzőbben vall a többségi kizárólagosság szolgálatában álló, áldemokratikus, nacionalista iskolapolitika igazi arculatáról. De ne tagadjuk, mi is hibásak vagyunk, hogy a lehetséges cselekvés idején (1990 januárjában–februárjában) nem tudtunk (és nem mertünk) erélyesebbek lenni; nem szereztük vissza – a mai és a holnapi nemzedékek számára – mindazt, ami jog és igazság szerint a miénk.

NAGY PÁL
(Marosvásárhely)

Tiszaháton, Kárpátalján

Beszélgetés Dupka Györggyel

Dupka György író, a Kárpáti Klado szerkesztője, a Kárpátaljai Területi Tanács képviselője, a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó képviselői bizottság titkára.

A nyolcvanas évek elején – Horváth Sándorral együtt – végigjárta a két háború közötti "Sarlósok" kárpátaljai útvonalát. Múltunk s jelenünk címmel riportkönyvben számolt be a változásokról (1987). Botlik Józseffel közösen dokumentumgyűjteményt adott ki Kárpátaljáról (Ez hát a hon..., 1991.). Dupka György állította össze, látta el jegyzetekkel és utószóval a sztálini lágeregek magyar foglyainak, 1944 és 1957 közötti üldözötteinek, koncepciós perek magyar áldozatainak verses leveleit (Istenhez fohászkodva, 1992.).

– Mikortűnik fel először Kárpátalja mai értelemben vett területi és politikai egységként? A trianoni békeszerződés előtt a ruszinok lakta vidékek milyen kapcsolatban álltak a tiszaháti magyarsággal?

– Kárpátalja önálló politikai története 1918 végén kezdődött el, s mint mai értelemben vett területi egység, 1919 tavaszára alakult ki. A két világháború közötti időt, e terület vonatkozásában, négy szakaszra oszthatjuk:

1. 1919. március 21.–május 5.: a Tanácsköztársaság kora;

2. 1919. május 5-től az 1938. november 2-i első bécsi döntésig: Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság része;

3. 1938. november 2.–1939. március 15.: a mostani Kárpátalja területe kétfelé oszlik, a magyarlakta déli sáv, Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal visszakerül Magyarországhoz, míg az északi, kárpáti részek, ahol túlnyomóan ruszinok, vagyis kárpátukránok élnek, továbbra is a csehszlovák állam kötelékében marad, mégpedig Podkárpatyszká Rusz néven külön közigazgatási egységként. Ez a terület 1938 decemberében Kárpátyszká Ukrájinán néven független államalakulatnak nyilvánította magát, Huszt város székhellyel.

4. 1939. március 15-én a magyar honvédség, a csehszlovák állam teljes felbomlásával egyidejűleg, birtokba vette egész Kárpátalját. Így az ország rész 1944. október végéig Magyarországhoz tartozott, mikor is a szovjet hadsereg elfoglalta Kárpátalját, majd az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasághoz csatolta a vidéket.

– A tiszaháti magyarság hosszú századokon át sorsközösségben élt a ruszinokkal, akik Kárpátalja területén – nyelvjárási szempontból – eléggé tagolódó ukrán (ruszin) közösséget alkottak. Megkülönböztethetők a bojkok (Perecseny környéke), a lemkok (Szolyva vidéke), a huculok (Rahó körzete), a dolisnyákok (Ilosva, Nagyszőlős tája), mindezeket nevezték ruszinoknak, ruténoknak, rusznyá-

koknak, kisoroszoknak, magyaroroszoknak. A Kárpát-medencében egyedül a Vajdaságban élők tarthatták meg ruszin népvüket, Kárpátalja szláv lakóit hivatalosan kárpátukránoknak nevezték. 1990 januárjától újra engedélyezték a ruszin elnevezést, akkor alakult meg a Kárpáti Ruszinok Szövetsége. Azóta éles vita alakult ki az "ukrán" és a "ruszin" irányzatok között. Előbbiek a ruszinokat nem ismerik el önálló nemzetiségként, nyelvüket pedig az ukrán nyelv egyik dialektusának tartják. A Ruszin Szövetség azonban mind erőteljesebben síkra száll nemzetisége és nyelve hivatalos elismertetéséért. Ebben a vitában a kárpátaljai magyarság kellemetlen helyzetbe sodródhatik. Mind a két szláv fél elvárja tőle, hogy az ő pártjára álljon. A kárpátaljai magyar értelmiség többször is kinyilvánította, hogy ebben az etnikai vitában nem kíván részt venni, mivel szerinte mindenki az, aminek vallja magát.

– Léteztek-e autonómia törekvések Kárpátalján a Csehszlovák Köztársaság idején? Milyen emlékek maradtak a ruszin (ukrán) lakosságban az 1938-as huszti önálló államalakulatról? És miként idézik fel azt a sajátos "autonómiát" a terület magyar, román és más szörvényben élő kisebbségei?

– Már 1918 őszétől foglalkoztatták a ruszinságot (ukránokat) az autonómia törekvések. 1918. november 9-től számíthatjuk azt az irányzatot, amelyet két személy jelképez: Szabó Simon, az Ungváron megalakult, 35 tagú magyar-ukrán tanács elnöke, és Volosin Ágoston, a tanács titkára. Ez a testület a Károlyi-kormány elé terjesztette követeléseit: Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa megyék élére nevezzenek ki új, ruténbarát főispánokat, a budapesti kultuszminisztériumban szervezzenek rutén ügyosztályt, a budapesti egytemen pedig létesítsenek ukrán tanszéket. A Károlyi-kormány a követeléseket el is fogadta, a nemzetiségi igények ki-elégítésének előkészítésére az addigi

Ung megyei kormánybiztost, Szabó Oresztet központi kormánybiztossá nevezte ki. 1918. december 25-én kiadták a magyarországi ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról szóló "néptörvényt". Ezek után azonban a Volosin befolyása alá került bizottság hátat fordított a budapesti kormánynak, és azt szerette volna elérni, hogy a ruténföldet Ukrajnával egyesítsék. De a Volosin-csoport tárgyalásokat kezdett Milan Hodzsával is, az egykor magyar, majd csehszlovák parlamentű képviselővel, későbbi miniszterrel, illetve miniszterelnökkel arról, hogy a terület a megalakuló csehszlovák állam részét képezze. Kötélhúzás kezdődött Kárpátalja határozásáról, a magyar Tanácsköztársaság kikiáltásáig, 1919. március 21-ig. A tanácskormány, figyelembe véve a ruszin lakosság igényeit, Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa megyékre, valamint Zemplén és Sáros megye nemzetiségi járásaira kiterjedő nemzeti területet akart létrehozni, Ruszka Krájiná néven. A kidolgozott alkotmánytervezet szerint, a Kárpátaljai Önálló Területi Szövetség föderatív alapon tartozott volna a magyar Tanácsköztársasághoz. De az autonómia megvalósítását április 16-án megzavarta, majd május 5-re teljesen meg is bénította a román, illetve cseh katonai beavatkozás. Mindez véget vetett a rutén nép önkormányzati törekvéseinek, noha a trianoni békeszerződés kikötötte a rutén önkormányzat felállítását a Csehszlovák Köztársaság keretei között. A csehszlovák uralom alatt azonban csak papíron létezett Rutén Területi Autonómia, a valóságban semmi nem valósult meg belőle.

– Az első bécsi döntés után, a csehszlovák állam kötelékében maradt kárpátaljai területen újra napirendre került a ruszin autonómia kérdése. Még a bécsi döntés előtt, 1938. október 9-én autonóm ruszin kormány alakult, Bródy András vezetésével. Őt hamarosan eltávolították, és a helyére Volosin Ágoston, görög katolikus kanonok lépett. A csehek továbbra is biztosítani akarták befolyásukat, ezért – Volosin tiltakozása ellenére – a Kárpátalján állomásozó cseh hadsereg parancsnokát nevezték ki belügyminiszterré. Elméletileg akkoriban Kárpátalja autonóm tartományként, a cseh és szlovák állam föderatív részeként szerepelt. Volosin ezzel elégedetlen volt, célja olyan föderatív vagy független rutén állam, amely az európai politika tényezője. Katonai alakulatot szerve-

zett, a hírhedtté vált "szics" lövészgárdát, megalakította az Ukrán Nemzeti Tanácsot, hivatalos nyelvvé tette az ukránt, és a területet Kárpátszka Ukrajínának nevezte. A főváros Huszt lett. Budapest nem ismerte el ezt az államalakulatot, és az ismert – itt bővebben nem részletezhető világpolitikai körülmények között – 1939. március 16-án elfoglalta Huszt városát. Volosinnak menekülnie kellett, Románián át, Nyugatra.

– Mai ukrán ellenzéki történészek, magukat demokratáknak nevező kutatók azt vallják, hogy a Volosin-féle törpeállam volt az ukrán függetlenségi eszme kiindulópontja, és ez teljesedett be 1991 decemberében. A kárpátaljai magyar, román és más nemzeti kisebbségek a Volosin-féle autonómiának nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget.

– *Mi jellemezte a terület igazgatását a következő években, 1939 és 1944 között, a magyar kormányzat irányításával? Mit jelentett az autonómiát idéző, sajtós gyakorlat, ami abban az időben megvalósult? (Például két hivatalos nyelv, a magyar és a ruszin együttes használat.)*

– Kárpátalja visszacsatolása után legelőbb katonai közigazgatást vezettek be. A területen a hivatalos nyelv, valóban, a magyar és a ruszin volt. A magyar kormány 1940. július 23-án törvénytervezetet nyújtott be a kárpátaljai vajdaság létrehozásáról. Ez a törvényjavaslat is jelzi, hogy az akkori Magyarország politikájában két irányzat érvényesült, az egyik türelmesebb, elismerte a nemzetiségi jogokat, legalábbis azok egy részét, és létezett, főleg a tisztikarban, egy türelmetlenebb irányzat, amely bizalmatlan vagy éppen ellenséges volt a kisebbségekkel szemben. A két irányzat állandó harcban állt egymással. Gróf Teleki Pál miniszterelnök törvényjavaslata a kárpátaljai vajdaságról széles távlatokat nyitott volna a ruszinok anyanyelvi kultúrája, politikai jogaik érvényesítése előtt. A második világháború, amely elsők között Kárpátalját tette hadak

útjává, megakadályozta az elképzelések gyakorlatba ültetését.

– *Később, 1944 és 1989 között a ruszinok körében felmerült-e ismét az önrendelkezés, az autonómia eszménye?*

– Hivatalosan egyáltalán nem lehetett volna szóba hozni efféle, semmilyen autonómiát, semmiféle önrendelkezést, hiszen Sztálin egyetlen tollvonással megszüntette a ruszin nemzetiséget, és ukránokká nyilvánította a ruténokat.

– *Mi indította el a mostani mozgalmakat az önrendelkezésért? Miben egyezik és miben különbözik a ruszinok (ukránok) és a magyarok autonómia elképzelése? A magyarság területi vagy kulturális autonómiára gondol?*

– Említettem, hogy 1990 januárjában alakult meg a Ruszin Szövetség, amely nemcsak azt követeli, hogy a kárpátaljai szlávokat nevezzék megint ruszinoknak, hanem Ukrajnán belül Kárpátalja autonóm státusának kivívására törekszik. Ez utóbbi követelést az váltotta ki, hogy az egyre erősödő ukrán nacionalizmus szélsőségei és szószólói durván támadják a ruszin szövetség híveit és vezetőit. Így aztán a Ruszin Szövetség, amely eleinte csak kulturális autonómiát követelt, fokozatosan radikálizálódott, és immár Kárpátalja területét Autonóm Köztársaságként képzei el.

Mit követelünk mi, magyarok, és velünk együtt a többi kisebbség? Kulturális autonómiáért és a nemzeti körzet létrehozása mellett szállunk síkra.

– *Így merült fel tehát magyar auto-*

nóm körzet létrehozása, Beregszász központtal. Hogyan került sor népszavazásra ebben a kérdésben, és miként zajlott le? Tudomásom szerint a lakosság maga döntött a helységek névhasználatáról és a helyi autonómiáról. Miként viszonyulnak ezekhez a magyar törekvésekhez a felsőbb hatalmi szervek Ungváron vagy éppen Kijevben?

– A gondolat még a hatvanas években megfogalmazódott, mikor is a Spanyolországban harcolt egykori önkéntesek egy csoportja levelet intézett a felsőbb hatóságokhoz. A kommunista párt ideológusai azonban hamar "kijózanították" őket, és megakadályozták, hogy továbbra is feszegethessék az autonómia kérdését. A hetvenes években, akkor a polgárjogi harcok beadványaiban, ismét megfogalmazódott a gondolat. De a Brezsnyev-korszakban efféle eszmékkel játszani börtönnel vagy elhallgattatással ért fel.

Magyar autonóm körzet létrehozásáról, Beregszász központtal, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség munkácsi ülésén foglaltunk állást, 1989-ben. Ezt követően megkezdődött a parázs "autonómia-vita". A magyarok véleménye is megoszlott. Voltak, akik kulturális, ismét mások a területi autonómia mellett érveltek. Ezt a két véleményt ötvözte a KMKSZ 1991-es állásfoglalása, miszerint a kárpátaljai magyarságot megilleti mind a kulturális, mind a területi autonómia. Majd 1991. december elsején népszavazás döntött a kérdésben. Beregszász körzetében több mint 80 százalék szavazott az auto-

nómia mellett. Még előbb népszavazást tartottak Beregszász és a környező falvak névhasználatáról. Több mint 14 ezer szavazó, a nagy többség, a magyar elnevezések hivatalos bevezetését követelte. Nemcsak magyarok, de ruszinok és oroszok is.

Más kérdés azonban, hogy miként viszonyulnak a kinyilvánított népakarathoz a felső hatalmi szervek. Ez meglehetősen felemás állásfoglalásokban nyilatkozott meg. Az ukrán társadalmi szervezetek vezetői kulturális autonómiát kívánnak biztosítani a magyarságnak, de területi autonómiáról egyelőre hallani sem akarnak.

– *Ha végül is törvénybe iktatják a népakaratot, a magyar autonóm körzet mit fog jelenteni a nagyobb, egész Kárpátaljára kiterjedő – ruszin jellelű – önkormányzatban?*

– Hadd kezdjem azzal, hogy beregszászi járási tanács 1992. április 28-án megvitatta és elfogadta a magyar autonóm körzet létrehozásáról intézkedő törvénytervezetet. Ezután felterjesztette jóváhagyás végett a területi – vagyis egész Kárpátalját igazgató – tanácshoz, valamint Ukrajna Legfelső Tanácsához. A megszavazott önkormányzat akkor léphet érvénybe, ha a kijevi parlament törvénybe iktatja, éppen úgy, mint Kárpátalja különleges önkormányzati státusát. Együttvéve a két átrendeződés képes kialakítani olyan harmonikus egységet, amely biztosítja, hogy a Kárpátalján élő ruszinok, ukránok, oroszok, magyarok, románok, cigányok, németek, szlovákok és zsidók szabadon művelhessék anyanyelvű kultúrájukat, érvényre juttathassák kisebbségi politikai jogait.

– *Beregszászon és környékén kívülről más vidékek magyar lakói támogatják-e, vagy ellenezték a beregszászi autonómia tervét? Számukra milyen megoldás kínálkozik az önrendelkezés jegyében? És miként ítéli meg a magyar autonómista törekvéseket a ruszin lakosság vagy a többi kárpátaljai kisebbségek, románok, szlovákok, csehek, oroszok?*

– A kulturális autonómia híveit a

népszavazás nem tudta teljesen megnyugtatót. Sőt. Attól tartanak, hogy Beregszász körzete egyféle "rezervátummá" válik, míg a diaszpórában élő magyarok még jobban ki lesznek téve a folyamatos, erőszakos asszimilációnak. A mostani törvénytervezet annyiban megoldaná a tényleges gondot, hogy Beregszász központtal magyar felügyelet alá kerülnének a diaszpórábeli anyanyelvi intézmények egész Kárpátalján. Beleértve a magyar iskolákat, művelődési intézményeket és minden hasonló képződményt.

Ami a kárpátaljai ruszin lakosságot illeti, ez támogatja a kárpátaljai magyar autonomista törekvéseket, hasonlóan nyilatkoztak más kisebbségi közösségek képviselői is. A ruszin vezetők ugyanakkor jelezték azt is, hogy ha a helyi magyar érdekvédelmi szervezetek a továbbiakban nem támogatják Kárpátalja különleges státusának elnyerését és a kompakt egységben élő kisebbségek nemzetiségi jogainak kivívását, akkor ők szembefordulhatnak a magyar autonómista törekvésekkel. Vagyis csak közösen, egymás érdekeit figyelembe véve érhetjük el nemzeti céljainkat.

– *Milyen kapcsolatot képzeltek el a kárpátaljai magyarság és az anyaország között?*

– Mindenképpen olyant, amely mentes bármiféle "vasfüggönytől". Elképzeljük a határok légiesítését, mert így erős gazdasági és kulturális kapcsolatrendszer jöhetne létre, s ennek révén – remélhetőleg – megállítható lenne a kárpátaljai magyarok áttelepülési hulláma. Reméljük, hogy Ukrajna és Magyarország jószomszédi kapcsolata kihat elképzeléseink megvalósítására.

– *Milyen kapcsolatokat kívántok kiépíteni a Kárpát-medence más, kisebbségi sorsban élő magyarjaitval, a nemzet végre kinyilvánított szellemi-erkölcsi és történelmi egysége jegyében?*

– Elveink, elképzeléseink e tekintetben is ugyanazok, mint amelyeket előbb vázoltam. Szeretnénk minél szorosabb kapcsolatokat kiépíteni a Kárpát-medence magyar kisebbségeivel, az egész nemzettel. Nemcsak a történelemben, de gazdasági, szellemi, kulturális téren is egyesíthetnők erőinket. Ha az országhatárok Európa-szerte nem annyira elválasztják majd, hanem – kisebbségi reményeink szerint – közelebb hozzák a népeket, nemzeteket, nemzetiségeket.

BEKE GYÖRGY

Drávaszögi requiem*

Helyzetünk olyan, mint egy zsúpfedeles falué, ahol imitt-amott tűz támad, s oltják, oltják... míg aztán egyszeriben úgy fellángol, hogy vagy elég az ember maga is, vagy el kell menekülnie...

szalmaviszonyok közt élünk minden tekintetben... a jelenlegi vezetők sokkal inkább az ördöggel állnak szövetségben, mint Istennel... úgy állnak a dolgok, hogy az embernek vagy önmagáról, vagy másokról kell lemondania. Ha elkezdődik nálunk a bomlás, nincs többé, ami feltartóztatással Túlontúl összekeveredve! De ez a kevertség adja egyben a menekvés esélyeit! Szemközt a halállal. Eszékről azt írják, hogy fegyverszünet. (Részletek Széchenyi István Naplójából)

Ha mélyen megrendül az ember, és nem tudják lekötni figyelmét a hétköznapi mások lebilincselő apróságai, avagy a saját mikrokozmosza, akkor valami egyetemesebb felé fordul magyarázatért: "Az ember kezdettől keresi az örök élet titkát, isteni szótartat vár, megvilágosodásban reménykedik, de a világtörténelem testvérgyilkossággal kezdődik: Káin lebunkózza Ábelt. A folytatás sem vigasztaló, mert az In-der-Welt-sein mindmáig veszélyes vállalkozás, ezt hitéért üldözik, azt anyanyelvéért, amazt bőrének színéért. A történelem országútját bitófák szegélyezik, áldozatok sírja domborul mindenfelé, ha ugyan jutott nekik sírhalom" – írja Csányi László, majd később hozzáteszi, hogy a halállal kapcsolatban "a többi titok és remény. Tudásunk szerény, érveink illékonyak, álombeliek".

Az idézett érvek most véletlenül vagy törvényszerűen mind együtt vannak. Goethe szerint a természet kötelessége egy másik létformáról gondoskodni. Személyes történelemmé vált az utca a falu központjában a református templommal, melynek hallgattak a harangjai. Azelőtt pedig egyformán elkísérték a dögészt vagy a gölöncsért, szegényt és gazdagot. De a harangok mindig a háború ellen szóltak, még ágyúba öntve is. Hallgatásuk árva lett Sztárai Mihály szavánál, aki ezen a dörömbön fogalmazta meg az első magyar drámát. Kicsi ébenfa hegedűjéről innen kanyarodott a dallam az Al felé, ahol akkor is a szegények laktak sok gyerekkel a gádorokban. Nem véletlenül kell ismételnem, mit takarnak a fenyők az egykori Pannon-kikötő hordalékombján, merre vitt az ókori hadiút, hol fordított ki az eke avar kori csatákat. A római erődtámasz alapjain nyugvó templom egy évszázad alatt mit sem változott, előtte áll még a magyar harcost kardjával ábrázoló Zsolnay-szobor az ősök jussán felirattal...

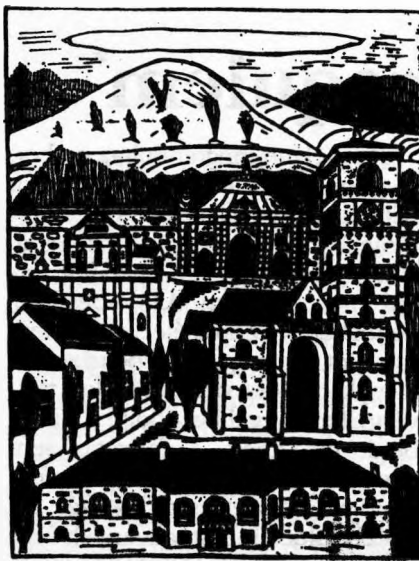
Fel kell sorolnom újra, ha néha hazajutok, mert féltennem kell mind-

azt, amire egyre kevesebben akarnak emlékezni. Az aknazajban a történelemkép látszik újfent meghasonlani, és beláthatatlan módon reinkarnálódni. Alig ezerre zsugorodott a helybeliek lélekszáma a tavaszi népszámlálás adatai szerint. Nagyjából ennek a fele tartózkodott akkor ott, hon, a többiek külföldre menekültek. A szomszédolást és a zsvajgó mindennapokat csendes tartózkodás, korai sötétedés és kijárási tilalom váltotta fel. Koporsót kísért Laskó megfoghatkozott népe számszegetten, mint a varjak telet követő serege. Az utóbbi időszak első legálisan engedélyezett temetése volt ez, bokáig a sárban araszolva, kicsit mindenki önmagáért lépett, mint egy autentikus béketüntetésen. Nem kedvezett a helyzet semmiféle gyülekezésnek az Alfalukban. A koporsóban a helyi általános iskola történelemtanára fekküdt, hivatása azonban jóval több volt ennél: ahogy a kisebbségi sors diktálta, a falu mindeneként szociális intézmények létrejötte körül bábáskodott, helyi szervezeteket vezetett és képviselt magasabb fórumokon, hogy ide is jusson egy orvos, diákbuszjárat, telefon. Akik elkísérték, mindezt tudták róla. Legtöbbjüket tanította, sokaknak az unokáját is. El mertek jönni ennyien a frontra szólító behívók és kényszermunkák ellenére, a számbavétel fenyegetettsége mellett is. Minden korosztályból maradtak tehát otthon, nem csupán a legidősebbek, házat őrizni a betelepülők ellen. Egyesek számára létkérdés volt a költözködés, míg mások a maradással válaszoltak ugyanarra

*A Magyar Írószövetség Széchenyi-pályázatán díjat nyert írás.

a kihívásra. Az utóbbi száz év alatt éppen harmadszor feleződik a magyarság lélekszáma a Drávaszögben. Az utóbbi nyilván a legutolsó lesz, mert a folyamat megállíthatatlannak látszik. Az aggodalom, a körülmények is ismétlődnek. Jókai Mór írta 1852-ben: "Vándoroljatok ki! Adjátok el földjeiteket, aki legjobb árt ad értük, hadd jöjjen helyetekbe idegen nép, s ne maradjon itt más magyarnak, mint a bolondok, akik szerelmesek a földbe, s a szegények, akik kénytelenek azt szeretni. Beszélgessetek egymásnak, hogy itt az idő, melyben a nemzet megoszlatassék, hogy szétmenjen keletnek, nyugotnak, hogy ne éljen ott, ahol ősei meghaltak s ne haljon meg ott, ahol született". Neki megadott, hogy azok közé kerüljön, akik a végsőkig maradni mertek, utánuk ment a gesztenyefák alá, harci zajban, ahová a tankok kergettek. Egy történelemtanár sem tudná hamarjában hiteles magyarázatát adni Káin és Ábel legújabb hadakozásának, akik testvériségüket és egységüket fitogtatták az elmúlt mintegy fél évszázad során, egyformán alázatot és lojalitást várva el a csendesen beolvadó kisebbségektől.

"Ez a nép nem hősi-, hála Istennek, akármít szavalnak is a rossz költők és sunyi pedagógusok. Babitsnak van igaza: ez a nép édesen lomha. Tudja, hogy túlélni felsőbb parancs, mint hősködni" – írta Márai Sándor 1943-as Naplójában, ugyancsak háborúval körülbástyázottan. A laskóiak megőrizték református makacsságukat és bölcsességüket. Annak a veszélye sem rettentette el

Gyulafehérvár

őket, hogy házaikra lövedékek hullnak a Dráván túlról vagy földönfutókká lesznek. Ahogy a kitartás saját hite mellett minősíti az embert, ugyanúgy a ragaszkodás is az elidegeníthetetlen tájhoz, a folyamatos áramszünet, a vízhiány és az éhezés ellenére is. Ragasztószalaggal húzzák át az ajtó- és ablaküvegeket, mert a robbanások ereje öklöcsapásokat mér rájuk. Nem kellett nekik sem Káin, sem Ábel fegyvere, s talán ez a csendes gesztus hozza felénk a túlélés báráját. Mert hiába aknási-tották el a közeli Kopácsi-rétet, a bárkák újra halakát és békét hoznak, s nem robbannak fel többé a mezőn a tehenek, s nem rohad el a szőlő leszüreteletlenül a sepei dombokon, s nem lesznek ketté a háború tépte családok.

"Ments meg engem, Uram, az örök haláltól!" – énekelték az asszonyok magukba fordulva. A gyászoló gyülekezet tisztelettudó távolságban szóródott szét a temetőben, csendben megvárták, hogy az utolsó koszorú is a helyére kerüljön. Régen láttam ennyit a laskói temetőben egyetlen síron. Hozzágondolom közben, hogy sokaknak itt még a kenyérrevalóra sem futja. Ismerőseim szemlátomást fogtak, mióta utoljára láttam őket. Katonai járőrök is tiszteletüket tették, fegyverüket illendően a terepjáróban hagyva. Nem láttam gyűlölködni senkit magam körül, mert mindenki veszített. Az utolsó ideai napsugár

odaküldte maradék aranyát a betűkre: élt 58 évet. Nincs annál rettenetesebb hang, amikor az első rögök a koporsóra hullnak. Nem volt annál szörnyűbb, hogy közben zuhogtak az aknák mintegy tíz kilométerre. Tompa puffanással esett le egy-egy lapátnyi lösz, brummogva visszhangoztak a tankok. Eszéket lőtték.

Úgy mondtam akkor is, mintha értené: kísért bennünket egy sátáni szám Thriumteon háromszögén: harmincháromban születél, ahány éves vagyok én, ennyi kilométerre van a magyar határ, s valahol az emberélet útjának felén átbukva, letette keresztjét a Megváltó, hogy kisdedként megváltsa újra a világot, advantus domini: hagyj, Uram, nekünk csendes imádságot add, hogy túléljük ezt az újkori népvándorlást; eddig is messze éltünk az ünnepektől; bocsásd meg, Uram, hogy csendben megyünk el, s a hallgatásunk mégsem bűnrészes-ség; ha elszólítod mellőlünk a temetőt, már nem vádolhatsz bennünket semmivel; ha elmegyünk, és üresen kong a csend kútjainkban, már hiába bánjuk meg ezerszer, ha ellened vétkeztünk, sohasem tudjuk meg, hol hibáztuk el, mert annál veszélyesebb a bűnlajstrom, minél alaptalanabb; de adj lehetőségeket is, Uram, hogy összterelődjenek azok, akik mostanra nagyon szétszóródtak.

A kereszten a betűket néztem közben, százszor, megint újra: a saját nevem. Mert ugyanúgy hívták, mint engem. Apámat elnyelte a drávaszögi lösz.

KONTRA FERENC
(Újvidék)

Kétszáz éves a kolozsvári színjátszás

1792. december 17-én első ízben ment fel a függöny a Rhédey szálában, a bálterem háziszínpadán. A hetek óta lázasan készülő kolozsvári "színjátszó személyek" először "ágáltak" a nagyérdemű előtt. Vajon milyenek lehettek az elsők, a legelsők: Fejér János "előjáró", s a két másik Fejér testvér: Róza és István? Az előbbi, aki három év múlva Kótsi Patkó János felesége lett. Azé a Kotsié, aki – a krónika szerint – elsőnek szólalt meg azon a bizonyos, első, a kétszáz éves színjátszást elkezdő előadáson. És milyen lehetett a tulajdonosnő, Rhédeyné-Bánffy Terézia, aki nagylelkűen egy évre díjtanul a friss theatristák rendelkezésére bocsátotta báltermét? Majdnem bizonyosra vehetjük: jó hazafi volt, aki ezzel a tettével részt vállalt a kolozsvári színjátszás kezdeti történetében. Egy év lejártával – a szemközi oldalon levő Pataky-féle ház bálterme következett, ahol 1807-ig játszhattak a színészek. E színpadról már Shakespeare küldte kései – a magyar színjátszásban ugyancsak korai – üzenetét Kolozsvár és Erdély lakóinak. Kótsi Patkó János 1793 végén ezen a színpadon teszi fel Hamletként a Kolozsváron mindig aktuális kérdést: "Lenni vagy nem lenni?..." – a kételyt elosztandó – egyelőre sok más darab mellett Shakespeare művei adják meg a pozitív választ a Rómeó és Júliával, később az Othellóval, a Makrancos hölgygel, s a többi ma még többnyire feledésbe merült színdarabbal. A másfél évvel korábban született pest-budai

Kolozsvár

magyar színtársulat alig néhány év múltán az enyészet sorsára jutott, amikor Kolozsváron hozzáfogtak a pallérok csak a színház céljait szolgáló, új, első kőszínház felépítéséhez. A Belső Farkas utcában, a történelmi levegőt árasztó épületek tözsomszédságában igaz, hogy ekkor még senki sem sejtí, hogy a cudar viszonyok miatt – majdnem két évtized múlva, 1821-ben adják csak át. Id. Wesselényi Miklós gondoskodott arról, hogy 1798-tól kezdve rendszerint kora nyártól késő őszig a kolozsváriak más helységeket is részeseltesse a játékszín hasznában, amely nemcsak az erkölcsök jobbítását szolgálta, hanem az anyanyelv terjesztését. Nagyvárad–Debrecen–Miskolc–Szeged, majd 1803-tól évente Marosvásárhely voltak a kolozsváriak legfontosabb házon kívüli játszóhelyei, s 1807-től 1815-ig a társulat egyik része Pest-Budán kezdte el újra a magyar színjátszást. E térségben, ahol a színészek bemutatkoztak – sohasem némult el a magyar szó. Kolozsváron ha néha kisebb is volt a láng, de sohasem hunyt ki immár kétszáz éve.

1821-ben végre sor kerülhetett az első kőszínház felavatására. Az első magyar kőszínházban Déryné-Széppataki Róza, Szentpétery Zsig-

mond, Szerdahelyi József, Szilágyi Pál, Pály Elek, akikből 1824 farsangján itt alakult meg az első magyar operatársulat, amely 1827 tavaszáig játszik itt, bizonyoságot téve arról, hogy a magyar nyelv a kor kiemelkedő zenei, operai alkotásainak a megszólaltatására is alkalmas. Kántorné, Lendvayné, Prielle Kornélia, Laborfalvy Róza, Egressy Gábor sikereitől visszhangzottak a falak, de itt találják meg a boldogságukat az örök hűségesek: Székelyné Ungár Anna, Néb Mária, s egy nemzedékkel később E. Kovács Gyula, majd Szentgyörgyi István... Közben olyan idők jöttek, amelyek megakarták kérdőjelezni a kolozsvári színészet létjogosultságát az új államhatalom keretében. 1906-ban épített Hunyadi téri színházból kiűzettek ugyan, de a lángot nem olthatták ki. És a láng ébrentartásában olyan színészek is segítettek, mint Jászai Mari, aki "fel-feldobott kő" módjára időnként vendégként visszatért a kolozsvári deszkákra akkor is. Janovics Jenő 1910-ben nyári színekört épített a színészek számára. Ez lett a menedék a kisebbségi sors huszonnégy éve alatt..., és újabb történelmi megpróbáltatások után – alig öt évi Hunyadi téri játszás után, 1945 őszén, újra ide kerültek a kolozsvári sétatéri színpadra.

Hamlet "lenni vagy nem lenni" dilemmája ott kísért ma is a színház tájkán. A kétszázadik évben is. Ma még inkább talán, mint bármikor korábban.

ENYEDI SÁNDOR

Erdélyi Múzsa

A Múzsa mitologikus lény, mégis nemzeti identitása van, hiszen más a francia, a német, a lengyel és a magyar költészet szelleme. És természetesen más az erdélyi magyar költészeté, amely mint megkülönböztető vízjelet, mindig magán és magában hordozza az erdélyi magyarság történeti sorsát. Akkor is, ha a vers nem Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön, hanem Budapesten születik. Igen sok erdélyi magyar költő kényszerült áttelepülni az elmúlt néhez esztendőkből Erdélyből Magyarországra. Letelepettek, családot alapítottak, otthont teremtek, barátokat szereztek, szerepet találtak maguknak az anyaország szellemi életében, kulturális intézményeinél, folyóiratainál. Ám, ha egyedül maradnak a fehér papír előtt, az erdélyi múlt, az erdélyi kötődések mindig felsejlenek: egyszer véres seb ez a múlt, amelyet aligha lehet orvosolni, máskor tündéri emlék, amely élni, dolgozni, küzdeni segít. Erdélyt nem lehet és nem szabad elfelejteni, és Magyarországon erdélyi költőnek lenni nem egyszerűen helyzet és állapot, hanem kissé mindig küldetés. Az erdélyi költő Budapesten népének követe: az erdélyi magyar múltat, az erdélyi tájat, Erdély magyar népét és kultúráját, reméljük: Erdély jövőjét képviseli.

P. B.

Székely János

SZAMOSPART

*Imitt gubbasztok jó buszonbat éve
Hamar, nagy felsők szárnyalását lesve.
Tűnődő, szép, esőutáni este
Homálya hull a sarjadó vidékre.*

*Az égből tükrén bűvös, messzi kékség,
Hibátlan-karcsú csillagok ragyognak...
Lágy bömpölyén a párálló baboknak
Ott érzem sorsom gyémántreszketését.*

*Jaj, roppant bittel ótam tisztaságom,
Jaj, minden mocskot ugyan megvettem,
S ma végzetetlen kínokkal kiáltom:*

*Magam maradtam buszonbat telemmel,
S azzal, hogy ember nem lehet megáldva
A tisztaságnál súlyosabb teherrel.*

1953.

(A költő augusztusban bekövetkezett baláláról a Figyelő c. rovatunkban írunk.)

Jékely Zoltán

MESSZE FÖLDRŐL, ÜRESEN ÉRKEZETT POSTAI LEVELEZŐLAPRA

*"Könnyé vált szavaim, le sem írt vad búcsútgéim
felbőlk reptetik el s ejtik alá Budapestre.
Gondolj rám, aki rád gondolt a balál meredélyein
s címedet és nevedet rárótt a lapra egy este.
Nem mondbattam el azt, ami legjobban gyötör itt bent:
– rád sem lel e levél, ha téved a postagalamb! –
Nincsen igazság, nincs! Régóta nem értem az Istent:
tíz-bűsz év, s Erdély, jaj, csupa néma barang!"*

1979

Páskándi Géza

Gyanútlan zsoltár

(Szenci Molnár Albert emlékének)

I. Egy prédikáció

És nem mondta már akkor ez a nép: Nem az én zsoltárom ez, idegen szülötte. És nem mondta ez a nép: Nem kell énnékem zsoltár, nem énekeltem nádkunyhóban, Tisza-parton. És nem mondta ez a nép: Inkább énekelek csak szép törökszegfűt, csak kezes galambot, csak vitéz életet. És nem mondta ez a nép: Nem értem ezt a zengést, föl nem foghatom, a zsoltár szolgáljon engem. És nem mondta ez a nép: Nem Énistenem ez, hisz messziről jövő, nem itt ringatták bölcséjét, nem borom ita, nem kenyerem ette. És nem mondta ez a nép: Gyanakszom a zsoltáraitokra!

És nem kérdezte már akkor ez a nép: Hogy tudhat az emberfia Költő ily szűkös időben oly sok zsoltárt fordítani nekünk? És nem kérdezte a nép: Miért nem sejdít – ősz szokás szerint – valami porba-alázót e Számszerűségben, hiszen a Számszerűségben eleve-rendelt, előre-gondolt, eleve-sorsra-döntött minden ígézet s véletlen a szabadság. És nem kérdezte ez a nép: Miért Szellemiszabadító s Bizonyos az új hit, s miért: a régi – bevált, megedzett fundamentumos inogni készül, miért eleven s hajló a zsenge, miért simul az árnyalat a testre – egyetlenekre szabott szabadság! –, miért bőrnék az árnyalat s a dogma – lovagpáncél, miért acélos a törékeny? És nem kérdezte ezt a nép: Hogyan kap a Szellem, a posta kocsija új s új lovat rohanni, hogyan talál postamunkást korokon átal a Szellem, hogy serken mindig még sárból is – a sebesen-döntő? És nem kérdezte ez a nép: Népdal-e a zsoltár?

Nagybánya

És azt mondta már akkor a nép: A zsoltár a templom népdala miben-nünk, mezőn a madár, csata síkján induló – a népdal. És azt mondta már akkor ez a nép: Legszabadabb akkor lehetnék, midőn anyai nyelvvel ölelkeznék a világ szelleme. És azt mondta már akkor ez a nép: Miért furcsállnám, hogy ez a fa mennyi almát terem, ez a jószág mennyi tejet ad, és jaj lesz Akkor és jaj lesz Azoknak, ha nőnek egymásra irigy almafák, csordák és búzamezők. És azt mondta már akkor ez a nép: A zsoltárban nincs gyanakvás. És azt mondta már akkor ez a nép: A zsoltár kételytelen. És azt mondta már akkor ez a nép: És mégsem rózsaszín a zsoltár: minden színű, csak rózsaszínű nem, mert nem lehet a zsoltár. És azt

mondta már akkor ez a nép: Új hit anyanyelvén szólt hozzám a Költő. És azt mondta már akkor ez a nép: Van s Lesz Nem-haló Vers, Van s Lesz Magyar Poézis – a Minden Műzsján csüggő, Van s Lesz Magyar Vers, mert ha koldus is vagy – nem tarisznyátlan lélek.

ÁMEN.

II. Egy vers-szerű

A semmi nyelvét fordítom.

Ki a fordító – kérdezlek

Molnár Albert

És megnevezel mindenki

embert - - -

Szemem nyelvére fordítom a színt
Ujjbegy nyelvére fordítom a selymet
Orrom nyelvére fordítom a rózsát
Nyelvem nyelvére fordítom a mézet
Nevek nyelvére fordítom az embert
Fogalom nyelvére fordítalak

Szellem

Jelkép nyelvére fordítalak Isten

Anyanyelvemre fordított

parányom

Kövem füvem lovam lepkém

virágom

Anyanyelvemre fordítom

anyanyelvemet

Anyanyelvemre fordítom a zsoltárt

Anyanyelvem a – Megfogalmazás

Anyanyelvem a –

Nem-Másról-Beszéd

Anyanyelvem a – Másról-Is-Beszéd

Anyanyelvem a – Pontossá-tevés

Anyanyelvem a – Pontosság maga

Anyanyelvemre fordítottam

Mi bennem Én mi bennünk

Ő – Maga.

Hervay Gizella

TE VAGY AZ ÉLŐ ÉN A HOLT

Utolsó levél

Szlágyi Domokosnak

távtrányított szívveréssel
megtérek bozzád visszabalog
csontodba – jöjjön az éjjel
sorsod akartam folytatni – látod
idebaza is úgy mint ottbon
árvák vagyunk Ady szemében
Ady árvát – nincs már ottbon
Ady árvát megtérünk mind
lábnymodban holtunkban élők
versben bujdosók valahányan
megbalnit baza hazatérők

Czegő Zoltán

CÍMEREM

Címerem ba lenne – – –

Legyen a mindenkori ököl

ábrázolva a mindenkori nézővel szemben

Az ujjak tövén
az őt rögzítő göcs
a Kárpátok őt bavaa lenne

Köztük a völgyekben virágos mezők
és őzek menyétfik
meg száguldó csodaszarvasok benne

Kézdivásárbely

Csiki László

MENEKÜLTEK, AVAGY A TAGADÓ FORMA

Ígéretet csak, nem földet,
menedéket és nem bazát
keresnek, és lábaiknál
hamuval telt az úti zsák,
szemükben a régi látvány,
szülőházuk, mint sósziánk.

Büdösek a félelemtől,
le mosni nincsen szappanunk,
otthont verítékükkel
baza a Duna babja fut,
a betonból is kioldva
viszi a hírt, a gyors gyanút.

Aki magát ide lopta,
ma lop már az magától itt,
ki bagymázból szabadult meg,
eltántorog a mámorig,
leül egy dús plakát alá,
csöndben, ahogy a nyál folyik.

Nem köszönt meg a munkát,
mint aki nem tud magyarul,
áll a kubikos-gödörben
a magyartanár, mérnök úr,
sebeket olvas tenyerén
a jó pap, noha nem tanul.

Két ország, mint két vagon közt,
a pályatestre esve vár,
átgördül rajta az áru,
szellemteste nem érzi már,
bazányt foltnak körötte
megalvad a vér, batár.

A szabadság borzalmait
ezen az ábrán nézni gyűl
meleg kabátban a bonos,
s hallgat románul, lengyelül.
Néhányukban egy másik ember
menekül innen legbelül.

Vári Attila

AJÁNLOTT (LEVÉL)

Feladó Kós Károly Házsongárd

Jaj fiatm, mért hívjátok magatok ellen az isteni sorsot?
Nélkületek a nyelv televényén is csak gyom-szavak
nyílnak.

Azt akarjátok, hogy vak suttogó szó, üres szátyárkodás,
és ne a mondatok ötvös serleget hordozzák valós
lényegeket?

Mondatok, még ha alkonyi kápolna-csendben is, eretnek
dadogással,
de mondják, mit messze a múltban, éjszaka színű valóság
gyöngybagoly buhogású temetős-retteggetések mélyén
ballhattatok, mint minden hiszekegyet elhívó gyermek?
Balladák szülték itt az embereket, s nem az ember
a verset.

Szidtatok minket: "Harminc éve már csak vegetáltok."
Lett volna mód rendezni vénen csoszogó vert seregünk?
Hallák-é, Attila kerálrul íródott kenteknek egykor
a könyvem,
Budai Nagy Antal kelyhes seregeit is magukért
cselekedtem.

Nem vártam magiktól, hogy mindezt megértve vállalják
a sorsot,

Kemény, Kísbán, s mint jómagam vállaltam egykor
– nem érdem,
s nem értem mégsem jászlát elhagyni kész barmadfü
ménesetek,
kiknek tél hava, délibábos langy meleg tó tükrét lengett
égre.

Jóslom, fogtok még gyászolni otthont, vágyva barátot,
s marad majd: síratni minket alkalmi dallal, enyhet
adóval,
terített asztalok mellett is otthont ének, szava a földnek,
sója a lényegt létnek, hogy ott van helyetek, ahol
azoknak a hantja,
kik szerelemből erre az életre életet fogantak – titeket.

Miránk kolompot, hogy nyájunkat el ne széjesszük,
kötött a sors,
s hogy el ne veszítsen a serg, szólottunk is a tompító
kőben,
ráztuk kolompunk, ki-ki útja szerint, míg nem
eljött érettünk a balál, s várt méhe a földnek,
hol várnak azok, kik zsoldárokat írtak, vagy csupán
énekeltek,
s kikben az ábitat oly erős volt (vára a hitnek),
mint most bennetek a fészkek melegét elhagyni vágyás.

Kenéz Ferenc

SZOMORÚ-SZÉP
ÉNEK

Nemsoká itt a karácsony.
A szobasarokban feketekendőben ülnek
a kiszolgált jézuskák,
ülnek nagyanyásan,
csak úgy ülnek
a kiszolgált jézuskák a pápaszemmel.

Nemsoká itt a karácsony.

Valaki megkerest az eltűnt biblét,
a port letörli róla,
s otthagyja kéznél,
hogy az ünnept ebédnél
ráültethessék az unokát –

ajtók és ablakok suhognak.

Nemsoká itt a karácsony –

csilló díszek között
elsuhan a lakásom,
s én ittmaradok
az almaillatú tében,
magukrahagyott udvarok
boldas fájdalmával,

egy kicsi asszony és
egy lassan ringani kezdő bölcső nélkül.

A regáti megszállás romjain

“Az oláh hadsereg a szent-földre lépve, melyen évszázadok óta nemzetünk nyelvén beszélnek, nem jött tűzhelyeik mellett maradt egyik nemzetiség vagy vallásfelekezet ellen sem ellenséges gondolatokkal és szándékokkal eltelten, sőt ellenkezőleg, minden békés halandóval szembeni

legbarátságosabb érzelmektől áthatva.” Egy 1916-os plakáton jelent meg ez a furcsa körmondat. Nyelvi hibáin ne csodálkozzunk, hiszen a felhívást az Erdélybe betört 2. román hadsereg adta ki.

1916. augusztus 27-én a Kárpátokon túli román királyság (Regat) váratlanul támadta meg Ausztria–Magyarországot. A túlerőben lévő ellenség augusztus végén és szeptember első felében elfoglalta Délkelet-Erdélyt.

A román hadsereg a lakosság iránti “legbarátságosabb érzelmek”-et hangoztatta idézett felhívásában. Hogyan nézett ki ez a gyakorlatban?

A regáti megszállók mindenekelőtt fosztogatásaikkal mutakoztak be. A számtalan példa közül elég, ha hármat emelünk ki.

Szeptember 15-én vonultak be a regáti csapatok Fogarasba. Délre a katonák még bocskorban és rongyos ruhában érkeztek, délután már mindnyájukon volt civil nadrág és cipő. Gyergyószentmiklóson a román katonák az értékes holmikat elvitték az üzletekből, majd arra kötelezték a helyi lakosságot, hogy ezeket az árukat pénzért vegye meg tőlük. Ezt a kényszer-“vásárt” ötször is megismételték. Székelyudvarhelyen a Barcsay-divatbort keresték fel a román katonák és tisztiek. Egy csomag áruért készpénzzel fizettek, de ezenfelül mindegyikük még három csomagot vitt el, fizetés nélkül...

Sajnos, ennél még súlyosabb túlkapások is történtek. Bereck határában sok polgári lakost gyilkoltak meg; a halottakat tömegsírban temették el. Szárhegyen az egész előljárást kivégezték, mert valaki az egyik házban dinamitot rejtett a kályhacsőbe. Nagysink községben Csiky József plébánost lőtték agyon, mert kijelentette a megszállók tisztjeinek: “3–4 hétnél tovább úgysem maradnak itt”. Sok polgári lakost végeztek ki Szovátán, Parajdon, Kovásznán és másutt is.

A román megszállók főparancsnokai azonban igyekeztek véget vetni a kilengéseknek. Rájöttek arra, hogy az ilyen fajta szabad rablások zavarják az államilag szervezett fosztogatást.

Érdekes volt a sepsiszentgyörgyi példa. A város elfoglalása után a dohánygyárat felkereste egy román tiszti “bizottság”. Tagjai sok cigarettát lefoglaltak és elvittek. Egy héttel később derült ki, hogy ezek szélhámosok voltak. Megjött ugyanis Bukarestből az igazi bizottság: savanyú arccal kellett tudomásul vennie, hogy

az állam részére már nem sokat foglalhat le...

Míg a falvakban és a kisebb városokban sok volt a törvénytelen kilengés, Brassóban a megszállók eléggé vigyáztak a rendre. Ebben a nagyvárosban ugyanis – a külföldi tudósítók miatt is – a regátiak jobban a világ szeme előtt voltak. Ezért itt a román katonaság nem fosztogatott. Brassóban kezdett a megszállás “törvényes”, jogilag szabályozott formája kialakulni. Persze ebben sem volt sok köszönet.

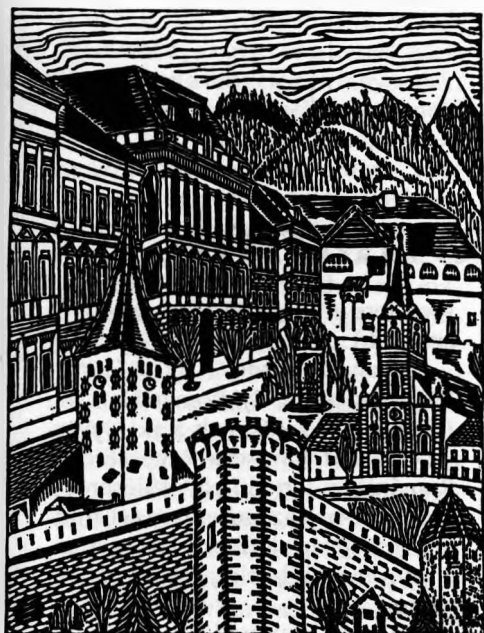
“Megkívánom az egész lakosságtól a legnagyobb alázatosságot az uralkodó ország törvényei iránt” – hangoztatta Cocorescu tábornok felhívása. Augusztus 30-án Brassóban a megszállók hirdetményt tettek közzé: “A régi közigazgatás összes tisztviselői kötelesek délután 5 1/2 óráig a polgármesteri hivatal helyiségébe megjeleni és ottan magukat önként megadni. Ellenkező esetben fel lesznek keresve, letartóztatva és rögtön agyonlővetve”. (Hibák az eredetiben. M. L.)

A megszállók nem érték be a fenyegetésekkel. Tűszokat is szedtek minden meghódított városban és nagyközségben. Brassóban 40 magyar és német nemzetiségű polgárt vettek őrizetbe.

A fosztogatásnak megtalálták a “törvényes” formáit. Brassó városától a román hadsereg 10 ezer kenyert és 50 vágómarhát követelt bevonuláskor; ennek fejében ígérték meg a rend fenntartását.

“Szép, fenségesen szép e város, meghitten kedves a főtere is, csak elégteleníti a sok idegen felirat” – jegyezte meg a Brassóba érkező Racovita ezredes. A megszállók rögtön hozzá is kezdtek ahhoz, hogy a környezetet – az ő ízlésük szerint – “szébbé tegyék”. Megkezdődött a magyar és a német nyelvű feliratok és cégtáblák eltávolítása. Brassóban ezt a munkát Nicolae Renel szobafestő és mázoló végezte “firmainspektor”-ként, több társával együtt.

A hivatalos hirdetményeket három

Nagyerőd

nyelvű plakátokon tették közzé. Minden más területen azonban erős románosítás érvényesült. Minden magyar és német nyelvű sajtóterméket betiltottak. A postán is csak románul vagy franciául írt leveleket lehetett feladni.

Mindenütt megjelentek a "Romania Mare" feliratok. A magyar emlékeket igyekeztek eltávolítani. A Cenken például felrobbantották az Árpád-szobrot. A dinamitot azonban olyan szakszerűtlenül kezelték, hogy a rombolók közül hárman meghaltak...

Elrendelték azt is, hogy a megszállt területeken csak románok kaphatnak rendőrfőnöki vagy polgármesteri megbízatást. A községi előljárók kivételes esetben lehettek más nemzetiségűek is, de "csak a legsúlyosabb kezességek mellett".

A megszálló csapatok egyre-másra adták ki parancsaikat. Ezek egy része háborús időkben érthető, mint például az esti kijárási tilalom, az árak maximálása, vagy az, hogy a járműveket be kell szolgáltatni. Néhány rendelkezés azonban eléggé eltért a civilizált szokásoktól. A szeptember 3-i parancs szerint például az őrköt nem lehetett tíz lépésnél jobban megközelíteni; ha pedig egy polgári lakost megállítottak, kötelessé volt két kezét is felemelni(!). Ilyen hajmeresztő "precizitás" hiányzott mind az osztrák-magyar és a német, mind az angol és a francia hadseregek hirdetményeiből.

Más hadviselő államokban estén-

ként a házak elsötétítését rendelték el. A román megszállók viszont azt parancsolták a lakosoknak, hogy este a lakásokat világítsák ki, és az ablakokat nem szabad befüggönyözni. Így a román járőrök az utcáról benézhetek bárki otthonába.

Az egyik rendelkezés hajmeresztő fogalmazásán mindenki derült: "Tilos a legszigorubbán a polgári egyéneknek az erdőbe felfegyverzett vagy fegyvertelenül járni, – a román katonai parancsnokság által kiállított engedélye nélkül".

A megszállt Délkelet-Erdélyben egyelőre még a korona volt a forgalomban, de már a lejt is bevezették. Az átváltásra a regátiak önkényes árfolyamot vezettek be. Egy korona 25 filléréért adtak egy lejt, noha a Monarchia pénze jóval értékesebb volt.

Amikor a regátiak Brassóba érkeztek, azt ígérték a lakosságnak: többé "nem kell a magyar kincstárnak adót fizetni". Hamarosan azonban kiderült, hogy az új urak sem éppen nagylelkűek. A román kincstár is megkövetelte az adófizetést Délkelet-Erdélyben. Kihirdették: akinek adóhátraléka van, október 13-ig köteles azt befizetni. Nem rajtuk múlt, hogy a fentebbi határidőre már nem tudták behajtani a tartozásokat.

Az idegen uralommal szemben ellenállás kezdett kibontakozni. A kisebb létszámú csapatokkal néhol a lakosok nyíltan szembefordultak. Érdekesebb példája volt ennek a Királykőnél. Itt egy barlangban székely asszonyok rejtőztek. Az ide tévedő román járőröket baltával tették ártalmatlanná.

Az ellenállás nem tetszett a megszállóknak. A szeptember 20-i parancs így fenyegetőzött: "Habár rosszul esik nekünk, de mégis közzölnünk kell, hogy ilyen esetek megismétlődésénél a legszigorubb büntetést fogjuk alkalmazni... kegyetlenül szigorú megtorló intézkedéseinket az ily aljas dolgokat művelő helységek szomszédos területein is éreztetni fogjuk".

Az erdélyi románok egy része együttműködött a megszállókkal. Másik részük viszont ellenszenvesnek tartotta a Kárpátokon túlról jött hódítókat. Ferdinánd király maga is beismerete, hogy csapatait "maguk az erdélyi románok is ellenségesen fogadták" sok helyen.

Az erdélyi román lakosok közül számosan álltak ki bajba jutott magyar és szász polgártársaik mellett. Brassóban például Cipu János (Ion Cipu)

hivatalnok bátor fellépésével több helybeli magyar lakost védett meg a bántalmazástól.

Szeptemberben Brassóba jött a bukaresti Népművészeti Múzeum igazgatója azzal a céllal, hogy elhurcolja a Fekete-templom kincseit. Ez ellen a város román lakosai is tiltakoztak.

Október elején a harctéri helyzet megváltozott. Az osztrák-magyar csapatok sikerei nyomán a román megszállók kimenekültek Erdélyből. Még az utolsó napokban is fosztogattak. Visszavonuláskor a fegyelmet elég nehéz volt biztosítani. Székelyudvarhelyen a menekülni készülő román katonák raboltak, míg csak a váratlanul érkező magyar huszárok le nem lőtték őket. Sepsiszentgyörgyön vonatra rakták a zsákmányt, de a szerelvényt már nem tudták elindítani, oly gyorsan érkeztek meg a magyar csapatok.

A hathetes megszállás így is rengeteg kárt okozott Délkelet-Erdélynek. Különösen fájdalmas volt az, hogy oly sok polgári lakos vesztette életét. Ugyancsak tragédiát jelentett az is, hogy a megszállók sok túszt hurcoltak magukkal a Regátba. Az anyagi veszteség is jelentős volt. A megszállók a termés egyharmadát, a községekben talált állatállomány nagy részét magukkal vitték.

A hathetes regáti uralom nem hagyott jó emléket Délkelet-Erdélyben: a lakosság többsége hívatlan vendégeknek tekintette őket, és felélegzett, amikor eltávoztak.

MERÉNYI LÁSZLÓ

Beccsapó(do)tt erdélyi románok

Ha ma bepillantunk a román belpolitika mindennapjaiba, nem nehéz felfedezni azokat a politikai áramlatokat, erőket, amelyek az egykori múlt visszaállítását tűzték ki célul. A múlt egyesek számára az 1920–1940 között fennállt Nagyromániát jelenti, amely a bécsi döntéssel ért véget, s amely számukra csak részlegesen nyert korrekciót a második világháború utáni párizsi békével, amikor Észak-Erdélyt ismételten Romániának ítélték. Vannak pártok, vannak erők – s jó ideje hangos sajtóorgánumok is, amelyek naponta sürgetik az egykori Nagyrománia visszaállítását. A botrányairól híres "România Mare" (Nagyrománia) című lap már nevében is jelzi az elérendő célt!

A tízes években élt erdélyi román politikusok hol burkolt, hol nyílt harcot folytattak Erdélynek Romániával történő egyesítéséért. Egy gyorsan fejlődő, modern Nagyrománia megvalósítása lebegett lelki szemek előtt már akkor, amikor még messze volt a lehetőség! Az erdélyi románság egyik prominens vezető képviselője volt VAIDA-VOEVOD (1872–1950), aki 1906-tól 1918-ig megszakitás nélkül tagja volt a magyar parlamentnek. Neki jutott osztályrészül az a feladat, hogy az erdélyi románság nevében bejelentse 1918-ban a magyar parlamentben, miszerint az erdélyi románság nem ismeri el többé Erdélynek Magyarországhoz való tartozását. Titkárának, TÎLEA Viorel Virgilnek az emlékirata szerint Vaida-Voevod vesztegetésekkel is hozzájárult a nagyhatalmaknál az új határvonalak megrajzolásához. Az első világháborút követő években többször volt miniszter, sőt miniszterelnök is. Amikor éppen nem volt a kormányban – kritikusan figyelte a létrejött Nagyrománia életét. Megnyilatkozásai arról tanúskodnak, hogy nem olyan országról álmodott, mint amilyent megvalósulni látott! 1921. július 7-én a bukaresti képviselőházban lesújtóan nyilatkozott a román hadseregről, amelyet gyatra truppnak nevezett ("o armata de slabanogi"). Egy külföldi könyv: "La lutte contre l'absolutisme en Roumanie" (58.1.) őrizte meg az utókor-nak Vaida-Voevod nyilatkozatát, amelyet az 1923-as akkori új alkotmánytervezet képviselőházi vitája folyamán tett. Íme: "Az erdélyi románokat megnagyobbodott országunkban rabszolgáknak tekintik. Nem tűrhetjük, hogy a román nép kormányurai úgy bánjanak velünk, ahogy civilizált államok az állatokkal való bánásmódot sem engedik meg. Szabad ország szabad polgárai akarunk lenni, ha pedig a nép nem talál törvényes védelmet sem a kormány-nál, sem a királynál az állami szervezetek keretei között, akkor a régi expedienshez kell fordulnia: Vim vi

repellere licet!" (Erőszakra csak erőszakkal.)

Ugyanaz a Vasile GOLDIS (1862–1934), aki az Erdélyi Román Nemzeti Párt egyik vezetője volt, s aki Gyulafehérváron felolvasta a döntést Erdély Romániával történő egyesüléséről – már 1921-ben az Indreptarea (Útmutatás) című lap október 7-i számában, Nagyromániát bűzlő mocsárnak nevezte.

A megvalósuló új államalakulat láttán egyre határozottabban fogalmazódott meg az erdélyi románok csalódottsága. Vaida-Voevod 1923. november 13-án Buzauban tartott határos beszédet, amelyet az Adevarul (Igazság) című lap közölt: "A múltban az erdélyi románok számára Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazája volt, ahová eljöttünk, hogy új erőt merítsünk nemzeti küzdelmeinkhez. Azóta létrejött Nagyrománia s micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból és ráeszméltunk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok. Ott szabadon beszélhettünk az utcán, házaikban, a parlamentben. Magyarországon kezünkben volt a törvény pajzsa, amely minket románokat is védelmezett. Ma Romániában úgy bántak velünk, erdélyi románokkal, mint ellenséggel, akik törvénytlen kívül állunk. Betolakodóknak tekintenek."

Vaida-Voevod nem volt egyedül véleményével. A Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) közölte az 1923. november 8-i bukaresti képviselőházi naplót, amely Iuliu Maniu (1873–1951), a román politikai élet másik vezetőjének felszólalását őrizte meg: "A földkisajátítás alól való menteséget teljesen kényük-kedvük szerint intézik... A közigazgatás felkészületlenebb, bűnösebb és korruptabb, mint valaha volt... A közvagyon úgy tekintik, mint a meggazdagodás legtermészetesebb és legbiztonságosabb eszközét... Egyetlen kritérium: a politikai hovatartozás, ami érvényesülési lehetőséget biztosít az igazságszolgáltatásban, közigazgatásban, köz-

oktatásban, a hadseregnél, minde-
nütt... Erdély és Bánát lelki, kulturális
és gazdasági érdekeit nem veszik
figyelembe, az ipart és a kereskedel-
met ezeken a területeken elnyomják,
e területek intellektueljei és termelő
elemei pauperizálódnak, s így tönk-
remegy azon elemek rétege, akik
évtizedeken át a román nemzeti esz-
me bátor és érdek nélküli harcosai
voltak...”

A bukaresti képviselőház egy má-
sik erdélyi származású tagja, a törté-
nész Ioan LUPAS (1880–1967) az
1923. december 24-i ülésen kijelen-
tette: “A Romániával összekapcsolt
Erdély, Bukovina és Besszarábia a
legnagyobb mértékben elégedete-
nek. Ennek fő oka Bukarest rettenetes
erkölcsi és politikai légköre, amely
mint egy üszkös seb rágódik Románia
testén, Bukarest sajátságos gondo-
latvilága, a sok intrika, mely az ország
kormányzatába befészkelte magát,
az új tartományokban olyan vesze-
delmes szellemet teremtett, ami az
egyesülést a legsúlyosabb válság elé
állítja...”

Petru GROZA (1884–1958) első
ízben 1920–1921-ben mint Erdély
minisztere került a kormányba azzal
a sajátos céllal, mint a kolozsvári
Keleti Újság c. lap 1921. máj. 10-i
számában elmondta, hogy az egysé-
ges Románia megteremtésének fo-
lyamatában – mint a helyi viszonyok
kitűnő ismerője – a sajátos erdélyi
szempontokat érvényesítse. Néhány
hónapos minisztersége mutatja, hogy
a két ellentétes tényezőt – az egysé-
gesítést és a sajátos szempontok
érvényesítését – nem sikerült meg-
valósítani, noha Octavian GOGA
(1881–1938) lapja, a *Tara Noastra* (A
mi országunk) 1924. november 23-i
száma megállapította: “A nagyromán
egyesülés ellenére Erdély és a Regát
(volt román királyság) között fenn-
állnak a határok”. Legalábbis ez a
summázata annak a körlevélnek,
amelyet Bogdan-DUICA (Gheorghe,
1866–1934) történész tett közzé az
említett lap hasábjain. Többek közt
megállapította: “Az erdélyi ember

társadalmilag jobb románnak érzi
magát, jobb munkásnak, kulturál-
tabbnak, mint a cigányfajta regáti
ember, aki nemcsak szociális élet-
megnyilvánulásában cigány, hanem
politikai és gazdasági életében is.
Nem kell egyéb, mint hogy a Regát
nevét említsd Erdélyben akár pa-
rasztnak, akár úrnak, hogy iszonyattal
teljék el...”

A bukaresti képviselőház 1925.
február 17-i ülésén Vaida-Voevod
élesen támadta az uralmon lévő kor-
mányt, a meglévő állapotokat, és
megjelölte az utat: “Ideje, hogy
országunk a többi országgal együtt
előre haladjon, és Nagyrománia ne
maradjon el az egész világ szégyené-
re, mint a világ legelmaradottabb
országa. Ma Erdélyben csak elége-
detlenséget és panaszt tapasztalunk
a rengeteg törvénytelenesség miatt...”

A román képviselőházi napló 1925-
ös kötete őrzi azokat a felszólalásokat,
amelyek a közigazgatási törvényja-
vaslat vitája során hangzottak el.
(*Desbaterile Deputațiilor*, 3546.1.)
Többek közt itt olvashatjuk az erdélyi
GROFSOREANU képviselő kijelen-
tését: “Mikor a magyar uralom 1848-
ban a jobbágyságot megszüntette,
Erdélyben a parasztság birtokába
vette a földet, amelyen dolgozott,
aztán munkája, erőfeszítése és a
szomszédaival való versengése foly-
tán emelkedni kezdett. Volt belsőse-
ge, amelyen alkalmas és egészséges
épületeket emelt. Ha a romániai
paraszt olyan körülmények között
élt volna, mint az erdélyi, ma ő sem
volna alábbvaló. Az erdélyi román
paraszt az uralomváltozásig úgy kul-
turális, mint anyagi tekintetben, az
erdélyi román községek pedig pénz-
ügyileg sokkal jobb helyzetben vol-
tak, mint a romániaiak.”

Nagyrománia első követé – mi-
niszteri minőségben – Erdély ARDE-
LEANU Ioan volt Budapesten. Haza-
térése után nem egyszer hallatta
hangját belpolitikai ügyekben. A Ro-
mániában nem ritka választási urna-
lopásokról szólva – a Brassói Lapok
1925. május 7-i számában így nyilat-
kozott: “A lopás tisztára cigányer-
kölc. Bratianuék birodalmában ci-
gányerkölcs uralkodik. Miért? Mert
az erkölcs alkalmazói cigányok. Nem-
csak erkölcsileg, hanem származá-
sukra nézve is. Ez a szerencsétlensége
az országnak.”

Bizonyára a volt követ úr egyik-
másik megállapítása vitatható, de
nem vitatható maga a sajnálatos tény,
amiről gyakran beszámoltak az újsá-
gok, s amelyekről elmondta kezdő-

zetlen véleményét a többször idézett
Vaida-Voevod is: “Hasonlítsuk össze
a múltat és a jelent... Mi, erdélyi
románok a magyar uralom idején
nem voltunk hozzászokva ahhoz,
hogy a tisztviselőket politikai meg-
győződésük miatt elbocsássák. A ma-
gyarok nem lopták el a választásokon
a szavazó urnákat. Persze, a román
képviselőjelöltek nem álltak kegyben,
de ha a rendőrségtől védelmet kértek,
ezt a védelmet megkapták. Nem
történhetett meg az, ami ma a
nagyromán uralom alatt folyik, hogy
az erdélyi román jelölteket a rend-
őrség szeme láttára bántalmazták...”
– mondta a politikus az 1931. július
5-i kolozsvári parasztpárti gyűlésen...

Sever BUCU (1874–?) a bánáti
románság egyik kiemelkedő egyéni-
sége a Nemzeti Parasztpárt 1931
szeptemberi kolozsvári értekezlete
után több magyar lapnak (az *Ellen-
zéknek*, az *Erdélyi Hírlapnak* és a
Déli Hírlapnak) nyilatkozott, mérleget
készített, és irányt jelölt: “A Regát
kormányzása megérlelte a helyzetet,
hogy Erdély végre sarkára álljon, és
jogait követelje. Autonómiát követel-
ünk Erdély számára azzal a rendsze-
res szabotázssal szemben, amit a
bukaresti politika részéről évek óta
eltűnő kénytelen. Az erdélyi problé-
mákat a bukaresti központi hatalom
szégyenletesen megalázó módon
mellőzi, és játékot űz velük. Nemcsak
a román közvélemény, hanem a ki-
sebbségek is meggyőződhetnek arról,
hogy ezt a szerencsétlen országot
gazdaságilag és politikailag egyaránt
kiuzsorázzák Bukarestből. Ezért vé-
delmi harcot kell viselnünk Erdély és

Bánát érdekében. Nem tűrhetjük tovább az Erdély ellen intézett gyalázatos hadjáratot”.

A Brassói Lapok 1931. november 4-i számában beszámol a Nemzeti Parasztpárt november eleji gyulafehérvári értekezletéről, ahol Vaida-Voevod feltárta a Regát és az Erdély közötti alárendelő viszonyt. A lap idézi a politikus beszédét: „Erdélyt teljesen kizárták a kormányból, és az ország életének minden vonatkozásában mellőzik. Ma egész Erdélyben csak két erdélyi származású prefektus van, az erdélyi csendőrpáncsnokok közül pedig csak egyetlenegyet áll élén erdélyi ember. Ami viszont az igazságszolgáltatást illeti, a statisztikai adatok szerint az igazságügyi minisztériumnak összesen 376 tisztviselője között mindössze egyetlen erdélyinek, mégpedig egy gépíróőrnök jutott állás. A Legfőbb Semmitőszék 69 tanácsosa között csak 7 erdélyi román van, holott annak idején a budapesti Magyar Kúriánál is ugyanennyien voltak erdélyi románok(!). Az Erdélyben működő 72 táblabíró közül csak 22 erdélyi. A törvényszéknél 197 regátbeli bírónak van, ellenben csak 87 erdélyi román és 43 kisebbségi. A járásbírák közt is 138 a regátú, 59 az erdélyi román és 58 a kisebbségi. A vámhivataloknál egyetlenegy erdélyi ember sincsen. Számos megyében mindössze 3 erdélyi tanító jutott kinevezéshez, viszont Arad megyét 47 regátbeli tanítóval árasztották el. A földművelésügyi minisztériumban volt 3 erdélyi portás, de már ezeket is kirúgták állásukból...”.

Az erdélyi román politikusok egy másik jelentős személyisége Stefan POP-CICIO (1865–?), akinek aradi lakásán alakult meg a román nemzeti tanács, amikor 1918-ban a forradalom összeomlott, s akinek elvitathatatlan érdemei vannak a román irredentizmus ébren tartásában – a Nemzeti Parasztpárt Alsó-Fehér megyei tagozatának gyulafehérvári ülésén felháborodva tette szövé: „Lehetetlen állapot, hogy Romániában olyanok kormányozzanak, akik azt hangoztatják, hogy a parasztok bűdösek, s hogy Bukarest egyetlen utcája többet ér, mint egész Erdély!” (L. Brassói Lapok, 1931. nov. 4.)

Ekkor már Groza is túl van második miniszteri korszakán, törekvéseiben kudarcot szenvedve – egy időre önkéntes politikai száműzetésbe vonult vissza. Amikor 1931-ben egy magyar újságírónak sikerül megszólaltatnia – elszólásaiból sejtetni engedi, hogy az ország kudarcai láttán milyen irányba fog majd orientálódni az ortodox pap fia, a jól kereső ügyvéd, aki számos gyár részvényese... „A polgári társadalom a dekadencia útján halad előre...” – mutatja naplószerű feljegyzését az előző esztendőről. S a jövő? A jövő Petru Groza szemével? „Új világ jön, új emberek. Az új jelszó, amely »polgártárs« helyét elfoglalja így hangzik: Elvtárs!” S mindezt 1931 elején látta így! Mikor látta az újságíró kétkedő tekintetét, hozzátette: „Tudom, a történelemnek nem lehet útjába állani. De a dolgok késleltetéséről, vagy a zökkenés csökkentéséről szó lehet”. Igen, majdnem másfél évtized kell, míg Groza jóslata bekövetkezik, de ő már ott van, elkötelezetten a baloldalon, s hogy az új irányba meddig képes elmenni – szintén sejteni lehet abból, ahogy a polgári társadalom megroskadt parlamentarizmusáról beszélt. „Ha nem is vagyok híve általában a diktátorok elveinek, de bizonyos formában igen... el tudom képzelni... sőt... Kíváncsiom tehát Romániának, hogy mi jöjjünk, és alkotmányos úton jöjjünk, de félek, hogy

másképpen lesz. Másképpen jö-vünk.” (Brassói Lapok, 1931. febr. 16.) Ma már tudjuk: valóban másképpen jöttek...

A sokszor megidézett Vaida-Voevod „látletei” sem sokban különböztek a Grozáétól, csak hogy ő ellenkező irányba keresett menekülést, és rövidesen a hírhedt Vasgárda karjaiba vetette magát... Ha fellapozzuk a Curentul című bukaresti lap 1939. január 25-i számát, ebben így nyilatkozott Vaida-Voevod: „Erdély és a Bánát a regátbeli románok szemében még mindig holmi politikai protekcionizmushoz számít kedvező területnek. A regátbeli román nagy nemzeti feladatát véli teljesíteni, ha ott telepszik le, és ezt politikailag lépcsőfoknak használja fel. Csak hogy azok az ún. buta erdélyi románok nem tudják megérteni, miért hangoztatják feléjük Bukarestből nap mint nap: »Most jól megy sorotok, csodálatosan jól!« Igen, az erdélyi románok maguk szeretnék mondani, hogy most »jobban« megy a soruk. A baj talán onnan van, hogy Erdély tárgyilagos történetét máig sem írták meg. (...)”

Tessék végre Bukarestben is tudomásul venni, hogy az erdélyi románok sohasem voltak rabszolgák”.

Több mint ötven év telt el e szavak leírása óta, s utána vagyunk az azt követő évtizedek tanulságainak is. De vajon amikor új illúziók kergetése folyik – lehet-e tanulni a tegnapi és a tegnapi tapasztalataiból?

DÉSI ZOLTÁN

Vasút szabta határok

Nagyon keveset tudunk arról, hogy annak idején milyen elvek szerint rajzolták át Európa és benne a Kárpát-medence térképét. A Párizs környéki békeszerződések a népek önrendelkezési jogát hangoztatva, nemzetiségi területek szerint igyekeztek Közép-Európában államokat alkotni. Ez a törekvés azonban a Kárpát-medencében volt a legkevésbé kivitelezhető, mert a nyelvhatárok nem a politikailag, gazdaságilag összetartozó területek határain alakultak ki, hanem éppen kettészelik a kisebb és nagyobb életegységeket. A kérdés tehát az, hogy miért ott húzták meg a trianoni határokat, ahol vannak?

A mai államhatárok hosszának mintegy 40%-a nagyjából egybeesik a magyar nyelvhatárral. Ez a magyar-osztrák és a magyar-horvát határ. Utóbbinál lényegében a Dráva folyó. De a határ 60%-ánál a magyar nyelvterület túlterjed az országhatáron. 1919-ben adva volt egyrészt a történelmi Magyarország háborúban épen maradt vasúthálózata, másrészt a szomszéd utódállamoknak ígért, azok által igényelt területek. Ezt a két alapadottságot kellett a békekonferenciának egymáshoz igazítania. Az eredmény: a Trianonban megállapított határok mintegy 43%-ánál, közel 1000 km hosszúságban a határmegállapítás tényezője, szó szerint öntőmintája a szomszédaink részére nélkülözhetetlennek mondott vasúthálózat volt. Erről mindenki meggyőződhet, amint egy térképen végigköveti Magyarország határát. Miért voltak nélkülözhetetlenek ezek a vasútvonalak? Nézzük sorra:

Az Alföld keleti peremén húzódik az ún. vásárvonal, ahol a hegyvidék és a síkság termékei kicserélődtek, és ahol a történelem során forgalmas, nagy lélekszámú vásárhelyek keletkeztek. Ezeket a településeket utak, majd vasutak kötötték össze egymással. Ezt az észak-déli irányú, Erdélyt nyugatról megkerülő vasútvonalat kellett Romániának juttatni, hogy biztosítsa az erdélyi kelet-nyugati irányú vasutak összeköttetését, és hogy vasúti kapcsolatot teremtsen Románia és Csehszlovákia között a Magyarországot megkerülő kisantantvasútrendszer részeként.

Igen tanulságos példa az 1918–21

évi jugoszláv–magyar katonai demarkációs vonal. Ez a Barcs–Pécs–Baja–Szabadka–Szeged vasútvonallal párhuzamosan, azoktól pár km-re északra húzódott, amely akkor egyedül biztosította a kisantant vasúti kapcsolatát. A legfontosabb objektuma ennek a vasútvonálnak a szegedi Tisza-híd volt, mert akkor Szegedtől délre nem volt még egy vasúti híd a Tiszán. Ettől a demarkációs vonaltól délre eső terület közel három évig szerb megszállás alatt volt. Szegedet azonban nem csatolhatták el, tehát egy új Tisza-hídat kellett építeni, hogy biztosítsák a jugoszláv–román vasúti összeköttetést. Ez a híd Zentánál 1921-re megépült, és a szerbek elhagyták a megszállt területeket.

Szlovákia és Kárpátalja völgyei jórészt észak-déli irányúak. Az egyetlen kelet-nyugat irányú, jó összeköttetést a Hernád és a Vág völgye biztosítja, de ezek északon vannak. A szlovák nyelvterület középső és keleti részén, illetve a rutén nyelvterületen nem voltak kelet-nyugati irányú vasútvonalak. Ami volt, az délebbre, magyar nyelvterületen feküdt. A szlovák–magyar államhatárnál ismét a meglévő vasúthálózatot vették mintegy "öntőformának". A legáthitottabb állomása ennek a vasútvonálnak Sátoraljaújhely volt, ahol a sínpálya néhány méterre halad a magyar határtól. Ez példája és bizonyítéka annak, hogy a magyar határt még a legnélkülözhetetlenebb vasútvonalakhoz is egészen közel lehetett volna vinni, azok funkciója a szlovák fél részére mégis biztosított maradt volna.

Szatmárnémeti

A Kisalföldön a Pozsony–Galánta–Léva vasútvonal biztosítja Nyugat-Szlovákia észak–déli völgyeinek összeköttetését. Ez a vonal szerepelt az első csehszlovák katonai demarkációs vonalként (1918. december 8.), és ez volt 1938-ban a második csehszlovák területi ajánlat határa. Akkor miért volt szükség az ettől a vonaltól délre fekvő csaknem színmagyar népeségű terület elcsatolására? Mert a szlovák–magyar határ nyugati szakaszát már nem a vasútvonalak határozták meg, hanem itt le "kellett" menni a Dunáig (és az Ipolyig), mert ez "természetes" határ, és így lehetett Szlovákia "gazdasági–földrajzi egység".

Az osztrák utódállam a békekonferencián igényt jelentett be a történelmi Magyarország nyugati, túlnyomórészt németlakta területére. A meghúzott határ végig a magyar–német nyelvhatár közelében halad. De hiába volt korrekt a határmegvonás, a magyar közvéleményben óriási traumát okozott, hogy a fegyverbarát, akinek a háborújában 600 000 magyar katoná pusztult el, darabot követel az ország testéből. Felkelés tört ki a kikiáltott Lajtabánságban. A válságot végül diplomáciai úton sikerült megoldani: a trianoni határ megállapítása során az egyetlen alkalommal megtartott népszavazás az elcsatolásra szánt Sopron városát Magyarországnak ítélte (1921).

Trianon vasútvonalai megcáfolatlan történelmi tények.

(Térképünk a hátsó borítón található.)

LAZÁNYI JÁNOS LÁSZLÓ

Mértéktartás (II.)

Ha fellapozzuk a nyugat-európai vagy az amerikai folyóiratokat, meggyőződhetünk arról, mennyire komolyan veszik, hogy helyesen írják a más országokban élő szerzők neveit, a volt szocialista tábor is beleértve.

Az "Etnikai pártok és a szeparatizmus" című fejezetben a szerző azt állítja, hogy Európában nem léteznek etnikai alapon szervezett politikai pártok és szervezetek, továbbá, hogy a Finnországi Svéd Pártnak semmi kapcsolata nincs az ottani svédekkel. Valószínű, hogy a Svéd Néppártra utal, amit 1906-ban, azaz még a cári uralom idején alapítottak. (L. az Enciclopedia stator lumii, Bucuresti, 1981, 181. old.) Fogadjuk el a cikkben írottakat, de ennek ellenére számos pártot és politikai szervezetet jelölhetünk meg, amelyek etnikai érdekeket képviselnek, jónéhány demokratikus országban. Az adatokat az idézett könyvből vettük. Olaszországban például létezik a Dél-Tiroli Nép Pártja (a német közösségé); Nagy-Britanniában: a Wales-i Nemzeti Párt (1925-ben alakult), a Skót Nemzeti Párt (1928-tól), a Skót Munkás Párt (1976-ban alakult); Spanyolországban: a Katalán Demokratikus Konvergencia (1977), a Baszk Nemzeti Párt, az Andalúz Szocialista Párt, a Henti Batusana Baszk Párt, a Katalóniai Szocialisták, a Katalóniai Egyesült Szocialista Párt; Belgiumban: Keresztény Szocialista Párt (flamand és vallon ággal), a belga Szocialista Párt (flamand és vallon ággal), a Nép Szövetsége – Volksunie – a flamand lakosság pártja (1954), a Frankofónok Demokratikus Szövetsége, a Vallon Egyesülés (1968), a Vallóniai Reformok és Szabadság Pártja (1976); Kanadában: a Québécois Párt (1969); Hollandiában: a Frison (Fríz) Nemzeti Párt. A II. világháború közötti Romániában is léteztek a kisebbségek politikai szervezetei, mint a Magyar Párt (1922–1933), a Magyar Paraszt Párt (1933-tól), a Német Párt (1919–1939), a Sváb Néppárt (1919-ben alakult), a Román Zsidók Szövetsége

stb. Mindezek törvényesen, az Alkotmány alapján működtek, és nem tekintették őket "szeparatistáknak".

Persze felvetődik a kérdés: miért tartották szükségesnek a kisebbségek saját politikai pártjaik és szervezeteik létrehozását? Azért, mert szükség volt rájuk, hogy sajátos érdekeiket képviseljék. Ha Románia demokratikus fejlődésének útján a nemzetiségek problémája is európai szintű megoldást nyer, a Gyulafehérvári Határozat, valamint a Nemzeti Megmentési Front 1990. január 5-i Nyilatkozata szellemében, akkor valószínű, hogy az ilyen politikai alakulatok szerepe csökkenni fog. Másrészt ha egyes pártok, mint például a Szociáldemokrata Párt internacionalista hagyományai alapján (úgy tudom, hogy 1945-ben magyar nyelvű szekciója is volt) foglalkozna a kisebbségek sajátos problémáival is (biztosítaná az anyanyelv használatát a gyűléseken stb.), azt hiszem, sokan csatlakoznának hozzá a hasonló politikai nézeteket valló kisebbségek közül is.

A következőkben a szerző azt állítja, hogy: "Az erős szociáldemokrata pártokkal rendelkező országokban minden úton a kultúrák találkozását, nem különválását keresik. A szeparatizmus a kultúrában, azaz az iskolákban és intézményekben súlyosbítja a különböző etnikumok közötti elhidegülést". Egyetértek a kultúrák találkozásának nemes eszméjével (de az egyenlőség feltételei között), nem is lehetne másképp, főképp egy olyan földrajzi térségben, mint Románia, ahol évszázadok óta különböző kultúrák élnek együtt, gazdagítva egymást (Népballadák: Manole mester, Kőműves Kelemen, népdalok, kölcsönös fordítások stb.). De kérdelem én, miért tekintik "szeparatizmusnak" a kisebbségi iskolák és szakmai, valamint kulturális szervezetek létét, amelyek nemzeti azonosságuk, hagyományaik megóvásának alapvető intézményei? Vajon nem logikus és természetes, hogy ezekben az iskolákban, egyesületek-

ben, színtársulatokban, kórusokban, táncsoportokban stb. a tevékenység az adott kisebbség nyelvén bontakozzon ki, egyenlő feltételeket biztosítva az adott etnikum kultúrájának fejlődéséhez? Eme szervezetek, egyesületek tevékenységéről, amelyek többek között különböző tárgyú előadások megtartását, sajátos kulturális-művészeti tevékenységeket, hagyományörző foglalatosságokat, információcserét, az anyaországban tett látogatásokat foglal magába, senki nem állíthatja, hogy ezek "privilegiumok" lennének, mivel megtalálhatók a többségi nemzetnél is. Vajon a múlt században hogyan tudott volna egyetlen egyesület keretében működni az ASTRA, az EMKE és a Verein für siebenbürgische Landeskunde? Ezekben az esetekben beszélt-e valaki valaha a kultúrák "elkülönüléséről"? Vagy pedig a világon a legtermészetesebb volt, hogy mindenki a saját nyelvén működjön, és párhuzamosan kölcsönös kapcsolatokat is fenntartsan.

Az "iskolai szeparatizmus" sokat emlegetett tézisével kapcsolatban érdekes figyelni a "besszarábiai román testvérek" szempontjaira. Íme mit nyilatkozott Ion Turcanu úr, a Moldva Köztársaság Országgyűlésének titkára, éppen a "Tribuna" hasábjain (1990, 43. szám) Sztálin széttrancsírozta Moldovánkat cím alatt: "Még súlyosan érintenek bennünket a sztálinizmus fertőző következményei, főképpen a kultúra, az oktatás területén... még van egy súlyos terhünk: a vegyes iskolák. Ezek az elnemzetlenítés, a lélek elidegeníté-

sének melegágyai". Ez a Pruton túli románok véleménye, akik félévszázadon át kegyetlen elnemzetlenítési folyamatnak voltak kitéve.

Vajon Romániában a kisebbségekkel szemben a kommunista diktatúra másképpen nyilvánult meg, mint a Szovjetunióban? Gondolom éppen azért a besszarábiai "testvérek" nem akarnak ugyanabba a hibába esni saját kisebbségeikkel szemben. A függetlenség kivívása után elfogadott, a román nyelvre vonatkozó törvény 18. szakasza kimondja: "Moldva Köztársaság szavatolja az óvodai, általános iskolai, középfokú szakmai-technikai és felsőfokú képzést moldovai (román. A szerk.) és orosz nyelven, és feltételeket biztosít a más nemzetiségű polgároknak (gagauzoknak, ukránoknak, bolgároknak, zsidóknak stb.), hogy nevelésük és képzésük anyanyelvükön valósuljon meg". A 19. szakasz: "Az óvodákat és általános iskolákat az egynyelvűség alapján szervezik. A gyűléseken, találkozókön, az audiovizuális tájékoztatókon a tevékenység az oktatás nyelvén bontakozik ki. Kétnyelvű óvodákat, általános iskolákat azokban a helységeken szerveznek, ahol a gyermekek és tanulók létszáma nem teszi lehetővé egynyelvű iskolai intézmények létrehozását. Ezekben az intézményekben a gyűlések, összejövetelek, az audio-vizuális tájékoztatók az oktatási nyelveken egyenlő arányban történjen, a titkárságon az állam nyelvét használják". (Romániai Magyar Szó, 1991. szeptember 5., 4. old.) Íme a nemzeti kérdés európai

megoldásának egyik példája a Moldova Köztársaságban a "szeparatizmusra" való utalások nélkül.

Az európai biztonsági és együttműködési folyamat dokumentumai törvényes alapot teremtenek a kisebbségek saját iskoláinak és intézményeinek létezéséhez. Így például a kisebbségi szakértők összejöveteleinek záródokumentumában (Genf, 1991. július) többek között kimondják: "A nemzeti kisebbségeknek joguk van saját kulturális, oktatási, vallási intézményeik létrehozásához, az állam pedig nem akadályozza ezek létrehozását". Ugyanezt irányozza elő a Koppenhágai Találkozó Záródokumentuma is a 32/2. pontban. Az UNESCO 1960-ban tartott közgyűlésén elfogadott "Konvenció a diszkrimináció ellen az oktatásban", amelyet országunk az 1964. évi 149. számú Dekrétummal ratifikált, előírja: "Abban az esetben, ha az államok elfogadják, a jelen Konvenció egyes szakasza értelmében a következő esetek nem tekinthetők diszkriminációnak: B.) A különálló intézményrendszerek létrehozása vallási vagy nyelvi okokból, amelyekben olyan oktatás folyik, ami megfelel a tanulók szülei vagy gyámjai választásának".

A kisebbségek ragaszkodásának külön iskoláikhoz van még egy másik aspektusa. A volt kommunista rendszer kisebbségellenes diszkriminációs politikája fokozatosan a kisebbségi osztályok és szekciók számának csökkentéséhez vezetett. Különösen az 1973. évi 703-as törvényerejű rendelet és az 1974. évi 26. számú törvény elfogadása után, amikor sok nagy múltú iskola egyes iskolává vált, román osztályok és szekciók létesítése miatt.

A kisebbségi osztályok számának csökkenésével számos tanuló arra kényszerült, hogy román osztályokban folytassa tanulmányait. Például a kolozsváriak tudják, hogy az 50-es években városukban 5 vagy 6 magyar líceum létezett, de akkor még senki nem beszélt "szeparatizmusról". A román és a magyar líceumok között korrekt, kollégális kapcsolatok léteztek, lojális verseny alakult ki közöttük, hogy minél jobb eredményeket érjenek el (matematikai, fizikai vagy más tantárgy-olimpiáson), a sportban és a kulturális kapcsolatokban is (előadások, tánc, szórakoztató estek stb.). Mindenki tiszteltetben tartotta a másik sajátosságait. De a 80-as években a kommunista rendszer nyílt támadást in-

dított a kisebbségi iskolahálózat megszüntetéséért, a teljes homogenizálásért. Így például 1984-1985-ben "felső" utasításra megszüntették a még létező utolsó kisebbségi líceumot. Ezekben román osztályokat létesítettek, román igazgatókat neveztek ki, eltüntették a kisebbségek nyelvén írt feliratokat, eltávolították az érettségi csoportképeket, a kisebbségi kultúra jeles képviselőinek arcképeit; 1987-ben megtiltották a kisebbségi nyelvek használatát az iskolai ünnepségeken és a felsőoktatásba való felvételi vizsgákon. Vajon a többségi pályatársak közül hányan ismerték ezeket az önkényes lépéseket, és hányan tiltakoztak ellenük? Eme diszkriminációs intézkedések emléke miatt nem kívánunk a kisebbségek vegyes iskolákat. A kolozsvári magyar lakosság számára sokatmondó a volt a református líceum sorsa, amely először "Ady Endre" középiskola lett, majd "Ady-Sincal", hogy aztán fokozatosan eltűnjének az utolsó magyar nyelvű osztályok is, és jelenleg "Gheorghe Sincal" líceum.

A következőkben a szerző azt állítja (újból általánosítva), hogy "A magyarok tudatosan elszakadnak országunk életétől, mintha gondolatban Budapesten élnének. A magyarok minden beszélgetésben megsértik, megbeszlik a románokat... Semmilyen formában említés sem történik Bukarestről vagy az ország más részeiről". Úgy vélem, hogy ebben az esetben is olyan dolgokról van szó, amelyek nem felelnek meg a valóságnak. Megpróbálják azt a gondolatot terjeszteni, hogy a kisebbségek normális kapcsolatainak fejlesztése azokkal az országokkal és nemzetekkel, amelyekhez kultúrájuk, nyelvük, hagyományaik révén tartoznak, a kisebbségeknek az országtól való szellemi elszakadásához vezet. Bár kapcsolattartási jogukat az európai biztonsági és együttműködési folyamat összes dokumentuma szentesíti, így például a bécsi záródokumentum (1989) 31. fejezete "Az emberi kapcsolatokról", a koppenhágai tanácskozás (1990) dokumentumának 32.4. pontja. (...)

Nem természetes az, hogy a kisebbségek figyelemmel kövessék azokat az eseményeket is, amely országokhoz a közös eredet révén kötődnek? Úgy vélem, hogy a szomszéd országok (Jugoszlávia, Magyarország, Ukrajna) román kisebbségei is így járnak el Romániával kapcsolatban. Ugyanakkor képtelen vagyok

megérteni, hogy miért gondolják: a többségi lakosságot "megsebz" az, hogy a kisebbségek a szomszédos országok bizonyos eseményeire reagálnak. Honnan származik ez az állandó utalás a "sebekre", a "megbántásra" stb.? Mikor értik már meg, hogy az azonosság megőrzésére irányuló kisebbségi magatartások a pluralizmus és változatosság feltételei között nem sértik a többség érdekeit, nem irányulnak senki ellen, és hogy kölcsönösen tisztelnünk kell egymást?

A szerzőnek azzal az állításával kapcsolatosan pedig, hogy bár keresztül-kasul bejárta Európát, és sehol nem látott kétnyelvű helységeket, azt mondanám, hogy nem kellett volna Elzászig utaznia, csak nyugati szomszédunkig, Szalontán túl, Békés megyébe, ahol a magyarországi kisebbség él. Ott, a vegyes lakosságú helységek kétnyelvű táblái mellett látni lehet, amint azt mi is megállapíthattuk a román televízió által sugárzott adásból, amikor Gheorghe Stefan tanügyminiszter úr oda látogatott. Láthattuk a községházak, az iskolák kétnyelvű feliratait anélkül, hogy ezek "sértettek" volna valakit. Ugyancsak a televíziós adásokban láthattunk kétnyelvű feliratokat Szlovénia és Ausztria azon övezeteiből, ahol kisebbségek élnek.

Ha belepillantunk az atlaszokba, láthatjuk, hogy Belgium számos helysége két névvel szerepel. Anvers (Antwerpen), Gend (Gent) stb. Még az európai futball-bajnokságokon is a belga csapatokat a helységek kettős nevével jelzik. F. C. Bruges-Brügge.

Ha a szerző valóban bejárta Erópát, láthatott volna kétnyelvű helységfeliratokat Finnországban is. (Ott a törvény előírja, hogy ha valamely helységben a svédek elérik a lakosság 8%-át, vagy minimum 3000 lelket, az összes feliratok, utcatáblák, sőt a postai pecsétek is kétnyelvűek legyenek. Hasonló a helyzet a frízeknél Hollandiában, vagy a spanyolországi Katalóniában, Galíciában és a baszk földön.

A szerző megkérdezi: "Vajon hogy lehet, hogy az ország egyes helységeiben a magyarok megsértik a törvényt, és törvénytelenül magyarul is felírják a helységnevet. Kinek? Az adott helység lakóinak erre nincs szüksége, mert ismerik a helység mindkét elnevezését..."

Én is azt kérdelem, hogy ez miért lenne törvénytelen, amikor a kormány 1990. március 23-i közleménye megállapítja: "Tiszteletben tartva a

román nyelv hivatalos jellegét, a kormány szavatolja a kisebbségi nyelvek akadálytalan használatát azokban az övezetekben, ahol kisebbségek élnek".

Másrészt ha a kisebbségek a többségekkel egyenlő jogokat élveznek, miért ne használhatnák akadálytalanul anyanyelvüket az általuk lakott övezetekben: és végül is kit és miért sértene egyes helységek két- vagy három nyelvű elnevezése, ha mindnyájan toleránsak vagyunk? Azért is lenne szükség egy külön törvényre a kisebbségek jogállamáról, hogy elkerülhessük a tévedéseket és a különféle értelmezéseket. Ilyen kérdések nem oldhatók meg általános alkotmányi előírásokkal. Másrészt az Európai Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartájának tervezete, amelyről már említést tettünk, a III. fejezet 7. pontjában leszögezi: "Ami a közszolgáltatást, az adminisztratív és a jogi hatóságokat illeti, a felek kötelezik magukat, hogy azokon a területeken, ahol ilyen nyelveket használnak, és ahol ésszerűen lehetségesek.) engedélyezzék más elnevezéssel egyetemben a tartományi vagy kisebbségi nyelvű elnevezések használatát..." A szerző kérdésének második felét illetően a kétnyelvű feliratokkal kapcsolatban, gondolom, nem kell bizonyítanunk, hogy nem külföldi turistáknak szólnak, mert azok a hivatalos elnevezések alapján tájékozódnak. E helységek anyanyelven való megnevezése távolról sem "gyermekded gesztus", és nem a "szeparatista tendencia kihangsúlyozása", ahogyan a szerző hiszi, hanem mély értelme van a kisebbségi állampolgár számára: elősegíti azonosságtudatának ápolását, és emlékezteti őt, hogy nem másodrendű állampolgár, hanem másokkal egyenlő jogai vannak (...)

Ami a szerző véleményét illeti, jelesül, hogy a magyarok összehasonlítják a besszarábiai helyzetet saját romániai sorsukkal, szerintem nem "szeparatista tendenciákat" jelent. Két helyzetet kell kiemelni: az első szakaszban, míg Moldva Köztársaság kivívta függetlenségét, azaz amíg az ottani románok egy gigantikus birodalom kisebbsége voltak, a romániai magyarok együttérzéssel követték ezek harcát az elnemzetlenítés ellen. A második szakaszban, azaz a függetlenség kivívása után a magyarok az ottani kisebbségeknek biztosított jogokkal hasonlítják össze azokat, amelyeket ők Romániában "kivívtak".

A "Nemzeti kisebbségek Európában" c. utolsó fejezetben a szerző azt állítja, hogy a nyugat-európai országokban a nemzeti kérdés megoldottnak tekinthető: a kisebbségek "egynyelvű közösségbe integrálódtak". Úgy vélem, nem beszélhetünk általánosságban ilyen egynyelvű közegekről, amikor például Belgium keleti részén a német nyelv hivatalos nyelv; Spanyolországban a katalán, a galíciai és a baszk nyelvek regionális nyelvek, amelyeket a spanyollal párhuzamosan használnak; hollandiai Frieslandban a fríz nyelvét használják a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban; Trentino-Alto Adige tartományban a német nyelv státusa minden téren egyenlő az olasszal; Finnországban a svéd kisebbség nyelve az ország második hivatalos nyelve; az osztrák Karintia tartományban a szlovének, horvátok, magyarok, csehek kollektív jogokkal bírnak (...)

Kelet-Európa államaiban viszont – amelyek etnikailag sokkal katégorikusabbak – a kommunista diktatúrák 50–70 éve alatt nem oldották meg ezt a kérdést, és kegyetlen elnemzetlenítő és erőszakos beolvasztási politikát folytattak. Ilyen körülmények között a totalitárius rendszerek bukása után logikusan jelentek meg a kisebbségek követelése a balti államoktól a Balkánig. Szeparatista tendenciák csak a soknemzetiségű államokban (SZU, Jugoszlávia, Cseh és Szlovák föderáció) jelentkeznek. A többi országban a nemzeti kisebbségek a teljes jogegyenlőséget, nemzeti azonosságuk megőrzésének

szavatolását, anyanyelvük minden területén való korlátlan használatát, megfelelő iskolahálózat kiépítését stb. követelik...

Ausztriában, ahol a kisebbségek 1–2%-ot tesznek ki, a kisebbségek Chartája biztosítja az anyanyelv szabad használatát írásban és szóban, saját nyelvű feliratokat azokban a helységeken, ahol élnek, rádió- és televízió programokat az adott kisebbségek nyelvén stb. A Charta azt is pontosítja, hogy a kisebbségi népességhez tartozók egyéni jogainak védelme nem elégséges etnikai létük fenntartásához és azonosságuk megőrzéséhez. Úgy gondolom, hogy a mostani kelet-európai vívódások feltételei között különösen sokatmondó a cikk következő része: "Lehetséges, hogy a jövőben a kisebbségi csoportok nem fognak jelentős szerepet játszani; ha megvalósul minden fél számára a tolerancia, akkor valós lehetőséget kap mindenki a saját fejlődéséhez, hogy az energiák ne nacionalista harcra összpontosuljanak, hanem számos dologra használják fel őket".

...

Végezetül néhány következtetést szeretnék pontosítani: az említett cikkben G. H. Saramet mémök úr egy szociáldemokrata álláspontot fejez ki a nemzeti és kisebbségi kérdésben. Azon a véleményen van, hogy az európai országokban jelenleg az a tendencia hat, miszerint eltűnjék bármilyen utalás a "kisebbségi" szóra; az állampolgárokkal úgy bánnak,

hogy nem emelik ki a nemzetiséget; hogy a nyugat-európai kisebbségek egynyelvű közösségekbe integrálódtak; a szakmát egy egységes államban egyetlen nyelven kell tanulni; a kulturális szeparatizmus (iskolák, intézmények) ellen lép fel... Másrészt azt állítja, hogy az összes európai kultúra, a népesség nagyságától függetlenül, egyenlő, és hogy a szociáldemokraták a kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási azonosságának védelméért és érvényesítéséért küdenek, és hogy a Román Szociáldemokrata Párt nem hagyhatja figyelmen kívül a kisebbségi kultúrákat. Úgy vélem, hogy eme vélemények között ellentmondás húzódik.

A szerző a nemzeti kisebbségek problémájának csak egyes aspektusait elemzi (az etnikai identitás megőrzését, a kultúra, az oktatás, a politikai szervezetek problémáját). Nem részletezi azonban e kérdés más összetevőit, mint amilyenek az alkotmányos, jogi és intézményes feltételek biztosítása a kisebbségi jogok szavatolásában, az anyanyelv akadálytalan használatának biztosítása a kisebbségek által lakott övezetekben, a kisebbségek nyelvén rádió- és tévéadások (például szinte rónaponta láthatjuk a novi sadi rádió román nyelvű adását), más államok polgáraival való kapcsolatok fenntartása, amelyekhez a kisebbségek az azonos nyelv, kultúra stb. révén kötődnek.

Az említett cikkben tárgyaltakat röviden összehasonlítom a Román Szociáldemokrata Párt programjának kisebbségekkel kapcsolatos előirányzataival (Romania libera, 1991. szeptember 24.): a kisebbségek szabad nyelvhasználata szóban és írásban; az anyanyelvű oktatás szabadsága, a könyvek cseréjének szabadsága, beleértve a kisebbségek számára készült könyveket is; megfelelő feltételek biztosítása ahhoz, hogy a kisebbségek hozzájussanak a sajtóhoz, rádióhoz, televízióhoz: az időtényező türelmes figyelembevétele a kisebbségi követelések megoldásában; a kisebbségeknek az államok közötti megértés, nem pedig a megosztottság tényezőjévé kell válniuk; bármilyen szélsőséges vagy sovén megnyilvánulás visszautasítása; meg kell akadályozni azt, hogy a kisebbségi kérdést, "partizán" célokra használják; méltányos politika a kisebbségek felé...!

A cikk jelentős része (mintegy 30%) a hazai magyar kisebbség problémáira vonatkozik, nyelvészeti

és nyelvtani magyarázatokkal is. Bár Romániában mintegy 13 nemzetiség létezik, a cikk csupán egy nemzetiség (a magyar) szempontjából vizsgálja a kérdéseket, mintha nem lennének hasonló problémák a többi etnikum esetében is. (Ezeknek is vannak politikai szervezetei vagy kulturális szövetségesei, sajátos intézményei, az azonos nyelvű és kultúrájú országokkal való kapcsolatokban problémája; a Német Demokrata Fórum a román parlament elé terjesztett egy, a nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvénytervezetet.)

A cikk ugyanakkor számos helytelen, teljesen alaptalan állítást is megfogalmaz; a romániai magyar értelmiség mélységesen sértő állításokkal is találkozunk (a magyar mémökök nem írnak helyesen románul, képtelenek elkészíteni egy technikai dokumentumot, kizsákmányolják román kollégáikat stb.).

Számos megfogalmazás nyíltan magyarellenes: a magyarok nevüket és keresztnévüket a magyar nyelv sajátosságai szerint írják; "a magyar nyelvben kevés szó van", "a magyarok állításai megsebzik a románokat...", "a magyarok lábbal tiporják a törvényt" stb. ..., amelyek egyáltalán nem tekinthetők megfontoltaknak.

Úgy vélem, hogy a kisebbségi kérdés megoldásához sok türelemre, állandó párbeszédre van szükség, amelyek előfeltételei a megfelelő, kölcsönösen elfogadható megoldásoknak.

SZIGETI LÁSZLÓ
(Kolozsvár)

Leigázva és kifosztva

Néhány évvel ezelőtt a História szerkesztősége felkérte a szerzőt, hogy írjon bíráló cikket az alábbi történelmi tanulmányról: Mircea Musat – Florian Tanasescu: Az 1918-ban egyesített román állam együttélő nemzetiségei – Anale de Istorie 1982/5. Ez a román kommunista Párttörténeti Intézet folyóiratában megjelent dolgozat lényegében a nagyromán sovínizmusnak marxista-leninista lakkozással történt legalizálása volt. A megrendelt vitacikk elkészült, a szerkesztőség honorálta, de a közléstől az akkori politikai helyzetre hivatkozva utólag elállott. A szerzőnek sejtelve sem volt, hogy árt a Varsói Szerződésnek és az Ideológiának azzal, hogy rábizonyítja a Musat-Tanasescu szerzőpárra, miszerint tudománytalan álláspontját a tények elhallgatásával, sőt meghamisításával akarja igazolni.

A történelem folyamán csak 1859-ben alakult meg az egységes Román Királyság a Havasalföld és Moldova fejedelemségek egyesülésével. A Magyar Királyság mind Romániával, mind pedig jogelődjével szemben pontosan megállapított határokkal bírt. Ezeket a nemzetközi fórumok soha nem vonták kétségbe. Az első világháború után a románok első ízben jutottak magyar területek birtokába, és a magyar közigazgatás ezen csak akkor szűnt meg működni, amikor azt a nagyszebeni Consiliul Dirigent a román királyi hadsereg fegyvereire támaszkodva eltávolította.

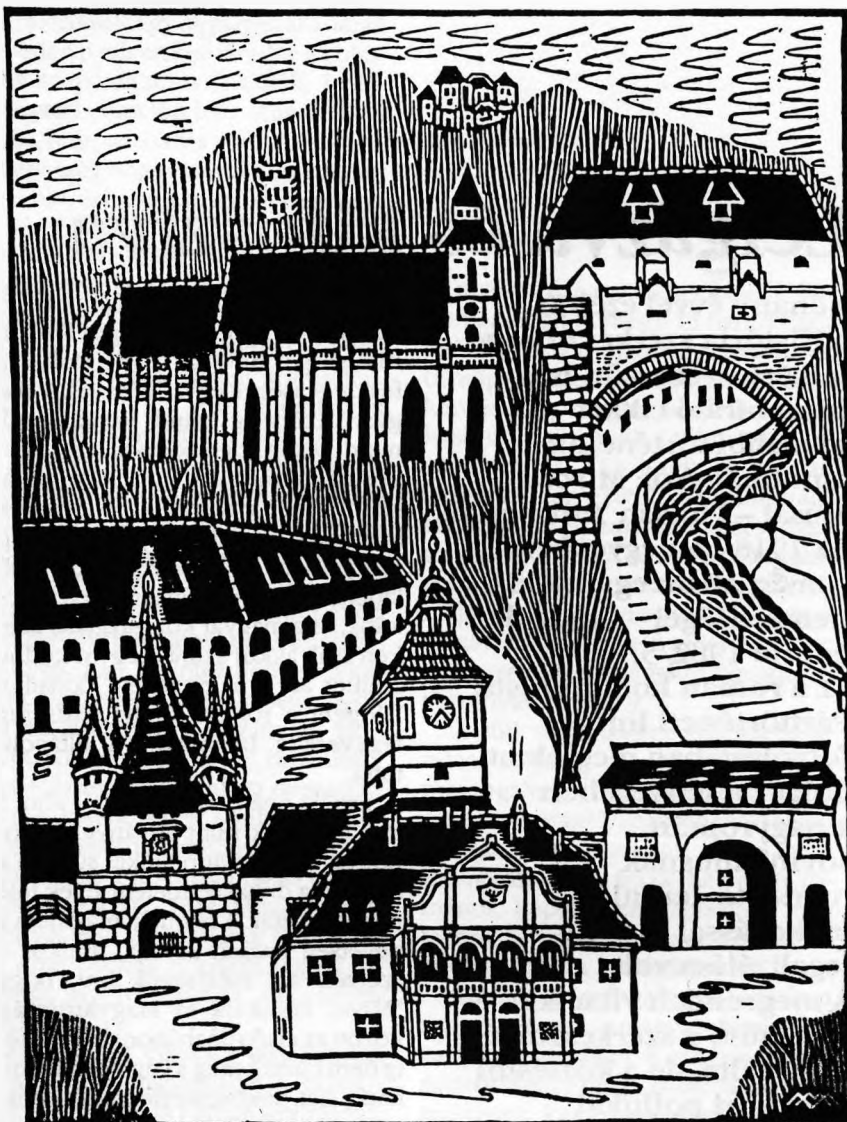
Erdély önállósága idején – ahol a románságnak mint anyanyelvi csoportnak nem volt politikai súlya – a határok a dunai fejedelemségek felé nem változtak. Ezek után majdnem a neveltség határát súrolja, amikor a szerzők azt merészelik írni, hogy "Mivel Románia és Magyarország között az első világháború befejeztéig nem húzták meg a végleges államhatárokat, bekövetkeztek azok a közismert katonai összecsapások, amelyek Budapest és a magyar terület egy részének román csapatok által történő elfoglalását eredményezték". Az új határokat ugyanis Clemenceau, a békekonferencia elnöke 1919. június 13-án közölte mind a magyar tanácskormány, mind pedig a román és csehszlovák kormányokkal. Tény az, hogy a román királyi hadsereg 1919. április 16-án hadüzenet nélkül megkezdte az ellenségeskedést a Magyar Tanácsköztársaság ellen, és ugyancsak a román királyi hadsereg provokálta ki az 1919. július 20-án megindított magyar offenzívát, amelynek részletei ismeretesek¹. A kritikus napon nemcsak hogy megszállva tartotta a Tiszántúli Magyarországnak meghagyott részét, de még csak arra sem volt hajlandó, hogy e terület kiürítése ügyében kapcsolatba lépjen a gödöllői főhadiszállással. Sőt ellenkezőleg: közreműködésre készült a Budapest ellen irányuló koncentrikus antanttámadásban.

A szerzők sem Jászi Oszkárnak a magyarországi román vezetőkkel folytatott aradi tárgyalásaira, sem a gyulafehérvári rezolúcióra nem térnek ki. Márpedig mindkét esetben arról a területről volt szó, amelyet az antanthatalmak az 1916. augusztus 17-én kelt bukaresti egyezményben Romániának ígértek annak fejében, hogy az ő oldalukon lép be az I. világháborúba. Ez a terület nemcsak hogy nagyobb volt annál, amelyet Románia a trianoni békeegyezmény alapján megkapott², de Jászi Oszkár Aradon joggal hivatkozott rá, hogy ott 3 900 000 nem-románnal szemben mindössze 2 900 000 román él, tehát a lakosság 43%-a. Ezen a területen tehát még a wilsoni elvek szerint sem lehet szó a románság kizárólagos önkormányzatáról, hanem csak három nemzet szövetséges autonómiájáról svájci mintára³. Azon a területen, amelyet a békekonferencia Magyarországból Romániának végül is odaítélt, a románajkúak éppen hogy elérték az abszolút többséget (53,8%), de még így is megkísérelték, hogy a magyaroktól közvetlen tárgyalás révén megszerezzék Békéscsabát, ahol pedig román alig volt⁴. A szerzők azt állítják, hogy "egyes források szerint" Magyarországon, illetve azon a területen, amelyet a békekonferencia ezen a néven meghagyott, 16 000 román lakos volt, tehát az összlakosság két ezreléke. Ha ők az 1930. évi népszámlálásra gondolnak, akkor ez nem két ezrelék, hanem ennél is kevesebb. Kinek a becslése alapján feltételezzük, hogy a románok száma megkö-

zelítette a hatvanezret? Ha fellapozták volna a Magyar Statisztikai Évkönyvben az 1920. évi népszámlálás adatait, kiderítették volna, hogy a trianoni békeszerződés évében Magyarországon 23 760 lakos vallotta magát román anyanyelvűnek (0,3%), és 88 828 vallotta, hogy románul tud. (Márpedig az Erdélyből és Kelet-Magyarországról elszármazott vagy elmenekült magyarok és németek közül sokan tudtak román nyelven beszélni.)

Külön meg kell kérdőjelezni a szerzők azon megállapítását, hogy "a katonai ellenségeskedést követően létrehozott magyarországi (román) katonai adminisztráció nem volt megtorló és rabló jellegű...". A valóság ellenben az volt, hogy a román királyi hadsereg igénybe vett, illetve nyolc hónap alatt saját céljaira elhurcolt:

852 844 métermázsa búzát és rozsot, azaz az 1919. évi termés egyharmadát, 843 670 métermázsa árpát, zabot és kukoricát, 68 311 métermázsa gyümölcsöt, 7373 métermázsa hüvelyes veteményt, 1 844 860 métermázsa száraz takar-

Brassó

Munkások száma:

	1913	1924
Weiss Manfréd, Csepel	4008	1160
Díósgyőri Vasmű	8700	4800
MÁV Gépgyár	5972	4307
Ganz és Társa Danubius	3562	1799
Wolfner Bőrgyár	1971	570

mányt, 135 983 métermázsa zöld takarmányt, 291 237 métermázsa szalmát, 1357 métermázsa korpát, 36 167 métermázsa egyéb mezőgazdasági terméket, 132 961 hektoliter bort, 4060 hektoliter egyéb italt.

A román királyi hadsereg igénybe vett másfélmillió napos fuvart, elhurcolt 11 332 mezőgazdasági gépet, 328 teherautót, 11 205 szekeret, valamint számos vasúti kocsit és gőzmozdonyt. A Magyarországról elhurcolt dohány az 1919. évi termés háromnegyede volt, úgyhogy a dohánygyárak egy évig munka nélkül álltak. A román hadsereg teljesen leszerelte a győri ágyúgyárat, amikor is elhurcolt 344 motort, 1930 gépet, 20 000 izzólámpát, egy komplett laboratóriumot, 200 tonna nyersanyagot (nikkel, réz), 86 vagon vas- és acélrudat, rengeteg szerszámot stb. A románok féktelen zsákmányolása

miatt a gyárak felszerelés híján 1924 decemberében csak egy töredékét tudták foglalkoztatni 1913-ban alkalmazott munkásaiknak.

És ezek csak egy kiadványból vett adatok⁵, a kép még plasztikusabb volna, ha Bendholtz amerikai tábornok "An undiplomatic Diary" c. memoárjaiból is idéznénk. Nem imputálók a szerzőknek olyan tudatlanságot, hogy Bandholtzt és Mardarescu tábornok vele polemizáló röpiratát ne ismernék, de nyilvánvalóan kényelmesebb nem venni tudomást olyan forrásmunkáról, amelynek a megállapításait cáfolni nem lehet.

Ugyancsak hivatkozniok kellene olyan forrásmunkára, amely az erdélyi román lakosságnak magyar fegyveres alakulatok által történt megszárlásait ismerteti, vagy legalábbis felemlíteni konkrét eseteket. Ezek közül a legnagyobb visszhangja a jósikafalvi eseménynek volt, amikor is magyarokból álló fegyveres különítmény az Urmánczy-uradalomban fosztogató román parasztokat lőtt agyon. De hát akkor meg kellett volna említeniök, hogy román parasztok megtámadták a román birtokosokat is, akik nem is késtek ellenük fegyveres védelmet kérni. Köztük volt a gyulafehérvári népgyűlés korelnöke, a Nagyilondán lakó ilyefalvi Pap György (Gheorghe Pop de Basesi) is. Hol van itt az osztályszempont? Az éremnek másik oldala is van. A román királyi hadsereg által elkövetett gyilkosságok száma 647, nagyrészt Jász-Nagykun-Szolnok megyében: 200 kivégzés, Hódmezővásárhelyen 66 (ezek közül 56-ot géppuskával öltek meg), Mesterszálláson 32, Kunhegyesen 14, Fegyvermeken 11, Gebe községben 28 kivégzés⁶. Az áldozatok pedig polgári személyek és hadifoglyok. (A magyar fehérterroristák által elkövetett önkényes kivégzések száma ötszázat tett ki.)

A forradalom (értsd proletárdiktatúra) által felszámolt "állampolgári és szabadságjogokat" nem Holban román tábornok vezette be újból, mint a szerzők állítják. A szerzők nyilvánvalóan a Tanácsköztársaságnak a tökéletes oszlatyát sújtó rendeleteire gondolnak, ezeket azonban nem egy román tábornok helyezte hatályon kívül, hanem a Peidl-kormány. Constantin Kiritescu, akire a szerzők hivatkoznak, nem tanúja, nem történetírója az akkori eseményeknek. Egyébként hivatkozott könyvének rövidített francia nyelvű mutációja (La Roumanie pendant la guerre mondiale) a má-

sodik világháború után azért jelenhetett meg újból Nyugaton, mert a Román Királyság magyar- (és orosz-) ellenes katonapolitikájának igazolására jól megfelelt. Csodálatosképpen nemcsak a román királyi emigrációnak, hanem a szerzőknek is. Ha a román pártapparátus lehetővé tette, hogy a cikkük megjelenjen, nyilvánvalóan azért cselekedett így, hogy vitát kezdeményezzen. (A királyi Románia számára az első világháború 1919 augusztusában ért véget.) A Kiritescu való hivatkozásukat legyen szabad Breit József altábornagy véleményével felülbélyegeznem. Ő is elismeri, hogy a román királyi hadsereg – a szákmányolásoktól függetlenül – fegyelmezett hadsereg benyomását keltette, egységei és egyénei korrektül, békésen és csendesen viselkedtek. Magánosok vagyona nem szenvedett túl nagy kárt, de egyszerű román katonák nagy érdeklődést tanúsítottak órák és ékszer iránt. Azonban ezek eltulajdonításával kapcsolatos kihágások és erőszakosságok nem léptek túl azt a határt, amely minden katonai megszállással feltétlenül járn szokott... De azt is hozzáteszi, hogy a "román csapatok állítólagos biztonságunkat és védelmünket célzó itt-tartózkodása és az alatt tisztán csak saját érdekeit szem előtt tartó munkája kelleténél hosszabb ideig tartott". Ezért minden "igaz magyar lélek" örült, mikor elvonultak⁸.

FOGARASSY LÁSZLÓ
(Pozsony)

1 Hajdú Tibor és Liptai Ervin könyvein kívül Fogarassy L. "A magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása" (Történelmi Szemle, 1981.1.20–30.). A vitacikk megírása után 1988-ban kibővítve, könyv alakban megjelent az Akadémiai Kiadónál.

2 Sztáray Zoltán: A bukaresti titkos szerződés. Hogyan adták el Erdélyt az antant hatalmak? Klny. az "Új látóhatár" 1980/1. számából, lásd a térképet a 15. oldalon. Téves a bukaresti szerződéshez csatolt katonai egyezmény aláírójának a névsora, valószínűleg annak a vétkéből, aki a szöveget a "Le Temps" részére kimásolta. (Katonai attasék és Bratianu írták alá.)

3 Mikes Imre: Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig (Brassó, 1931) I. 163.

4 Pilch Jenő: Horthy Miklós (Bp., 1929) 238.

5 Rumänien und der Bolschevismus in Ungarn. (Von, Budapest, 1943.) 45–49.

6 Ugyanott, 51. o. Lásd még a monori tömegkivégzéssel foglalkozó részletet a Történelmi Szemleben megjelent tanulmányomban.

7 Hadtörténelmi Intézet Levéltára, Bp., Honvédelmi Minisztérium iratai 17 177/1920. nov. 15. sz.

8 HIL kéziratára: Breit József altb.: Az 1918–1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története, VI. kötet 47–49.

Pályázati felhívás!

Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány és az Erdélyi Magyarság szerkesztősége pályázatot hirdet olyan tanulmány, riportsorozat, vagy más írott műfajban alkotott munka megírására, mely a D. O. (Domiciliu Obligatoriu: kötelező lakhely, kitelepítés) jelenséget dolgozza fel.

A kitelepítéseket az 1949. március 2-i 83. számú törvényerejű rendelet alapján eszközölték Romániában. Az "internálásokat" 1962. július 23-án, az E/16 469. számú BM rendelet oldotta fel. Az elhurcoltakat néhány erdélyi központban, többségüket a Baragan pusztáin kényszerítették élni.

A pályázat célja a túlélők emlékezéseinek összegyűjtése.

A szerzőket tudományos alaposágra, az adatok hitelességének szem előtt tartására, forrásértékű dolgozatok megírására kérjük.

A pályaműveket 1993. augusztus 1-jéig várjuk az Erdélyi Magyarság szerkesztősége címére, maximum 80 oldalas terjedelemben, két gépelt példányban. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat!

A pályaműveket a lap főszerkesztőjének felkérésére neves szerzőinkből választott bizottság bírálja el. A legsikeresebb munkák között három díjat osztunk ki: I. díj: 50 000 Ft; II. díj: 30 000 Ft; III. díj: 20 000 Ft. (A díjak száma és összege, támogató érdeklődők adományaiból növekedhet.) A beérkezett, kiemelkedő pályamunkákat könyv alakban kívánjuk összefogni.

SZERKESZTŐSÉG

Léleknyomorítás

Az "aranykorszak" nemesfémét ha nem is teremtett, de fájdalmat, nyomorúságot és embertelenséget annál inkább. Már neki, a "géniusznak" is rögeszméjévé vált az egységes román nemzeti állam megteremtése, s az elhintett mag, úgy látszik, jó talajra talált. Csakhogy ő nem befejezettnek tekintette a homogenizálást, hanem egy folyamattak. Igaz, azt hitte, hogy máról holnapra az emberek sokaságának a bebörtönzésével, deportálásával, vagy kényszerlakhelyre való száműzetésével egy-kettőre képes lesz megoldani. Módszere valóban ropant rafinált volt. Tudta, hogy a "nyáj", miként a biblia írja, szét-széled, elvész, ha nincs pásztora. Így hát a papokra uszította kopóit. Az alábbiakban egy református papi család kálváriáját, a lelkész letartóztatását, bebörtönzését, családja többszöri kényszerlakhelyre való deportálását próbálom kimenteni a feledés homályából, hogy vádként és bizonyítékként, de egyben intő példaként is megmaradjon az utókor-nak.

Magyarkec lelképásztorát 1958 májusának a végén tartóztatták le és deportálták. Hat és fél évet ült. Arra számítottak, hogy 7 saját gyermek – amelyek közül a legnagyobbik 11 éves, a legkisebbik pedig csecsemő volt – és a kórházból örökbe fogadott nyolcadik gyermek eltartásának gondolja a feleség idegzetét felőrlik, egészségét aláássák, és büszkeségét megtörik. Kilenc hónapig vártak erre, folyton lesték és lesették azzal a beszervezett lelkésszel is, akit a csa-

ládra telepítettek, éppen a parókiára, aki Isten tudja milyen indíttatással és milyen lelkiismerettel folyton küldte a jelentéseket róluk. VISKY JÚLIA lelki emelkedettsége azonban akkorára már életformává vált. Tudta, hogy nem szabad megállni, "az úton tovább kell menni", hogy a megállás az maga a halál. Tovább végezte a "cura pastoralis" munkát, a lélekápolást és gondozást. A jó példának száma van. Hősies kitartásának híre ment a környéken is, jöttek hozzá az elesettek, a reményt vesztett emberek megfürödni lelki nagyságában, erőt méríteni példás életfelfogásából.

Úgy látszik, a hatalom meggyőződött arról, hogy az isteni akaraterővel megáldott asszony, a nyolc gyermek fölél védőkart nyújtó anya megtörésére gyenge. Taktikát változtatott hát. Egy nap megjelent a ház előtt egy teherautó. Öt perc se telt bele, és gyermekeiktől felpakolták arra, s máris röptették az ismeretlenség felé. Teherautó – lepakolás – vonat – felpakolás –, aztán újra teherautó, és újra fel, és végre lepakolás "Nyomorúságfalván", a Baragan egyik számukra kijelölt nincstelen helyiségében. Olyan "putri" jutott nekik, amelynek még fedele sem volt. A református papné fedetlen kunyhóját azonban hamarosan befedték náddal az ide deportált római katolikus papok. Közülük az idő távolából már csak Dukát József és egy Petrescanunak szólított csángó római kat. pap neve maradt meg az emlékezetében, akik börtönbüntetésük letöltése után, mint deportáltak kellett, itt tartózkodjanak. Ökumene ez, vagy egyszerűen nemzetiségi sors, ki tudja ma már, melyik itt az ok és okozat?

Nyolc éhes gyermeki száj és korgó gyomor követelte a jussát naponta többször is. Honnan, miből? Hogy a természet ajándéka, a csalán- és a lóhereleves vagy főzelék, hányszor csillapította éhségüket, nem tudni. A gyermekek szervezetén a rachitis (angolkór) jelei mutatkoztak. Néha

valaki megszánta. Este, a sötétség leple alatt csak kopogtak az ablakon, s mikor kinyitották, az ismeretlen jötevő keze egy-két kenyeret nyújtott be. Úgy táplálták a jötevő "hollók" a családot, miként a bibliai történet szerint Illés prófétát.

Hogy a gyermekek hogyan éltek meg a válságos idők? Talán egyszerűen valaki agyrémének, tudathasadásának tartották ezt az intézkedést, a kisebbek talán fel sem tudták fogni, hogy mi is történt velük. Ők csak rótták a távolságot. Naponta 10 km-re mentek iskolába, ahol a tanítónő már rögtön leradírozta őket, s anélkül, hogy ellenőrizte volna szellemi képességeiket, lefitymálva őket mindeniküknek az első osztályba mutatott helyet. Látni tanítónőjük magatartását, a többi gyermekek folyton csúfolták, hajigálták és verték őket. Csak akkor változott kissé a helyzetük, amikor félév után a tanítónő kénytelen volt visszahelyezni az őket megillető osztályokba, mert a román nyelvet is beleértve, minden tantárgyból maguk mögé utasították a többieket.

A hivatalos szervek fülébe is eljutott, úgy látszik, nyugtalanságuk híre, mert egy nap újra autóra rakták, és egyenesen Temesvár külvárosába, a cigányok közé pakolták le, majd hogy tovább fokozzák megtörésüket, egy idő után újra a Baraganra szállították, de ezúttal már jóval bennebb, a Fekete-tenger felé. Az ördögi terv, hogy a háromszori deportálást az anyai szív nem bírja ki, összeomlik, kiszárad a lelke, s akkor talán a gyermekeket árvakként úgy alakíthatják, ahogy és amivé ők akarják – nem sikerült, mert a megpróbáltatásokkal arányosan az anya pszichikai ellenállása is fokozódott. Vajon honnan volt annyi mozgósítható szellemi és fizikai erőtartaléka, amely ennyi csapás után is lehetővé tette a talpon maradás? Egyszerűen talány, hogy hogy volt képes gyermekeinek is juttatni abból az emelkedettség-ből, amely őket, az üldözötteket, a többszörösen meghurcoltakat, a szellemi és fizikai nyomorra ítélteteket oly annyira összekovácsolta, hogy elítélők erkölcsi poshadtsága és szennye érintetlenül hagyta őket. Nem költői, hanem igaz tehát az a meglátás, mely szerint az embert ugyan meg lehet semmisíteni, de lelkét és nyelvét, a pszichikumába beírt és elraktározott magasabbrendű értékeket soha!

VASAS SAMU
(Bánffyhungyad)

Keleti vasfüggöny?

Íme, hát bekövetkezett. Európa keleti felében ismét leengedtek egy vasfüggönyt. Csakhogy most nem egy világrend védelmében, hanem egy magát demokratikusnak tartó ország vívmányainak a megőrzése érdekében.

Ez az ország Románia.

A vívmányok pedig közismertek: rend, béke, nemzetiségi jogok, gazdasági haladás.

A szigorú, határővezeti törvény bevezetését azzal indokolták a hivatalos román szervek, hogy az ország határővezeteinek helységeiben megnövekedett az ember- és árucsempészet. Az új törvény a belföldi határővezetet 20 kilométeres sávban határozta meg, s az ebbe tartozó városok, falvak névtáblája mellé kötelező kiírni: határhelység. A határővezetben kijelölték továbbá azokat a közutakat, amelyeket napnyugtá után sem gyalogosok, sem járművek nem használhatnak. Tilos a határtól 500 méterre fákot ültetni, a meglévőket ki kell vágni, 250 méternél közelebb pedig bármilyen magas növényt ültetni (pl. kukorica). A rendelet szerint kötelező bejelenteni, ha éjjel a határővezetben járművek, munkagépek vagy személyek tartózkodnak.

Már csak az aknazár és a szögesdrót hiányzik. Lehet, erre sem kell sokat várni.

Így légiesednek a határok, így lesz átjárhatóvá a magyar-román határ. A román hatóságok azon a négy árva közüti határátkelőhelyen amúgyis 15–20 óra várakozásra kényszerítik az utazókat, nehogy valakinek még egyszer kedve legyen a köztudottan vendég-, turista- és idegenkedvelő országba jönni. Nyilván erre utal a román sorompó előtti tábla is: Welcome in Roumania!

Székelyudvarhely

Helsinki és a Közös Európa szellemében így, s ilyen rendeletekkel akar Románia Európába integrálódni, s a Balkán határát a magyar-román határra tenni. Pedig az köztudottan a Kárpátok gerince.

A román vasfüggönnyel kapcsolatban egyetlen vigaszunk marad: nem svéd acélból készült. Így hamar rozsdál...

JÓZSA PÉTER

Álmok vagy igények?

A Nagy-Szerbia megvalósításáért folytatott véres agresszió eddig is több tízezer ártatlan ember életébe került, és közel 2 és fél millió embert űzött el hajlékából.

Ilyen előzmények után nem lesz "tétel" feltűnés nélkül szétkergetni, világgá űzni a már eddig is meg-tizedelt, többszörösen megfélemlített, megalázott alig 400 000 fős bácskai magyarságot. Ma minden a magyar kormány erőyes föllépésén múlik. A kommunista rendszer megbuktatásáért oly sok véráldozatot hozó magyar demokrácia nem hagyhatja, hogy fasiszta-posztkommunista módszerekkel részben legyilkolják, részben elűzzék az ősei földjén élő bácskai magyarságot.

Egy határral arrébb, amit Funar polgármester művel Kolozsváron nem más, mint a magyar (erdélyi és hazai) politikai körök tűrképességének a kipuhatolása. Ha Funar módszere eredményes lesz Kolozsváron, és nem vált ki erőyes tiltakozást a magyarság részéről, a magyar kormány részéről, egész Romániában fogják alkalmazni az ottani magyar kisebbség gyors felmorzsolására!

Tehát itt is elérkezett a politikai cselekvés ideje!

Szlovákia harangzúgás közepette nyilvánította ki szuverenitását, közben megfélemlíti arról, hogy az országban élő 600 000 magyart

szintén megilleti az önrendelkezés joga!

Vajon kinek a kötelessége lenne érvényt szerezni a szlovákiai magyar kisebbség önrendelkezési jogának?

A nemzetközi közvélemény nem érti, hogy a szomszédos országok magyar kisebbségei miért nem kívánnak élni a nemzetközi szerződésekben számukra is biztosított önrendelkezési joggal. A jogtalanság jelenlegi állapotának az elfogadása másodrendű állampolgárokra degradálja őket nemcsak a világ közvéleménye előtt, de ami még súlyosabb, a szomszédos népek szemében is.

KOVÁCS ATTILA
(Párizs)

Székely János halálára

Mindössze néhány évtizedet küszködött a tisztaságért ebben a földi világban. Hitte is, meg nem is, hogy sikerrel. Ha arra gondolok, hogy az örökkön folyó időben csak néhány emberöltőt élt magyar népe Európában, épp elég jutott ki Székely János számára is, történetesen 1929 és 1992 között. Más kérdés, hogy mennyit vállalt a költő, esszé- és drámaíró magára ebben az idősíkban. Filozófia szakot végzett Kolozsvárt, de ez nem predesztinálja az embert arra, hogy föl vállálja a mindenséget, gondjaiba vegye akkor és oly korban az emberi életvitel, az irodalom, a jel-

Torda

lem, továbbá barátság, szerelem, hit és meggyőződés tisztaságát. Ő vállalta. Ezért írt annyi vívódó verset, drámát, regényt. A Soó Péter bánata c. regénye éppen olyan szerencsétlen időben (1969) jelent meg, mint szerzője a Földön, 1929-ben. De hát mikor nincs válságos helyzetben az a költő, ki a mindenek jóságáért szegődik napszámba?! Végtelen szerénysége alig engedte még a kritikust is betekinteni – nem műhelyébe! – meglévő munkái tárába is. Lesni kellett, mikor rukkolt elő már Székely János, a drámaíró, hiszen már ismert volt itt, ott, mikkel készült el. A Caligula helytartója (hatalmas sikerrel játszta 1991-ben a szolnoki színház) ott lesz mindig a színpadokon (talán másutt is, kívül a magyar nyelvterületen), mikor már nem a mindennapi betévfalátért kell küszködnie a színművészetnek.

Költőket fedezett fel, utasított el. Aztán fölfedeztük mi, és így magunkban kell eltemetnünk. Nyugodjék tisztuló tudatunkban.

CZ. Z.

Erdély történeti kronológiája

X.

1437

szept. vége Véres összecsapásban a felkelő parasztok ismét győzelmet aratnak a nemesi hadak fölött a Kis-Szamos melletti csatában.

szept. vége – okt. 6. A győztes felkelők képviselői – köztük Budai Nagy Antal, Kolozsvári János mester és Virágosberki Oláh Mihály kapitányok – tárgyalásokat folytatnak a nemesek 22 tagú küldöttségével Apátiban (Doboka vm.). Az okt. 6-án megszülető egyezséget Kusali Jakcs Mihály és Tamási Henrik székely ispánok, valamint Váraskeszi Lépes Lóránd erdélyi alvajda pecsétjükkel hitelesítik. A felek egyúttal követeket küldenek a kolozsmonostori konvent elé, hogy oklevélbe foglalják a megkötött egyezséget.

okt. 10. A kolozsmonostori konvent, mint hiteleshely, oklevélbe foglalja a parasztok és nemesek között Apátiban létrejött egyezséget. Ez az első kolozsmonostori egyezséghez viszonyítva kedvezőtlenebbül rögzíti a parasztok pénz-, termény- és munkaszolgáltatását, valamint súlyosabb feltételekhez köti a jobbágyok szabad költözését.

A megállapodást a felek ideiglenes érvénnyel kötik, csak a Zsigmond királyra ruházott végleges döntés meghozataláig szól.

december A Kolozsvár és Nagyenyed falai közé szoruló felkelők sikeresen védekeznek a nemesi csapatokkal szemben.

december 6. A király leváltja Csáky László erdélyi vajdát, így Lévai Cseh Péter – Csáky addigi társa – marad Erdély egyedüli vajdája.

december 10–14. Súlyos harcok folynak a felkelők és a nemesi hadak között. (Demény Lajos új források bevonásával cáfolja történetírásunk korábbi álláspontját, miszerint a felkelés vezetője, Budai Nagy Antal

már e december 15-e előtti küzdelmekben elesett volna.)

december 15. A fölkelők kezén lévő Nagyenyed városát fölperzselik a nemesi hadak.

az év folyamán 11 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, és 2 a krakkói egyetemre.

1438

jan. 9. A vajda és a székely ispánok hadai elfoglalják Kolozsvár külvárosát. Levélben szólítják fel a szász városok vezetőit, hogy csapataikkal legyenek segítségükre a további ostromban.

jan. 10. Lépes Lóránd, erdélyi alvajda Antal, kolozsmonostori apát panaszára e napon kiadott levele arról tudósít, hogy a felkelés során a parasztok megtámadták és kifosztották a kolozsmonostori apátságot, amelynek 22 kalotaszegi falu tartozott bor, búza és egyéb terményszolgáltatással. Antal apátot menekülésre kényszerítették, írnokát fogva vitték Kolozsvárra, a zsákmányolt élelmiszerkészletekkel együtt.

jan. második fele Az erdélyi vajda, a székely ispánok és a szászok csapatai hosszú ostrom után elfoglalják a felkelők kezén lévő Kolozsvárt.

Ez idő tájt sikerül elfoglalniuk Nagyenyedet is. A fölkelést végleg vérbe fojtják. A vezetőket kivégzik, sokakat szemük kiszúrásával, orruk, fülük vagy ajkuk levágásával büntetnek.

jan. – febr. Albert király leváltja Lévai Cseh Pétert, és helyébe Losonczy Dezsőt nevezi ki erdélyi vajdának. Tisztségét 1441-ig viseli.

febr. 2. A magyar, székely és szász rendi nemzet (natio) képviselői országgyűlést tartanak Tordán. Megerősítik a három nemzetnek egymás kölcsönös segítségét kimondó, előző évi kápolnai uniót.

A hangsúly ekkor a magyar és szász kölcsönös segítségen van,

amennyiben a nemesek a szászoknak a török elleni harcokban, míg ők a parasztfelkelés leverésében ígérnek támogatást.

ez év nyarán Vlad Drakul, havas-elvi vajda csapatai Murád szultán hadaival egyesülve Verestoronynál Erdélybe nyomulnak. Felprédálják Szászsebest, Medgyest, Segesvárt, valamint Brassó külvárosát. Szeben alól nyolc napi sikertelen ostrom után vonulnak el. A rabságba hurcoltak számát 70 ezerre teszik.

Szászsebes pusztulása egy elhurcolt, de életben maradt városbeli ifjú leírásából részleteiben is ismert. Az ostromra Vlad Drakul vajda vezeti a törököket. Városbeli ismerettségét felhasználva a polgárokat igyekszik rávenni, hogy adják fel városukat, mondván, hogy elvitetnek ugyan Törökországba, de ott földet kapnak, s akiknek nem tetszik, az visszajöhet. A város megadja magát, előljáróit, lakóit elhurcolják. A megadást elutasítók a város erődített tornyába húzódnak, amelyet az ostromlók elfoglalni nem bírván, fát és rőzsét halmoznak köré, majd rágyújtják a védőkre, akik így mind bentpusztulnak.

nov. 15. Losonczy Dezső, erdélyi vajda megidézteti Kolozsvár bíráját és előljáróit. A város büntetésül a felkelésben való részvételéért elveszti összes kiváltságát, amelyeket ez ideig mint szabad királyi város kapott.

az év folyamán 29 erdélyi diák iratkozik be a bécsi egyetemre.

az év folyamán 4 erdélyi diák iratkozik be a bécsi egyetemre.

1442

jan. 4. Hunyadi János gazdag misealapítványt tesz a gyulafehérvári székesegyháznak, három Fehér megyei falut, Bolgárcsergedet, Diómált és Tinódot adományozva a gyulafehérvári káptalannak. Egyben a székesegyházat jelöli ki temetkezési helyül.

március: Murad szultán Erdély meghódítására Mezd bég vezetésével a teljes európai török haderőt Erdélybe vezényli.

márc. 18. Hunyadi János erdélyi vajda és Lépes György, erdélyi püspök a Fehér megyei Marosszentimrénél megtámadják Mezd bég seregét, de vereséget szenvednek. Csapataikat a törökök bekerítik, Lépes Györgyöt elfogják és kivégzik, Hunyadinak azonban sikerül kitörnie.

márc. 22. Hunyadi János és Újlaki Miklós erdélyi vajdák új sereget szerveznek, és Gyulafehérvár közelében elsöprő győzelmet aratnak az elbizakodott Mezd bég fölött, akinek csapatai a marosszentimrei győzelmük után részben zsákmányolásra szeltek szét. Az egész török had Mezd béggel és fiával együtt odavész.

E csatához fűződik Kemény Simon legendás hőstette. A törökök félrevezetésére páncélt cserél Hunyadival, s az ellenség fő támadását magára vonva életét adta a győzelemért.

az év folyamán 18 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 3 a krakkói és 1 a páduai egyetemre.

ez évben összeírják a szebeni plébánia könyvtárát, amely tartalmazza az 1424–1426 között megszűnt szebeni prépostság köteteit is. 139 könyvet sorol fel a leltár.

1443

I. Ulászló király az olasz származású, alig 24 éves De la Bischino Mátét nevezi ki Erdély püspökévé. (IV. Jenő pápa csak 1445. jan. 18-án adja ehhez beleegyezését.) Tisztségét haláláig, 1461-ig viseli.

az év folyamán 15 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, és 3 a krakkói egyetemre.

1444

febr. 20. IV. Jenő pápa január 29-i rendeletére Giuliano Cesarini,

italiai bíboros, pápai követ az obszerváns ferenceseknek adja át a minoriták marosvásárhelyi kolostorát.

ápr. 7. IV. Jenő pápa Jacobus Riecher, bázeli domonkos rendi professort küldi Erdélybe az itteni domonkos kolostorok megreformálása érdekében. Riecher mint erdélyi vikárius 1447-ig tevékenykedik az országgrészben.

ápr. 18. I. Ulászló a budai országgyűlésen az idegeneknek adott tisztségeket visszaveszi. Ez alól csak az olasz De la Bischino Máté, Erdély püspöke kivétel.

júl. 3. A feudalizmus korában Erdélyben használatos mértékek különbözőségét jól mutatja az e napon kelt oklevél, amelyből kitűnik, hogy a Kolozsvártól alig 30 km-re lévő Egerezen használt gabonamérték, a köből negyed résszel kisebb, mint a Kolozsvárott használatos köből.

szept. 21. István, kolozsvári bíró, István deák és Sleyrig Jakab, kolozsvári esküdt polgárok kérésére I. Ulászló kegyelemlevelet ad Kolozsvár számára.

A király fölmenti a várost a kilencced, a hegyvám és minden más adók fizetése alól, melyek teljesítésére eddig az 1437–38-as parasztfelkelés támogatása miatt kényszerültek.

A város visszanyeri minden eddigi szabadságát és mentességét, visszakapja malmait, s a király ismét a szabad királyi városok sorába iktatja.

nov. 10. Az I. Ulászló vezette magyar had súlyos vereséget szenved II. Murad szultántól a bulgáriai Várnánál. Maga a király is elesik.

Hunyadi Havaselvén keresztül igyekszik hazatérni. Vlad, havaselyi vajda azonban elfogatja, de hamarosan szabadon bocsátja.

(Folytatjuk)

Írta és összeállította:
KULCSÁR ÁRPÁD

1439

az év folyamán 16 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, és 2 a bolognai egyetemre.

júl. vége I. Ulászló király megkoronázása után leváltja tisztségéből az Erzsébet királyné pártján lévő Losonczy Dezső erdélyi vajdát, és helyébe Kusali Jakcs Mihályt és Lászlót nevezi ki. Tisztségüket 1441-ig viselik.

az év folyamán 4 erdélyi diák iratkozik be a bécsi egyetemre.

1440 körül

Elkészül a középkori magyar gótikus ötvösművészet egyik legszebb alkotása a Suky-kehely. Felirata szerint Suky Benedek, erdélyi nemes készítette és ajándékozta az egyház számára.

1441

február eleje I. Ulászló király erdélyi vajdakká nevezi ki Hunyadi János temesi grófot és szörényi bánt, valamint Újlaki Miklóst. (Tisztségét Hunyadi 1446-ig, Újlaki 1458-ig viseli.)

ápr. 8. Hunyadi János ígéretet tesz Kolozsvár polgárainak, hogy védelmébe veszi a város szabadságjogait, és igyekezni fog kedvezményeket kieszközölni Kolozsvár számára.

ez év nyarán Hunyadi János erdélyi vajda csapataival győzelmet arat Szerbiában az Iszhak bég vezette török seregen.

az év folyamán 4 erdélyi diák iratkozik be a bécsi egyetemre.

1442

jan. 4. Hunyadi János gazdag misealapítványt tesz a gyulafehérvári székesegyháznak, három Fehér megyei falut, Bolgárcsergedet, Diómált és Tinódot adományozva a gyulafehérvári káptalannak. Egyben a székesegyházat jelöli ki temetkezési helyül.

március: Murad szultán Erdély meghódítására Mezd bég vezetésével a teljes európai török haderőt Erdélybe vezényli.

márc. 18. Hunyadi János erdélyi vajda és Lépes György, erdélyi püspök a Fehér megyei Marosszentimrénél megtámadják Mezd bég seregét, de vereséget szenvednek. Csapataikat a törökök bekerítik, Lépes Györgyöt elfogják és kivégzik, Hunyadinak azonban sikerül kitörnie.

márc. 22. Hunyadi János és Újlaki Miklós erdélyi vajdák új sereget szerveznek, és Gyulafehérvár közelében elsöprő győzelmet aratnak az elbizakodott Mezd bég fölött, akinek csapatai a marosszentimrei győzelmük után részben zsákmányolásra szeltek szét. Az egész török had Mezd béggel és fiával együtt odavész.

E csatához fűződik Kemény Simon legendás hőstette. A törökök félrevezetésére páncélt cserél Hunyadival, s az ellenség fő támadását magára vonva életét adta a győzelemért.

az év folyamán 18 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 3 a krakkói és 1 a páduai egyetemre.

ez évben összeírják a szebeni plébánia könyvtárát, amely tartalmazza az 1424–1426 között megszünt szebeni prépostság kötetét is. 139 könyvet sorol fel a leltár.

1443

I. Ulászló király az olasz származású, alig 24 éves De la Bischino Mátét nevezi ki Erdély püspökévé. (IV. Jenő pápa csak 1445. jan. 18-án adja ehhez beleegyezését.) Tisztségét haláláig, 1461-ig viseli.

az év folyamán 15 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, és 3 a krakkói egyetemre.

1444

febr. 20. IV. Jenő pápa január 29-i rendeletére Giuliano Cesarini,

italiai bíboros, pápai követ az obszerváns ferenceseknek adja át a minoriták marosvásárhelyi kolostorát.

ápr. 7. IV. Jenő pápa Jacobus Riecher, bázeli domonkos rendi professzort küldi Erdélybe az itteni domonkos kolostorok megreformálása érdekében. Riecher mint erdélyi vikárius 1447-ig tevékenykedik az országgrészen.

ápr. 18. I. Ulászló a budai országgyűlésen az idegeneknek adott tisztségeket visszaveszi. Ez alól csak az olasz De la Bischino Máté, Erdély püspöke kivétel.

júl. 3. A feudalizmus korában Erdélyben használatos mértékek különbözőségét jól mutatja az e napon kelt oklevél, amelyből kitűnik, hogy a Kolozsvártól alig 30 km-re lévő Egerezen használt gabonamérték, a köből negyed résszel kisebb, mint a Kolozsvárt használatos köből.

szept. 21. István, kolozsvári bíró, István deák és Sleyng Jakab, kolozsvári esküdt polgárok kérésére I. Ulászló kegyelemlevelet ad Kolozsvár számára.

A király fölmenti a várost a kilenced, a hegyvám és minden más adók fizetése alól, melyek teljesítésére eddig az 1437–38-as parasztfelkelés támogatása miatt kényszerültek.

A város visszanyeri minden eddigi szabadságát és mentességét, visszakapja malmait, s a király ismét a szabad királyi városok sorába iktatja.

nov. 10. Az I. Ulászló vezette magyar had súlyos vereséget szenved II. Murad szultántól a bulgáriai Várnánál. Maga a király is elesik.

Hunyadi Havaselvén keresztül igyekszik hazatérni. Vlad, havaselyi vajda azonban elfogatja, de hamarosan szabadon bocsátja.

(Folytatjuk)

Írta és összeállította:
KULCSÁR ÁRPÁD

1439

az év folyamán 16 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, és 2 a bolognai egyetemre.

júl. vége I. Ulászló király megkoronázása után leváltja tisztségéből az Erzsébet királyné pártján lévő Losonczy Dezső erdélyi vajdát, és helyébe Kusali Jakcs Mihályt és Lászlót nevezi ki. Tisztségüket 1441-ig viselik.

az év folyamán 4 erdélyi diák iratkozik be a bécsi egyetemre.

1440 körül

Elkészül a középkori magyar gótikus ötvösművészet egyik legszebb alkotása a Suky-kehely. Felírata szerint Suky Benedek, erdélyi nemes készítette és ajándékozta az egyház számára.

1441

február eleje I. Ulászló király erdélyi vajdákká nevezi ki Hunyadi János temesi grófot és szörényi bánt, valamint Újlaki Miklóst. (Tisztségét Hunyadi 1446-ig, Újlaki 1458-ig viseli.)

ápr. 8. Hunyadi János ígéretet tesz Kolozsvár polgárainak, hogy védelmébe veszi a város szabadságjogait, és igyekezni fog kedvezményeket kieszközölni Kolozsvár számára.

ez év nyarán Hunyadi János erdélyi vajda csapataival győzelmet arat Szerbiában az Iszhak bég vezette török seregen.

Hírek, postabontás

A Magyarok III. Világkongresszusa végezte munkálatait Budapesten augusztus 18–21. között. A küldöttgyűlés megválasztotta a szervezet tisztségviselőit. Az elnök ismét Csóóri Sándor lett. A három alelnök: Fónay Jenő az anyaországból, Jakabfy Ernő a nyugati, Dobos László a Kárpát-medencei régióból.

...

Pappné Muzslai Zsitva Ágnes (Esztergom) írja levelében: "Mikor Magyarországon győzött az új rend, a dicsőséges szocializmus felépítését többek között azzal kezdték, hogy Esztergomot át akarták keresztelni Dózsafalvának, így akarván "a múltat végképp eltörölni", svéle a keresztény egyház székhelyét is.

Esztergommal szemben van Párkány – ma Sturovo –, az itteni lakosság népszavazással döntött arról, hogy ismét az eredeti nevét kívánja használni a településnek. A Szlovák Helynévtani Bizottság egyhangúlag elutasította a kérést. Milyen demokrácia az, melyben a lakosság kérése ellenére is elveszik falujuk ősi nevét? Igen, azért, mert ezek a falvak 1920-ig Magyarország magyar lakosú falvai voltak..."

...

Vinczellér Gábor ref. lelkipásztor (Magyaró, Románia) – "Tisztelt Erdélyi Magyarság Szerkesztősége! Hálával és tisztelettel mondunk köszönetet mindazoknak, akik önzetlen segítségükkel hozzáférhetővé teszik az államhatárokon kívül élő magyarság számára az Erdélyi Magyarságot. Számunkra itt Erdélyben valóban pótolhatatlan szellemi és lelki ajándék. Jelenti azt is, hogy nem vagyunk magunkra hagyatva jogaink érvényesítéséért vívott harcainkban. Isten áldását kérjük az Erdélyi Magyarságra és egy boldogabb erdélyi jövődre." – Nagy gondjainkban legtávolabb a hiúság áll tőlünk. A Tiszteletes úr dicsérő

levelét is csak azért közöljük – rendhagyó módon –, hogy magunk is megköszönhessük ezúton a lap terjesztőinek sokszor áldozatos, kockázatos munkáját. A Szerk.

...

Szaplonczay-Papp Szilvia Mária Emilia Anna, "Ridgeway" Higher Ashton, Exeter, EX6 7QR England. – Lapunk főnnállásának harmadfél esztendeje alatt talán a legdöbbenetesebb levelet kaptuk meg ebben a borítékban, Angliából. A Tisztelt Feladó és az Olvasó egyaránt megérti, miért nem "igazítunk" a levél eredeti írásmódján: életet lehet korrigálni még az életben, ám ez a levél így, ahogy van, hozzá minden tragikumát az idegenben magyarnak lenni-maradni kényszerülteknek. – "Kedves Magyar szem, sajnálom – en nem tuduk magyarul írni. De megpróbálom... Angliába születtem és eltem mindig, de a szívem es a lélkém magyar. Benne született az a érzékelés, de mikor as apam meghalt, es a érzékelés erősödik. En nem kívánok semmit! Egyedül vagyok a nemzeti érzelemben. Az Apám is volt mindig. Estet muszáj nekem birnom, de akarok kiabálni közt a csendesegbe hogy élt a háború után, es jó ember volt... Én vagyok az iddoseb leány. Mikor as apám élt, nem tudta, hogy es a érzékeles benne van nekem. Mindig csendes volt a magyarsag dolognal. Es a családrol is! Soha nem mondott semmit – de en tudtom – mikor a szemibe nezttem, es a szivebe hallgatom. En tudum a szerint a történelemben as apamnak a család a volt Önös es nem törődte a közönséges magyar emberekkel. En sajnálom estet es boldogtalanul gondolkodni rola nekem... Csak tudum rolá mikor olvasók est a tudomásot. Nehez tanulom... mindig angolba beszeltunk otthon, es a magyarországról alig tudum semmit, kivesz darab értesítés... De tudum eztet: Apam volt Erdélyi Báro. A család elt Erdélyi többet 700 évre. A tele ma-

gyar név: Szaplonczai és Magarláposi Báro Szaplonczay-Papp Aurel, de genere Tóhotóm... En büske vagyok. De as apam meghalt es nem mondót nekem semmit. Angliába elt 40 evig. En vagyok a leány – kiabálni akarok – nem ákorom hogy as apamnak a magyar nev meghalni – régi gyökes nemes csáld volt... Nem vagyok büszke mikor as volt – büszke vagyok a nemzeti lélek, jó patriota, kedves szivebé, a magyar emberségebe... En harcos teljes feledés. Talan est a irast nem érdeklődik kicsoda olvas mi szó? – de mégis írom. De kérem hogy olvasni magyar szemvel es magyar szivel megérteni. – Köszönöm."

...

Keszezh András ref. lelkész, Gogánváralja (Románia) – "... Hajlandó vagyok megrendelni (a lap) minden számát... Sajnos nincs sem valutám, sem forintom. Egy nagymúltú, halódó, szegény kis erdélyi ref. gyülekezetben szolgállok, ahol alig van 362 lélek. Félesztendeje múlt annak, hogy nem tudtam felvenni a fizetésemet sem... Ugyanez a helyzet a többi kis gyülekezettel is. Nem panaszkodás akar ez lenni, hanem egy lélek érzése, látása. "Én látok, ti is lássatok." (Vajda János) Ha Marosvásárhelyen van a lapnak képviselte, vagy máshogy szerzek forintot és előfizetek, és keresni fogok még megrendelőket." – Lapunk Marosvásárhelyt a Török-Téka Könyvesboltban kapható. Az 1–8-as számaink antológiája készül. (Lásd lapunk 64. oldalán!)

Geo. Bethlendy M. Eng. (Toronto) – "Több évtizedes külföldi tartózkodásom alatt volt alkalmam tapasztalni, hogy a nyugati világ vagy semmit, vagy nagyon keveset tud Magyarországról. A szomorú valóság az, hogy a lexikonok nagy többsége a Habsburgok, csehek, románok, szerbek, oroszok szempontjából ismerteti Magyarországot, ami nem valami előnyös a magyarok számára. Véleményem szerint Magyarország nemzetközi tekintélyének növelése ma életbe vágóan fontos kérdés, mikor a nacionalista és kisebbségi kérdések ismét előtérbe léptek, és esetleg veszélyeztethetik egész Délkelet-Európa és Magyarország békéjét. Nem közömbös az, hogyan értékeli a külföld ma Magyarországot. E tényezőnek elmulasztása vezetett többek között 1914-ben és 1941-ben a végzetes döntésekhez, melyeknek eredménye Trianon, illetve az 1945-ös tragédia lett. A magyar kép valóságosra váltásában nagy szerepe van a reális nyugati tájékoztatásnak. E cél elérése érdekében a múlt év augusztusában javasoltam a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy dolgozzanak ki egy akcióprogramot az idegen nyelveken megjelenő lexikonok és enciklopédiák átvizsgálására, a magyarokról szóló téves adatok fölülvizsgálására. Nagy örömmre az MTA magáévá tette javaslatomat, és megbízta Benda Kálmán akadémikust, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék... Tekintettel arra, hogy ez a program az egész világra kiterjedő adatgyűjtést jelent, amit a világon szétszórta szervezetek

és egyének bevonása nagy mértékben meggyorsítana, azt javaslom, hogy az önök folyóirata hívja fel az olvasók és a külföldi magyar szervezetek figyelmét ennek a programnak a rendkívüli fontosságára. Továbbá kérje meg őket, hogy a saját országukban és városukban vizsgálják meg az enciklopédiákat, lexikonokat, szótárakat, egyéb kiadványokat, és ha azokban Magyarország rosszszindulatú, negativista, igaztalan beállítottságú közleményeket találnak, azokat küldjék el Benda Kálmán akadémikusnak. Cím: 1051 Budapest, Nádor u. 7."

...

Bartha Klára, Sepsiszentgyörgy – "... Nem vádolok senkit, ha elmentek, hát elmentek... Nem azért, mert nélkülöztek, nem azért, mert hátrányos helyzetben voltak. Elmentek a többhöz több kell elv alapján. Mentek anyagiakért... Elment az ideggyógyász főorvos, itt hagyta repkénnyel befuttatott villaházát és 38 pár cipőjét azért, hogy nyugaton gondja legyen egy doboz cigaretta megvásárlása. Halála előtt azt mondta: Ha tudtam volna, mi vár rám, indulás előtt a kertemben a körtéfare kötöm fel magam... Elment a főmérnök, pedig két lakása volt, két autója, umában hozták haza hamvait, kívánsága szerint... Elment a színházi rendező, most állás nélkül van, elmentek papok, orvosok, mérnökök... Az sem indok, hogy magyar iskolába akarják járattatni a gyerekeiket. Hazajönnek idegenből a kívándoroltak, és uthon az unokák már nem tudnak beszélni magyarul a nagyszülőkkel... Hát ez a szomorú valóság. És az elmenekültek munkahelyét, lakását a többségi románoknak adják, mintha nem lenne elégünk az évtizedek óta tartó betelepítésekből. Olvasom, egyre gyakrabban, hogy működik a hazatelepítés: hol innen, hol amonnan hozzák haza utolsó kívánság szerint a hamvakat, Erdélybe..."

...

A Népjóléti Minisztérium annak érdekében, hogy a határon túli magyarok szociális, egészségügyi és mentális problémájának megoldásához segítséget nyújtson, létrehozta a Mocsáry Lajos Alapítványt. Az intézmény támogatást nyújthat szervezeteknek, intézményeknek és magánszemélyeknek egyaránt. A

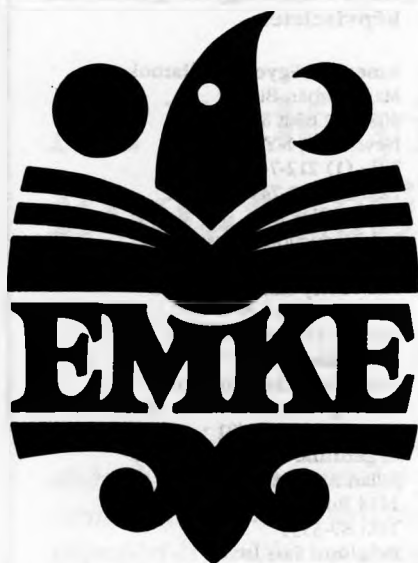
támogatás általában pályázati úton, vagy igényléssel érhető el. Az Alapítvány székhelye Budapest V., Arany János u. 6-8. Az Alapítvány induló vagyona 17 000 000 forint. Az Alapítvány nyitott, bármely belföldi és külföldi természetes és jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet pénzbeni vagy természetbeni adománnyal csatlakozhat. Az Alapítvány jogosult a befizetett összegről igazolást kiállítani az adókedvezmény igényléséhez. – Tel.: 131-9152, Fax: (61) 224-331. Mocsáry Alapítvány, OTP Pest-Buda Ig. Váll. Iroda., OTP Bank 217-98089/580004350, 01-0-04350-00 (USD), 07-0-04350-00 (DM).

...

A budapesti Székely Kör meghívására az 1992. évi közművelődési pályázat támogatásával hazánkban vendégszerepelt a Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium kultúregyüttese. Budapesten szeptember 6-án délután fél ötkor mutatták be műsorukat a Pataky István Művelődési Központban. A székelyföldi – tanévet csak szeptember 15-én kezdő – kis- és nagydiákok mintegy tanévnnyitó üdvözlésként hozták el marosszéki, nyárádmenti, kalotaszegi, udvarhelyi táncaikat, csángó balladákat, balladafeldolgozásaikat. Az iskola táncegyüttese idén szeptemberben töltötte a 38. életévét, annak idején a fiatal tanár, Albert Ernő alapította, majd Péter Albert tanár vezette és vezeti Dancs Árpád zenetanárral együtt a sok sikert látott együttest.

...

Sepsiszentgyörgyről tudósít Sylvester Lajos: – "A nagymúltú Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület elnöksége nemrég jóváhagyta az EMKE ezután használandó emblémáját. Az EMKE évszázados hagyományának és jelentőségének plasztikai kifejezését keresve, kézenfekvő kiindulópontot nyújtott Erdély címere, melyen a (turul) madár a magyarságot, a Nap és a Hold pedig a székelységet jelképezi. Mivel közművelődési egyesületről van szó, a madár szárnyait nyitott könyvvé alakították. Ez annál is inkább indokolt, mivel 1945-ben az EMKE harmadszori újjaalakításakor dátummal ellátott nyitott könyv volt az egyesület jelképe. Az Erdély címerét kettéosztó sáv helyett került be az EMKE felirat. A szerzőkkel együtt

hinni merjük, hogy plasztikailag sikerült megközelíteni azt az eszmét és célt, amelyet az EMKE több mint 100 évvel ezelőtt magának megfogalmazott, és hisszük azt is, hogy az új címermadár közkedvelt színes jelképe lesz az erdélyi magyar közművelődést pártoló magyarok körében, bárhol is éljenek a földön."

Támogatóink:

Georgina Debreczeni (Kanada), Rev. László Pokoly (Kanada), Pintér Károly (Svájc), Joan Erdei (USA), Bíró Zoltán (USA), Bíró Zoltán (USA), Dr. Szőczy Árpád (Kanada), Frank Keresztesi (Kanada), Éva Di Gioia (USA), Rudolf Kádár (Norvégia), Rev. K. A. Pehlig-Stubnya (Norvégia), Parak Tibor (Svédország), Kovács Attila (Franciaország), Szilvay Géza (Finnország), Etienne de Gorgey (Franciaország), Ottó Weil (Németország), Dr. Robert Offner, Dr. Martzy Ágoston (Bp.), Dr. Bákó József (Bp.), Kozma Károly (Bp.), Horváth Endre (Bp.), Kelleg Istvánné (Bp.), Jakab Sándor (Nyíregyháza), Oláh Imre (Bp.), Varrók Endréné (Bp.), Makay Mihályné (Budakalász), Német Ernőné (Bp.), Szamosy Gyula (Bp.), Pehlig Klára (Hollandia), Mokos Imre (Svédország)

Dr. Andrásovszky Barna (Mosdós), Bertha Zoltán (Debrecen), Dr. Bitay Zoltán (Bábolna), Bodi Péter (Nagykovács), Győri János (Budapest), Harmath László (Szentendre), Dr. Illés Gabriella (Budapest), Jakab Sándor (Nyíregyháza), Józsa Pál (Budapest), Kiss Székely Zoltán (Gyermely), Dr. Kiss Tibor (Pécs), Dr. Kovácsis József (Budapest), Kozma Károly (Budapest), Lévy Ferenc (Baja), Majzik Anna (Jászberény),

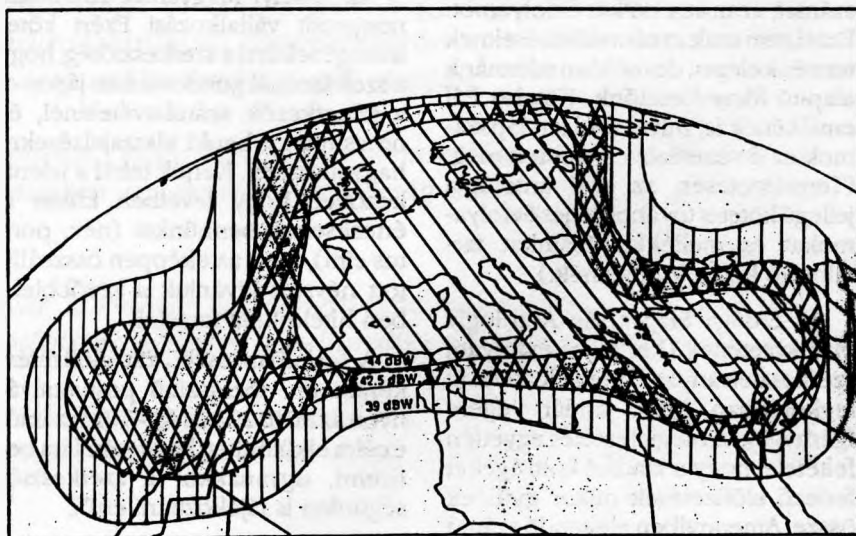
Makay Mihályné (Budakalász), Medgyesi Hedvig (Nagykovács), Mándi György (Budapest), Nagy Tibor (Budapest), Szamosi Csaba (Budapest), Séra László (Leányfalu), Dr. Tarr Ferenc (Nyíregyháza), Tollas Dénes (Dr. Martzy Ágoston (Budapest), Torma János (Kaposfő), Dr. Varga Mária (Budakeszi), Zoller József (Budapest),

Adrew B. Kondor (USA), Arany János Kultúr kör (Los Angeles), B. S. or Anikó Jordan (USA), Dr. Horváth Péter (USA), Károly Farkas (USA), Szabad Erdélyiek Mozgalma (USA), Zoltán Bíró (USA), Endre Csapó (Ausztrália), L. Telegdy (Ausztrália), András Andresen (NSZK), Josef Schweighardt (NSZK), Dr. János Cserepes (NSZK), Magdalena Weil (NSZK), Dr. Robert Offner (NSZK),

Vilmos Toth (Svájc), Imre István Adorján (Svédország), Tibor Parák (Svédország), Géza Szilvay (Finnország), Dr. László Juhász (Ausztria), Kovács Attila (Franciaország), Erdélyi Magyarság Szerkesztősége Franciaországi baráti Köre (Franciaország), Etienne de Gorgey (Franciaország)

Műholdas magyar televízió!

A magyar kormány ez év szeptemberi döntése értelmében 1992. október 1-jétől megkezdődik a magyar televízió műsor műholdas sugárzása. Ez év végéig napi három órás kísérleti adás lesz, 1993. január 1-jétől pedig 8 órás napi műsorként vehető a térképen jelzett sávokban.

Erdélyi Magyarság Antológia

Előfizetési felhívás

Kedves Olvasóink!

Egyre több levél érkezik szerkesztőségünkbe azzal a kéréssel, hogy tegyék lehetővé az Erdélyi Magyarság korábbi lapszámainak megvásárlását.

Megtisztelő érdeklődésük lapunk iránt sajnos nem találkozik lehetőségeinkkel. Az eltelt évek során korábbi jelentkezők igényét teljesítve, ma már nem rendelkezünk az I. és II. évfolyamunk kiadványaival.

Ennek ellenére szeretnénk az Önök kedvében járni, és arra vállalkozunk, hogy összesítve: egyetlen rangos könyvkötetben megjelentessük az Erdélyi Magyarság első 8 számát, azaz az első két évfolyamot. Ezzel nem csak az olvasói kéréseknek tennénk eleget, de méltóan adóznánk alapító főszerkesztőnk, Köteles Pál emlékének is, mivel a jelzett lapszámok az ő vezetésével jelentek meg. (Természetesen az első antológia jellegű kötetet további, teljes évfolyamokat és mellékiadásainkat tartalmazó kötetek követnék.)

Az Erdélyi Magyarság Antológia első kötetének (két teljes évfolyam szerkesztett anyaga) megjelentetését legkorábban 1993. január végére ígérhetjük. A megjelentetés egyetlen feltétele, hogy a kiadási költségeket fedező előfizetések mikor gyűlnek össze. Amennyiben elegendő számú befizetés érkezik a 12. lapszám kézhezvételét követő első hónap-

ban, valós remény nyílik az antológia karácsonyi megjelenésére is.

Az Erdélyi Magyarság Antológia első kötetének (kb. 380 oldal) ára belföldre postaköltséggel együtt: 680 Ft; külföldi előfizetők a hatályos lapelőfizetési díjunkért, azaz 20 USD-dollárért kaphatják kézhez. Természetesen szándékunkban áll e vállalkozásból térítésmentesen azoknak a kisebbségben élő magyaroknak is juttatni (kb. ezer példányt), akik az ismert valutáris okok miatt nem tudnak csatlakozni előfizetési felhívásunkhoz. Az adománynak szánt ezer példány miatti veszteségünk pótlására, kérjük azon jelentkezők szíves segítségét, akik olyan helyzetben vannak, hogy a meghirdetett összeg felül is hozhatnak anyagi áldozatot.

Az Erdélyi Magyarság Antológia nonprofit vállalkozás! Ezért kötelességének érzi a szerkesztőség, hogy a szokásosnál gondosabban járjon el a jelentkezők számbavételénél, és ne csupán a banki visszajelzésekre hagyatkozzék. Kérjük tehát a jelentkezőket, hogy levélben külön is értesítsenek bennünket (név, pontos cím), mert az eképpen összeállított névsort kívánjuk a későbbiekben hitelesként kezelni.

A forintban eszközölt előfizetést kérjük ún. rózsaszínű postautalványon az MHB 222-21489-7014 számú, e célra elkülönített bankszámlára befizetni, ugyanakkor a szerkesztőségünket is tájékoztatni erről.

Külföldi előfizetőink az Erdélyi Magyarság címére (H-1068 Budapest, Benczúr utca 15.) küldött csekkel, vagy money orderrel jelentkezhetnek.

Abban a reményben, hogy sikeres vállalkozás születik kedves Olvasóink és szerkesztőségünk együttműködéséből, szerkesztőtársaim nevében is kívánok valamennyiüknek eredményekben gazdag, szeretetben megélt mindennapokat.

MÁTYÁS B. FERENC

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th Street # 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1) 212-744-7946
Fax: (1) 212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
P.O.Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-319 1740
Fax: 02-318 2638

Ausztria:

Österreichische Länderbank
Aktiengesellschaft, Wien Konto-
Nr.: 243-190-188/01

Argentína: Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium: Sass István

Place des Verriers 14/102, 4100 Serrain
Tel.: 41-36-72-46

Brazília: Livraria D. Landy Ltda.

Rua 7 de Abril 252, 5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953
Fax: 11 255 1953

C. Postal 7943 01059-970

C. Postal 1894 01064-970

Dánia: Dansk-Ungarsk Selskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C
Franciaország: Société Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pasteur, 75015 Paris
Tel.: (1) 40-47-01-70
Fax: (1) 43-22-62-84

Hollandia:

R. A. Pehlig Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postbank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael: Breuer Péter

Breuer Line H. C. B. LTD.
Tel./Fax: 664 006
Tel-Aviv 62 116 Allenby str. 38.
P.O.B. 26 439

Kanada:

Kate Karácsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017
Postal Station "B",
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel. + Fax: (416) 5 353 963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewardstone
Road London E2 9HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-983-0633

Németország: Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80

Tel.: 089/717 055

Fax: 089/718 811

Olaszország: Maria Toth Pittaluga,
Melibodes 41. 09 045 Flumini (CA)
c/c N 15 853 096

Tel.: 70-830-309

Svájc: Anikó Parragi

8049 Zürich, Imbisbühl Str. 131.
Tel.: 41/1/341 88 69

Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország: János Járay,
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81

Postgiro: 6 310 106-7

Az Erdélyi Magyar Kongresszus Budapesti Nyilatkozata

I.

Európa déli részén véres népiirtás és agresszív háború folyik. Az események továbbterjesztésének közvetlen veszélye fenyeget. Európa békéjéért és biztonságáért felelős kormányok nem tanúsítanak elvárható magatartást a közép-európai népek békéjéért és szabadságáért, jelenéért és jövőjéért. A veszélygócok további terjedése közvetlenül fenyegeti a térség népeinek békéjét és szabadságát, ily módon a közép-európai népek sorsa, a közép-európai rendezés ügye világpolitikai tényező. Kinyilvánítjuk, hogy e tragikus folyamat legfőbb kiváltó oka a népek önrendelkezési jogának semmibe vételéből fakad. A szabad és békés Európa csak a népek önrendelkezési jogának a tiszteletén és garantálásán alapulhat. Ezért tehát:

II.

1. követeljük az erdélyi magyarság számára a nemzetközi okmányokban lefektetett önrendelkezési jognak, mint alapvető emberi jognak tiszteletben tartását;

2. felszólítjuk Románia parlamentjét és kormányát, hogy tegye lehetővé az erdélyi magyarság félelem nélküli akaratnyilvánítását, önrendelkezési jogának korlátozás nélküli gyakorlását az emberi jogok és alapvető szabadságjogok alapján;

3. felkérjük a magyar kormányt, hogy teljesítse a nemzetközi jogon és a magyar alkotmányon nyugvó kötelezettségeit az erdélyi magyarság védelmében a nemzetközi fórumok előtt;

4. követeljük, hogy a magyar kormány kezdeményezze nemzetközi büntetőbíróság létrehozását, amely illetékes a népiirtás, ideértve a kulturális népiirtás büntetésére is;

5. felszólítjuk az Európai Közösséget, ne kössön szerződést a társult tagságról Romániával az erdélyi magyarság intézményes bevonása és az előző pontokban foglalt követelések maradéktalan teljesítése nélkül.

III.

Az Erdélyi Magyar Kongresszus üdvözli a Magyarok III. Világtalálkozóján Duray Miklós által előterjesztett kisebbségi nyilatkozat elfogadását.

Kelt Budapesten, 1992. augusztus 22-én.

**Cikkünket lásd
a 47. oldalon**

MAGYARORSZÁG

TRIANONI HATÁRAI
ÉS A VASÚTVONALAK

